

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:
SÍK SÁNDOR

BELON GELLÉRT

SÍK SÁNDOR

RÓNAY GYÖRGY

MADARY ÉVA

T. S. ELIOT

FARAGÓ GYÖRGY

SIMON EMIL

IJJAS ANTAL

MIHELICS VID

írássai

1957 JULIUS

Ára: 5 forint

A PAPSÁG MISZTÉRIUMA

Az emberi elme számára örökké érthetetlen titok marad, hogy az az Isten, aki minden emberrel közvetlenül tudna érintkezni, miért állít közvetítőként más embert. „Mert — így fogalmazza meg Szent Pál a papság mibenlétét — minden (Fő-)pap, emberek közül választván, emberekért rendeltetik az Isten előtt való ügyeikre” (Zsid. 5, 1). És mert a papság titok, azért az emberiség mindig értetlenül fog viselkedni e titok színe előtt.

Mikor Jézus Isten Fiának mondotta magát, felhördültek a farizeusok: „Mivé teszed magad?” (Ján. 8, 53). Ennek a farizeusi felhördülésnek hangjai nem üttek el a jeruzsálemi utcákon és nem veszték belé a heródesi templom árkádos oszlopcarnokaiba, hanem azóta is hangzanak a történelem országútjain és felverik a világ legelrejtettebb zugának csendjét: Mivé teszed magad, te katolikus Egyház? Mivé teszed magad, te katolikus pap? Az Egyház pedig Szent Pállal kiáltja vissza: „Úgy tekintsen minket az ember, mint Krisztus szolgáit és Isten titkainak sáfárait” (I. Kor. 4, 1). Az isteni titok fényes árnyéka hull a papság fejére.

Hogy mennyire nem jámbor elképzelés a papságnak ez az isteni titokba öltözése, az abból is kiderül, hogy az emberiség nem tud napirendre térni a papság fölött; elveszti higgadságát a papság megítélésében és a titokzatos dolgoknál egyébként is szokásos túlzásokba esik s végletekre ragadhatja magát. Vagy túlságosan, szinte babonásan tiszteli, emberfölötti embernek tartja, vagy pedig a papgyalázás minden korszakot és minden társadalmi réteget átjáró áradatába sodródik.

Krisztus mása

Valóban megrendítő és szinte hihetetlenül hangzik Jézus szava apostolaihoz s bennük az idők végezetéig működő papsághoz: „Aki titeket hallgat, engem hallgat, és aki titeket megvet, engem vet meg” (Luk. 10, 16). Vagy egész egyszerűen: „Aki titeket befogad, engem fogad be” (Mt. 10, 40). És hogy ez a kijelentés nemcsak olyan eszmei azonosság-vállalás az Úr részéről, mint amelyet kiolvasunk a felebaráti szeretettel kapcsolatban tett eme mondásából: „Amit egynek e legkisebb atyámfiai cselekedtetek, nekem cselekedtetek” (Mt. 24, 40), hanem súlyosabb és döntőbb, azt látjuk a bűnbocsátó hatalom megadásából: „Akiknek megbocsátjátok bűneiket, megbocsátatnak nekik; és akiknek megtartjátok, megvannak tartva” (Ján. 20, 23). Ugyanígy mutatja e krisztusi azonosságot a kenyér és bor átváltoztatására adott parancsa s az oldó s kötő hatalom. Ezek olyan félelmetes valóságok, hogy a papban titokzatos módon jelenlévő

krisztusi erő hite nélkül teljesen képtelenségnek látszik. A keresztény közösség azonban ezt a hitet ingadozás nélkül megadja Jézus szava nyomán a papságnak és ezáltal olyan tekintélyt kap a papság a katolikus hívek szemében, mely páratlanul áll a történelemben.

Titoktalanítási kísérletek

Az emberiség egy része, az egyháztörténelem tanúsága szerint úgy tesz e papi rejtéllyel, mint a gyermek most kapott és ismeretlen játékkal: keresi a nyitját s ha nem találja, földhöz csapja és így mutatja ki hatalmát a megoldatlan talány fölött.

A papság titka vezetősérepet biztosított számára, és sokan azt gondolták, hogy e magasabbrendűség valami olyan dologban rejlik, ami végeredményben nem is isteni eredetű, hanem csupán emberi misztifikáció szüleménye. Az biztos, hogy sok dolog, ami többséget tud jelenteni egyik embernek a másik fölött, szinte kizárólag a papság kezében volt. Irástudás, a tudomány, a kormányzati hatalom, a társadalom vezetése és szervezése, a vagyon felülállást biztosít birtokosainak. Sokan ezekben vélték a papság titkát megtalálni. Az emberiség azonban egymásután sajátította ki és foglalta le a maga számára ezeket: az irástudás közkinccsé vált, a tudomány függetlenítette magát az Egyháztól, a hatalom és vagyon kicsúszott az egyháziak kezéből; és ezek ellenére mégis megmaradt a titok varázsa a papság feje fölött. Kiderült, hogy mindezek a papság titkának csak a köntöse voltak, miknek eltűntén nem tűnt el maga a titok.

Újabbban a külső dolgok után a belső lelki javakban vélik rejleni a papság karizmatikus mivoltának titkát. Ezek közül is elsők között állanak a testi és lelki nyomor enyhítése. Az emberi segítség és a bűnbánat fegyelme látszott a papság titkát hordani. A társadalom azonban létrehozta az emberek egyenlőségének és szolidaritásának elvéből táplálkozó segítői és biztosítási intézményeket; a lélek nyomorát pedig a gyónást utánzó freudizmussal, mélypszichológiával vagy más módszerekkel próbálja megoldani. Csodálatos eredményeket tud elérni minden vonalon, és mégis úgy áll az ember a pap elé, mint Szent Pál elé troázi látomásában a macedon férfiú: „Jőjj át és segíts rajtunk!” (Csel. 16, 9). Hiszen manapság is hányan vannak a nevesek és névtelenek között, akik ha máskor nem, életük végén kiáltanak a pap után. Nem! A papság titka nem szűnt meg. Amit a papság titkának hittek vagy hisznek, az csak takarója a titoknak, csak köntöse, amit az Egyház odaad annak, aki azt tőle követeli a krisztusi szó értelmében: „Annak, aki pörölni akar veled és köntösödet elvenni, engedd át a palástot is” (Mt. 5, 40). Odaengedheti az Egyház, hiszen a papság titka nem ezekben és nem ilyesfajta dolgokban van; ezek emberiek; hanem a krisztusi kiválasztásban, és ez továbbra is megmarad.

A papság megítélése

A papság megítélésében nemcsak a semmibebevés és leértékelés vonalán túloz az ember, hanem a másik végletbe is könnyen átcúszik. Az isteni titkokkal való szoros kapcsolata folytán a pap belekerül az emberiség próféta-várásának igézetébe. A mindennapi ember ugyanis lelke mélyén vágyik a nagy ember, a százszázalékos ember, a próféta típusú ember után, aki éles tekintettel belelát a történelem urának terveibe, aki világos látással és mélyen érző lélekkel megéli a jelen és jövő problémáit, és aki lángoló szavakkal biztos útmutatást tud adni a kivezető utak felé, elsősorban az egyéni életben, de természetesen a közösségi életben is.

A kereszténységen belül is jelentkezik a „nagy ember”-nek ez a várása, mint ahogy jelentkezett már az őskereszténységben is. A sem nem tehetségtelen, sem buzgóság híján lévő korinthusiakat Szent Pál kénytelen figyelmeztetni erre. Így ír nekik: „Mert szívesen elviselitek, ha valaki szolgaságra vet, ha valaki felemészt, ha valaki megfog, ha valaki felfuvalkodik, ha valaki arcul ver” (II. Kor. 11, 20). Ugyanis a keresztény ember is kísértve van arra, hogy engedje magát leigáztatni a nagy egyéniség bűvöletétől és kiszolgáltatassa magát neki; elviseli tőle a magabiztos öntudatot, a szigorú bírálatot és elvárja tőle, hogy lélekbemarkoló pszichológiával megfogja, sőt megragadja kicsiségét és egy mindent elnyelő s felemésztő szolgálatra sodorja magával a kiváltott lelkesedés tüzeiben. Egyszóval megbabonázva szeret tódulni az isteni látomások pusztájából jövő „pusztában kiáltó szó” hallására.

S mert a papban az isteni titkok hordozóját várja, azért szeretné papját ilyen karizmás embernek látni, aki erőteljes egyéniségével magával ragadja a tévedésekkel, botladozásokkal s gyengeségekkel teli lelkét. Ezért a buzgóbb keresztények keresnek is maguknak egy-egy atyát, akire esküsznek, akit különleges rajongással vesznek körül, akit kiszolgálhatnak, ítéletében csálhatatlannak és szinte egyedül üdvözítőnek hisznek, szemben más papokkal és lelkipásztorokkal. A személyi kultusz persze versengésekre vezet, ami ellen már Szent Pál felemelte a szavát, pedig neki is voltak rajongói. „Arról beszélek pedig, hogy közületek kiki azt mondja: Én Pálé vagyok, én pedig Apollóé, én Kéfásé, én pedig Krisztusé. Részekre van osztva Krisztus? Vajon Pált feszítették-e meg értetek? Vagy Pál nevében vagytok-e megkeresztelve?” (I. Kor. 1, 12-13).

Akik pedig nem találhatnak olyan papra, akiben a „nagyaság” ismerveit felfedezhetnék, azok csalódottan valamiféle paptalan kereszténységben élnek.

Nem prófétákat választott

Sem a lelkesedők, se a csalódottak nem mérlegelik eléggé az Úr Jézus eljárását. Földi életében ugyanis körül volt véve karizmás emberekkel, elsősorban Keresztelő Szent Jánossal, kiről maga mondotta,

hogy az asszonyok szülőttei között egy sem született nagyobb, és hogy profétánál is nagyobb. Az Isten országára teljesen kész ember volt: a puszták magányában látomások és megtapasztalások érlelték lelkét profétaivá, szava elsodró és lenyűgöző volt, mint az oroszlán kiáltása vagy a mennydörgés szava. A sivatagi szélben vörösre cserzett bőre, sáskától és erdei méztől soványra aszott alakja, aszkétikus keménységet jelentő teveszőr ruhája még jobban hi-telesítették isteni kiválasztottságát és hivatását. Mi lett volna, ha Péter helyett őt teszi meg Jézus az egyház első fejévé? Biztos látásával rögtön fölismerte Krisztus isteni nagyságát. A személyéből ki-áradó varázssal lába elé vezethette volna a zsidókat, mert „világító szövétnek vala”, kinek fényében még Krisztus-ellenes zsidók is akartak „örvendezni” (Ján. 5, 35). Tehát nagy személyi varázsa volt. És mégsem kell Jézusnak János, nem választja meg apostolának sem, s hagyja, hogy senyvedjen Heródes börtönében, és egy könnyelmű leánynak tett könnyelmű ígéret következtében a feje lehulljon. Keresztelő János mellett sok mást is mellőzve választja Pétert, Jakobot, Jánost és többit, akikkel háromévi bajlódással is alig viszi valamire. Akik nehéz felfogásúak, gyerekesen kicsinyesek, elsőbb-ségekért versengenek és más gyöngeségekben bővelkednek.

Egyszer éppen Keresztelő Jánosról beszélt az Úr és így kiáltott fel: „Mit mentetek ki a pusztába látni? széltől lengetett nádat-e? Vagy mit mentetek ki látni? Puha ruhába öltözött embert-e? Ime akik puha ruhákat viselnek, a királyok házaiban vannak” (Mt. 11, 7-8). Megfoghatatlan, hogy aki ilyen világosan látta a mindennapi ember gyarlóságát szemben a próféta keménységével, műve megva-lósítására miért választja a mindenre meghajló nádat, a meleg em-beri érzések lágy ruháiba öltözötteket s a földet kormányzó szenve-délyek palotáiban tanyázókat. Többen megvádolták már az Úr Jé-zust azzal, hogy a kicsinyekre, a tudatlanokra és az-élet szerencsét-lenjeire volt hatással, és csak azért választotta ezeket az akkor még kiskaliberű apostolokat, mert nem volt más. De Jézus világosan megmondja: „Aki befogad egy prófétát, mint prófétát, az a próféta jutalmát nyeri; és aki befogad egy igazat, mint igazat, az igazak jutalmát nyeri. És aki csak egy pohár hideg vizet ad is inni egynek e legkisebbek közül, mint tanítványnak, bizony mondom nektek, nem veszi el jutalmát” (Mt. 10, 41-42).

Amikor leggyarlóbbaknak látszanak

Sem a prófétai alkat, sem az erkölcsi nagyság nem teszi az embert pappá, hanem mindezekon túl, sőt ezek nélkül is: a krisztusi kiválasztás, megbízás és küldetés szuverén hatalma. Hogy ezt kel-lőképpen dokumentálja, megfigyelhető az Úr Jézus eljárásában az, hogy amikor épp a papi hatalommal kapcsolatban döntő kijelenté-seket tesz és megbízásokat ad, vagy előtte, vagy közvetlen utána mindig olyasmi történik, ami felszínre hozza a tanítványok nagyon

is emberi és gyarló mivoltát. Mikor Pétert hitéért az Egyház sziklájának nevezi, röviddel azelőtt alaposan meg kellett a Mesternek rónia az apostolokat: „Még nem tudjátok és nem értitek-e a dolgot? még mindig el van-e vakulva szívetek? Szemeitek lévén nem látok? és fületek lévén nem hallotok?” (Mt. 8, 18). Nyomban pedig az egyházfőiség megígérése után Péter olyat tesz, amiért igen keményen kell rászólnia: „Távozz tőlem, kísértő! megbotránkoztatsz engem, mert nem az Isten dolgával gondolsz, hanem az emberekével” (Mt. 16-23). — Az utolsó vacsorán a legdrágább kincset: az ol-táriszentséget akkor adja a kezükbe, amikor „versengés is támada köztük arról, ki tekintendő közülük nagyobbak” (Luk. 22, 25). Hatalmát és küldetését akkor adja nekik (Ján. 17, 18), amikor méltatlanságuk annyira előnti őket, hogy Jézusnak az árulásra tett célzását nem Judásra értik, hanem magukra, mert „kezdtek egyenként kérdezni: Csak nem én vagyok, Uram?” (Mt. 26, 22). Sőt feltámadása után a bűnbocsátó hatalmat akkor adja meg nekik, amikor „szemükre hányá hitelenségüket és szívük keménységét, hogy azoknak, kik őt feltámadása után látták, nem hittek” (Mk. 16, 14).

Valóban sohasem volt az Egyház olyan zilált állapotban, mint épp a kezdet kezdetén, és talán az egyháziak sem mutatkoztak még sohasem annyira kicsiny és gyarló embereknek, mint éppen akkor, mikor küldetésüket kapták. Erre utal Isten Szent Pál szájá által is, amikor a Galatákhöz írt levélben olvashatjuk: „Milyenek voltak valamikor (az apostolok), nem tartozik reám; Isten nem nézi az ember személyét” (Gal. 2, 6).

A nagy miért

Csodálkozva állunk meg e gondoltsor végére érve: miért is cselekedett így az Úr Jézus. Hiszen ez éppen fordítottja a mi módszerünknek. Bár az egész világ és minden emberi szív meghódításának igényével lépett fel, mégis a kereszt tragédiájába fullasztja bele azt a kevés reményt is, amit hároméves működésének tanításával és csodatevéseivel elért. Milyen szomorú, kevés reményre jogosító csapat volt a tanítványok csapata, kikhez az utolsó vacsorán szólt az Úr: „De ti vagytok, akik kitarottatok velem megpróbáltatásaimban” (Luk. 22, 28).

Elképesztő Krisztus bátorsága: hogy merte olyan körülmények között olyan emberekre bízni az örökkévalóság kincseit. A felmerülő miértekre Szent Pál adja meg a magyarázatot: „Ez a kincsünk pedig cserépedényben van, hogy az erő nagysága Istené legyen, és nem önmagunktól” (II. Kor. 4, 7). Szent Pál teológiájának éppen az a két sarokpontja, hogy Isten az egész üdvösséggel meg akarja ismertetni hatalmát és irgalmát. És ha ezt vesszük alapul, azt kell mondanunk: így kellett tennie az Istennek, ha ezt a célját el akarta érni; cserépedénybe kellett rejtenie üdvösségének drága kincsét.

Az isteni hatalom bravúrja

Amint Gedeon maroknyi csapatát fegyver nélkül, csupán a kezükbe adott üres korsóba állított fáklyával s harsonával vezette diadalra a töméntelen sok mádiánitával szemben (Bir. 7, 16); amint Dávidot bottal és parittyával tette győztesse Góliáth fölött: úgy a lelkek harcában is így akar győzni az Úr. Egyenlő erővel és egyenlő fegyverekkel küzdeni, lehet hősi dolog, de nem bravúros. A bravúr mindig reménytelen helyzetekben születik meg, a látszólag gyengébbnek és alulmaradottnak váratlan és sokszor érthetetlen s utánozhatatlan mestervágásával. Isten ezért szinte reménytelen helyzetbe viszi fegyvertelen s felszereletlen embereit és így akarja megvívni kegyelmének harcát a bűn ellen.

Szent Péter szája által „ordító oroszlán”-nak nevezi az ördögöt (I. Pét. 5, 8). És ezt nem valami mennyei hangzónnal akarja túlharsogni és némaságba fojtani, hanem „szájának lehetével” (II. Thesz. 2, 8). Ha Isten lehetetlen akarja legyőzni az oroszlán ordítását, akkor embereit lehetenyire kellett lekicsinyítenie, hogy megvalósíthassa terveit.

Aki „az élet gondjai, gazdagsága és gyönyörűségei közt” (Luk. 8, 14) élőket harmatszerűen, tolvaj módjára (Jel. 16, 5), „nem versengve és nem kiáltozva” (Mt. 12, 19), hanem az elveszett juhot kereső pásztor óvatos lépteivel akarja megközelíteni (Luk. 15, 4) — az elveszett állatok gazdájuktól is megijednek! — az apostolait sem küldheti nagyobb zajjal és feltűnéssel. És ha Krisztus elég hatályosnak érzi, hogy az éjszakában diszkrétan megállva halkán kopogtató barátként jelentkezék (Jel. 3, 20), és szinte suttogva mondja megváltó üzenetét a szívekbe, megbízott küldöttei sem léphetnek fel más módon, mert Jézus megjövendölte: „Amiket sötétben mondatok, fényes nappal fognak hallatszani, és amit fülbe súgtatok a kamrákban, a háztetőkről fogják hirdetni” (Luk. 12, 2-3).

Éppen ezért céltudatosan „emberek halászaivá” teszi apostolait. Nem nevezi őket ácsoknak, sem kovácsoknak, sem takácsoknak. Nem akarta, hogy mint a történelem ácsai súlyos bárdokkal essenek neki a bűn faragatlanságainak; sem hogy mint kovácsok nehéz pörölycsapásokkal kalapálják és hajlítsák és formálják az új embert. De úgy látszik azt sem akarta, hogy mint takácsok ügyeskedjenek az érzések, akaratok és cselekvések szálaiival és így irányítsák a történelem szövőszékének munkáját. Hanem halászoknak nevezi őket, kik az éj csendjében oda lopakodnak, ahová a lelkek húznak, észrevétlenül kivetik a szeretet hálóját és úgy fogják meg a lelkeket, hogy sem a halak, sem a halász szinte nem is tudnak róla. Ezért nevezi őket még kovásznak is, szelíden sugárzó lámpának (Luk. 8, 16), mellyel szemben egy szemhunyással is lehet védekezni. Hegyen épült városnak (Mt. 5, 14), mely ugyan látszik, de elég egy elhatározás, hogy elkerüljük.

Valóban gyengeségbe öltözteti Krisztus apostolait, de olyanba, mely titokzatos módon „erősebb az embereknél” (I. Kor. 1, 25).

Az irgalom határtalansága

Isten elképzelésében olyan pap jelent meg, „ki részvétellel tud lenni a tudatlanok és tévelygők iránt, mert ő maga is körül van véve gyöngeséggel” (Zsid. 5, 2). Már ezért Krisztus „sem tartotta az Istennel való egyenlőségét olyan dolognak, melyhez erőszakosan ragaszkodják, hanem kiüresítette önmagát, felvette a szolga alakját, emberekhez hasonló ember lett” (Fil. 2, 6). Épp azért benne „nem olyan főpáncs van, aki nem tudna részvétellel lenni gyöngeségeink iránt, hanem olyan, aki mindenben hasonlóképp kísértést szenvedett, a bűnt kivéve” (Zsid. 4, 15). Papjait nem kímélte meg a bűntől sem. De még így is áll az elv, amiért ezt megengedi: hogy t. i. „abban, amiben ő maga szenvedett és megkísértetett, meg tudja segíteni azokat is, akik kísértést szenvednek” (Zsid. 2, 18).

Körülbelül úgy fest a dolog, hogy a bűnbocsánatra várókra bízta a bűnbocsánatot, az irgalmasságot várókra az irgalom osztogatását. És így is kellett tennie annak, aki „a megroppant nádat nem törli el és a füstölgő mécsbelet nem oltja ki, míg csak győzelemre nem viszi itéletét” (Mt. 12, 20). És aki nem azért jött, „hogy itélje a világot” (Ján. 3, 17), hanem hogy üdvözítse, annak el kellett hallgattatnia szolgájában is az ítélkezés kísértését, mert hiszen az maga is hajladozó nád. Aki a gonosz szolga szívtelenségéről riasztó példabeszédet mondott, aki a büntelenek gögjét elítélte (Luk. 18, 9), aki szinte mértéknélküli megbocsátást követel azzal, hogy napi hetvenhétyszeres bocsánatadásra szólít fel (Luk. 17, 4), elítéli a tékozló fiú testvérének vonakodását (Luk. 15, 28), az egész „nap terhét és hevét” viselők irigységét a későnjöttek iránt (Mt. 20, 13) és egyáltalán „a vámosok és bűnösök barátja”-nak engedi magát nevezni (Mt. 11, 19), az nyilván ilyen bocsánatadást, illetve bocsánatszolgáltatást vár papjaitól is, mert hiszen Isten ilyen bocsánatra kész.

És ha vannak papi bűnök és botlások, azt csak azért engedi meg az Isten, hogy a pap átérezhesse és elmondhassa Szent Pállal: „Épen azért leltem én irgalmasságot, hogy Krisztus Jézus énrajtam mutassa meg egész hosszútűrését, okulásul azoknak, kik hinni fogtak benne az örök életre” (I. Tim. 1, 16).

Óvás

Persze ez nem jelentheti azt, hogy a papi ember keresse a bűnt, megmaradjon benne és a bűnbocsánat örve alatt nyugodtan éljen alantass életet. Előtte kell, hogy álljon a többiformában is mondott krisztusi intés: „Akkor azután mondogatjátok: Előtted ettünk és it-tünk, és a mi utcáinkon tanítottál. Nem a te nevedben jövendől-tünk-e? és nem a te nevedben úztünk-e ördögöket? és nem a te nevedben tettünk-e sok csodát? És akkor megmondom nekik, hogy sohasem ismertelek titeket; távozzatok tőlem ti gonosztevők” (Luk. 13, 26– Mt. 7, 22).

Kiszolgáltatottan

Végeredményben Krisztus elképzelése a papságról teljesen kifejeződik az apostoloknak adott küldés szavaiban: „Ne legyen se aranyatok, se ezüstötök, se pénzetek az övetekben, se táskátok az útra, se két köntöstök, se sarutok, se bototok” (Mt. 10, 9). Az arany és a pénz biztosíték minden szükség ellen; a táska az éhezés ellen, a két köntös a záporosók s a zord idő ellen, a saru az út éles kővei és tövissei ellen, a bot a kószáló ebek és útszéli rablók ellen. Mikor Jézus apostolait és papjait a világba küldte, nem akarta megkímélni őket az élet útjainak egyetlen tövisétől és lábat felvérző követől sem, amiktől annyian szenvednek. Nem akarta megóvni őket a történelem egyetlen viharától és záporosójétől sem, hanem azt akarta, hogy bőrig ázzanak és csontig érezzék az embereket verdeső zivatárokat. Nem azt akarta, hogy küldöttei biztonságban érezzék magukat, hanem azt, hogy lelkük gyökeréig érezzék át milliók félelmét és rettegését az embereket rémítő kegyetlenségektől és vak erőktől. Azt akarta, hogy átérezzék a létbizonytalanság szomorú fájdalomát és a támasznélküliség magábaroskadását. Ezért küldte és küldi őket vértelenül és fegyvertelenül. Nem mindig és mindenkor kell a papnak mindezen átmennie, de mindig és mindenkor éreznie kell a lelkek szenvedését és nyomorát.

ZSOLOZSMÁS ESTE

Az aranymisés Harsányi Lajosnak

*Szép alkonyat. Zsibong a napsugár.
Hallod? mintha belőlünk zengene,
Bennünk lobogna, — félszáz éve már.
Királyi nap volt, királyi zene!*

*Mentünk elébe, kéz kezet keresvén.
Megyünk ma is. Zsolozsmás este van.
Lábunk előtt violaszín az ösvény,
És száll a nap, tűnődőn, pirosan.*

*Jön majd egy alkony, s szállni fog utánunk...
Ó, mintha most is értené,
Hogy immár semmit, semmit sem kívánunk,
Már lépni is csak egyet: fölfelé.*

Sík Sándor

RÓNAY GYÖRGY:

VIRÁGOK

PIPACS

*Mi az ott,
a mezőn az a vérfolt ?*

Pipacsok ! pipacsok !

*Ha szellő rebben, az égbolt
kékje alatt
piros tavak
hullámanak:
pipacsok ! pipacsok !*

*Kiragyog
a rét puha-lengő
zöld selyméből egy hanyagon
elejtett piros kendő:
pipacsok ! pipacsok !*

*Tűz a napon !
száz meg ezernyi nyulánk
kicsi láng;
és látni, ahogy
mind hajladozik, remeg, izzik, táncol:
pipacsok ! pipacsok !*

Mámor !

*Látod az ég
íve alatt a világ
repedő örömét ?
Azt a nagy piros bóbítát ?*

*Most ráfúj — szerte röpülnek a szirmok
a szélben.*

*Piros pillék raja száll
a nyár, a nyár
kék egében.*

RÓZSA

Mondd csak, láttad a rózsát ?

Én láttam.

Éjszaka néha táncol
magában.

Karcsú derekát büszkén
nyújtja ki.

Kibontakoznak lassan
a szirmai.

Mint egy balerina
a színpadon:

ágaskodik, hajladozik
a pázsiton.

S mint táncosnőre porondon
a lámpa:
a magasból rásüt a hold
világa.

Villannak a csilló fényben
a flitterei:
harmatos bőre ezüstös
pikkelyei.

Spiccel, körbe forog, hajlong,
hullámzik a szára.

Majd hirtelen, akár a jég,
megdermed a tánca.

Kelyhéből fáradt sóhaj rebben
a holdra.

Szirmai leperegnek a gyöpre.
Meghal a rózsza.

JÁZMIN

Idedobott a kertbe valaki
egy marék tejtútat;
itt csillognak fehér csillagai
épp az ablak alatt.

Úgy derengnek este a bokrokon,
akárcsak fönt az ég.
Két mennybolt közt, néha nem is tudom,
melyik van közelébb,

a túlnan izzó, vagy amelyik itt
egy karnyújtásra vár.
Lehűnyom a szemem, és elborít
a csillag-illatár.

Csupa hűvös hab, csupa kábitó
hullám az éjszaka.
Sosem tudtam, hogy ilyen földi-jó
a csillagok szaga;

s hogy a tejtút ilyen szelíden és
ilyen közel ragyog:
csak kinyúlsz, s máris letépsz egy egész
csokornyit csillagot.

Egy vázában bolygók, galaktikák
és holdak és napok!
Amilyen nagy, oly kicsiny a világ,
ha te is akarod.

S bármily kicsiny, a végtelenbe ér.
Akár ez a szoba.
Némán kering egében a fehér
jázminok kozmosza.

Madary Éva

THOMAS STEARNS ELIOT

Az irodalmi, művészi, de még a technikai élet fejlődése is úgy történik, hogy az új gondolat, új eszme megszületik egy úttörő szellem agyában. Az úttörők új úton haladnak, új módszert alakítanak ki; az utódok közt teremnek aztán az új irány lángelméi, ők teszik azt élvezhetővé, az emberiség közkincsévé.

Ilyen laboratóriumi, úttörő irodalom Eliot költészete. A tömegek számára még ma is érthetetlen, de szükséges ahhoz, hogy mindenki számára érthető, élvezhető, új költői irány szülessen.

Ez az egyik oka, hogy Eliot költészete olyan kevéssé ismert még Magyarországon, bár hazájában ma már a legnagyobbak közé tartozónak ismerik el. Számunkra azonban a térbeli távolság is idegenné teszi. Eliot költészete az új, katolikus miszticizmust képviseli. De ez a miszticizmus számunkra szokatlan, más, mint a német, vagy francia misztika. Claudel és társai miszticizmusa megfoghatóbb, közelebb, mint Eliot teljesen újszerű, minden hagyománnyal szakító kifejezései.

Pedig érdemes közelebbről megismerkedni Thomas Stearns Eliot-tal.

Szellemi nacionáléját For Lancelot Andrewes c. kritikai tanulmányában a következőképpen adja: „Irodalmi hitvallásom klasszicista, politikai felfogásom: royalista, vallásom: anglo-katolikus”.

Irodalmi működése kétirányú volt: egyformán nagy, mint kritikus és mint költő. De hogy az íróit megismerhessük, először meg kell ismernünk az embert.

Élete. Világnézete

Thomas Stearns Eliot 1888-ban született, St.Louis-ban, New England-ban középosztálybeli családból. Harvardban kezdte tanulmányait, majd Európában, a Sorbonne-on és Oxfordban folytatta. Angliában házasodott meg, angol állampolgár lett. Csak 1932-ben ment vissza hazájába, ahol Charles Eliot Norton néven a költészet professzora lett Harvardban. Ifjúkorától kezdve a Gerald Hopkins által megkezdett katolikus irányú forradalmi költészet követője, majd vezére lett.

Világnézete töretlen, egész életében a katolikus vallás dogmatikai és erkölcsi alapján állt. Ennek ismerete nélkül nem érthetjük meg költészetét sem. A világnézet mindig meghatároz egy embert. Még döntőbb ez a kérdés a művésznél, különösen az írónál, aki minden művében, nyiltnan, vagy a sorok között tanúságot tesz világnézetéről.

Eliot hívő katolikus, éspedig a hitnek abból a fajtájából, amelynek egyedül van létjogosultsága: a hit nála nem ruha, hanem lé-

nyének szerves része, amely nem műveinek meghatározott soraiban, hanem annak teljes egészében megnyilatkozik. Nem választ mindig vallásos tárgyat, de mindig a keresztény ember érzéseit tükrözi. A szociális kérdésekhez is hozzá mer nyúlni, de soha nem kerül ellentétbe a keresztény elvekkel.

Költeményei lelki élményekből fakadnak, de a kifejezetten valóság tárgyúak sem használják a vallásos élmények kifejezésére megszokott hangot. És hogy valóban, mennyire spontán és szubjektív vallásos lírája, azt éppen az bizonyítja, hogy bár elődei vannak, mégsem hasonlítható senkihez. A kritika Hopkins költészetének folytatóját látja benne, de Eliot hangja emberibb, közvetlenebb. Jellemző sajtáságai: a bűn iránti érzék, a lelki küzdelem leírása, a lelki halál ábrázolása, a testi haláltól való irtózás s a lelki élet mélypontjának, az emberi gyarlóságnak és szenvedésnek ábrázolása.

Világnézetét legtisztábban tanulmányaiban fejtí ki. Ismertetésül tehát ne költeményeiből, hanem prózai műveiből idézzünk.

Tetteid legyenek hasznosak, szavaid bátrak, gondolataid szépek: ez olyan program, amelynek megvalósítására nem elég egy emberélet.

Európa jövője sötét, de nekem úgy tűnik, mintha a történelem egészen új szakaszába lépne; olyan szakaszba, amelyben a pártokra szakadás már nem politikai, hanem közvetlenül szociális kérdések miatt történik.

Aki tudja, hogy mi a ma társadalma a valóságban, azzal is tisztában van, hogy a jelenlegi alapokon nem érdemes fenntartani.

A következő sorokban annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy nem az a társadalom keresztény, amely annak mondja magát, amely az ajkon hordott kereszténységet bátorítja, ha nem a kereszténység elvei alakítják életünket, a farizeusokhoz leszünk hasonlókká. A keresztény elvek szerint kell gondolkoznunk a háborúról is.

A közszájon forgó meghatározások, amelyekkel leírjuk társadalmunkat, az összehasonlítások más, „nem-keresztény“ társadalmakkal, amelyeket mi, nyugati demokráciák, felmagasztalunk, csak arra jók, hogy megcsaljanak és elhomályosítsák itéletünket.

Ha úgy értenénk, hogy keresztény társadalom vagyunk, hogy nem büntetünk meg senkit a kereszténység formái megvallásáért, igazunk lenne; de az életünket a valóságban irányító elveket még sajátmagunknak sincs bátorságunk bevallani.

Ha olyan magábanvéve borzalmas jelenséggel kerülünk szembe, mint a háború, mérlegre kell tennünk azt a szenvedést, amelyet közvetve, vagy közvetlenül okoz, és azokat a szellemi, vagy lelki javakat, amelyek belőle fakadnak. A háború esetében az az eredmény, hogy aránytalanul nagy annak a szenvedésnek a tömege, amely inkább rosszabbá, mint jobbá teszi az embereket, elrabolja emberi méltóságukat, és kiöli felelősségérzetüket.

A keresztény ideálok meghamisításának egyik oka az, hogy túlságosan jó propagandisták módjára, egyesek úgy akarták híveket toborozni a kereszténységnek, hogy minél kényelmesebbnek, semmi

áldozatot nem követelőnek igyekeztek feltüntetni, ami amellet, hogy meghamisította a hősök és vértanúk vallását, nem is célravezető.

Nincs semmi értelme, hogy a kereszténységet, mint könnyű és kényelmes életformát tüntessük fel. Az ifjakat, legalábbis az értékesebbjét, nem a könnyű vallás vonzza, hanem az, amelynek követése nehézséget jelent mind a fegyelmezetlen szív, mind a rendetlen szenvedélyek számára.

A kereszténységnek be kell hatolni az élet minden megnyilvánulásába, így az irodalomba is.

Az irodalmi kritikát ki kellene egészíteni egy határozott erkölcsi és teológiai szempontból ítélkező kritikával. Így pl. bizonyos korokban ennek hivatása lett volna a profán erkölcsi kódex által felmagasztalt, de a keresztény erkölcs számára elfogadhatatlan fogalmakat, mint pl.: gvallér-becsület, bosszú, stb. az irodalmi művekben megbélyegezni.

Amikor azonban helyesen, a kereszténység valódi ideáljai szerint akarjuk alakítani az egyén és a társadalom életét, ne veszítsük el a realitások iránti érzékünket.

Ha megvalósítandó keresztény rendről elmélkedünk, könnyen tévedhetünk egy erényes aranykor utópisztikus látomásának virányaira. Gondoljunk arra, hogy Krisztus országa a földön soha nem valósulhat meg tökéletesen, ugyanakkor azonban állandóan a megvalósulás felé kell haladnia.

A kritikus

Mint író, Eliot a művelt, kulturált, tudatos művész típusát képviseli.

Kritikai műveiben ez a fölüényes műveltség természetes biztonságban mutatkozik. Töményen, szabatosan fejezi ki gondolatait; legtöbbjük aforizmaszerűen hat. Feltétlenül hisz a költészet, az irodalom magasrendűségében. Megható, hogy ez a tudós milyen áhítattal közeledik a költészet minden megnyilatkozásához: olyan költőket és olyan közönséget kíván, akik osztoznak ebben az áhítatos értékelésben.

Ha az utóbbi 25 év irodalomtörténetét megírják, Eliot a kritikus szerepét inkább az izlés, mint a gondolatok történetének lapjai fogják feljegyezni. Fontos szerepe lesz ebben egyes írók: Marlowe, Johnson, Donne, Marwell, Massinger, Dryden új értékelésének. Eliot azonban nem teljesen saját személyében végezte el ezt a munkát, hanem képesse tette nemzedékét és utódait is ennek elvégzésére. „Kezükbe adta a szerszámot.” Több kritikai meglátását és értékelését azóta Cambridge is szentesítette.

Talán legjelentősebb kritikai munkái: Dante c. tanulmánya és a V á l o g a t o t t t a n u l m á n y o k. Itt meglátszik, hogy Dante Eliot irodalmi működésének fő hatóerői közé tartozott. Tanulmánya nemcsak Dante iránt ébresztett új érdeklődést, hanem a késői kö-

zépkor angol kultuszát is megindította. Bár Eliot azt írja, örömmel hagyja ott a költészet elméleti művelését a költészet gyakorlásáért, költészetében erősen érezhető kritikai működésének ösztönző, gazdagító hatása. „Egyes költők felfedezése közben saját költői erőit is felfedezi.” Így Lancelot Andrewes a Simeon énekét és a Napkeleti bölcsék útját, Andrew Marwell a Waste Land-et, Dante az Ash Wednesdayt eredményezte, úgyhogy kritikai működése legjobb kommentárja költészetének.

Módszerét legjobban stílusa határozza meg: semleges, tárgyilagoss, de annál erőteljesebb.

Elméleti művei szinte kínálkoznak az idézésre. Nem véletlen, hogy sok kritikai mondása aforizmaként szerepel.

Eliot a tömegek számára való érthetlensége ellenére igen nagy hatással volt korára, forradalmian alakította a közönség irodalmi ízlését. De nem úgy, hogy saját nézeteinek szolgái, önállóan átvételére buzdította volna olvasóit, hanem finom tapintattal, egyéniségüknek meghagyásával, csupán lehetővé tette, elősegítette, hogy az olvasó felfogóképessége, érzékenysége megtegye ugyanazt az utat, amelyen előtte az író járt. Eliot nem propagandista a szó rossz értelmezésében, nem követ el erőszakot olvasói felfogásán, — ez egyéniségével nem is lenne összeegyeztethető. M. C. Bradbrook úgy jellemzi hatását, mint a kristályét, amely ha nem kristályos tömegbe kerül, annak szabálytalan molekuláit is kristályos egységekbe alakítja, de közben egyikük sem változtatja meg kémiai összetételét.

A Dantében és a Válogatott tanulmányokban ifjúkora műveinek főpapi ünnepélyességét, amelyet később maga is elítélt, a kiforrott nagy művész alázatossága váltja fel. Így ír néha: „Kipling Gethsemane c. költeménye, amelyet azt hiszem, nem érték egészen.” Máshelyütt: „Őn ezt egyszerűnek tartja, de ez csak azt mutatja, milyen felületesen olvas.” Elmélyült, művészi alázatosság! Mennyire kellene ez az áhítatos, tudományos alaposág és helyes önértékelés a mai korban, mikor a tudományok népszerűsítése azt a veszélyt rejti magában, hogy a laikusok azt képzelik, ez maga a Tudomány! És aki egy ilyen, a tömegek számára írott cikket felületesen elolvasott, arról a kérdésről már ex cathedra, ellenmondást nem tűrő fölénytel és határozottsággal mer nyilatkozni! Bárcsak tanulnánk Eliot-tól alázatosan közeledni a tudományhoz és a művészethez!

De most nézzünk néhányat kritikai tárgyú gondolatai közül:

Ha csak azok irnának könyvet, akiknek valami mondanivalójuk van, és nem mindazok, akiktől állásuknál fogva elvárja a világ, hogy szabályos időközönként egészséges könyvnek adjanak életet, sokkal több olyan könyv lenne a megírt munkák irtózatos tömegében, amely elolvasásra is érdemes.

Aki a filozófiát becsüli, a kritikát sem vetheti meg.

Wordsworth és Coleridge nemcsak egy lejárt hagyományt vetettek el, hanem egy egész társadalmi rend ellen lázadtak.

Igaza van Shelleynek, mikor azt mondja, hogy a költők az emberiség egyedül elfogadott törvényhozói.

Ifjúságunkban el sem tudjuk képzelni, hogy az irodalmi művek rajtunk kívül, tőlünk függetlenül is léteznek. Még nem tudunk személytelenül olvasni; mindig azzal a költővel azonosítjuk magunkat, akivel éppen foglalkozunk.

Az irodalmi ízlés kifejlődése elválaszthatatlan az egyéniség és jellem fejlődésétől. Az irodalmi ízlés nem elszigetelt jelenség; nem lehet elkülöníteni érdeklődési és érzelmi világunktól.

Nem a műveletlen, hanem a félművelt tömeg akadályozza a költő útját; a magam részéről legjobban szeretnék olyan közönséget, amely sem írni, sem olvasni nem tud.

A költő mindenkinél inkább kívánja érezni, hogy munkája közvetlenül hasznos a társadalom számára.

A költészet értelme ez: néha sikerül kifejeznie a megnevezhetetlent, azt a mélyről jövő érzést, mely létünk igazi tartalma és amelybe oly ritkán tudunk behatolni.

Költészete

Eliot első költeménye, Alfred Prufrock szerelme dala, amelyet minden londoni kiadó visszautasított, a Poetry c. amerikai lapban jelent meg, Ezra Pound közbenjárására, 1917-ben pedig első verseivel együtt Angliában is kiadák. Ekkor már meg volt alapozva költői pályája, felfigyeltek tevékenységére, bár még mindig nem értették. Később egyre többen esküdtek művészetére, és A Study of his writings, Eliot műveit elemző tanulmány, már 1948-ban rövid idő alatt a második kiadást érte meg. Holott ez sem könnyű és népszerű olvasmány és Eliot műveinek alapos ismeretét tételezi fel.

Első nagyszabású költeménye a Waste Land; ebben csakugyan eléggé nehéz feladat elé állítja az olvasót a hétsoros latin,—görög nyelvű cím, a klasszikus románcokra való utalás, a homályos költői sorok közül az igazi értelem és szépségek kihámozása. Költői műveknél előfordul, hogy különböző esztéták különböző magyarázatokat fűznek hozzá értelméről, gondolati tartalmáról. Azonban Eliot Waste Landjénél ez túlmegy a megszokott méreten. A Waste Land, Eliot utalása szerint a kelta legenda pusztá földje, az átoksújtotta ország, amelynek földje és élőlényei terméketlenek maradnak mindaddig, míg egy ifjú fel nem teszi az előírt kérdéseket. Későbbi kritikusok, F. R. Leavis, és Cleanth Brooks szerint a Waste Land a modern kor, a világháború utáni nemzedék világa, amelynek kihaltsága a szellem és a lélek halálát jelképezi.

Eliot költészetének, mint egész lényének legszembetűnőbb vonása a tudatosság, a szellemi fölény. A szellemi ember mértéktartása okozza, hogy leglíraibb megnyilvánulásaiban is személytelen marad, és a leghevesebb szenvedély kitérését is magasabbrendű értelem irányítja. Eliot költeményeinek mindig valamely szenvedély az indítója, de kifejezésének határt szab az értelmi tevékenység. Az értelem és a szenvedélyek e kettőssége Shakespeare-re emlékeztet.

Baudelaire-re emlékeztet viszont komor pesszimizmusa, a borzalmak hátborzongatóan hű ábrázolása, a sötét, kísérteties iránti érzése. Ezt nem világnézete diktálja (mert hiszen keresztény világnézete, különösen annak mai értelmezésében a derű: világos, diadalmas filozófia); eredetét részint a modern ember pesszimizmusában, a borzalmast bemutató naturalizmusában kereshetjük; de gondolkunk kell az angolszász lélek, az ó-angol költészet sötét világára, homályos, borongós, komor hangulatára is.

Eliot költői formája újszerű, új versformákat és versmértéket használ, de a formai anarchiától irtózik.

Műveit Magyarországon is ott találjuk minden modern angol költészetéről szóló antológiában. A legújabbak közül Képes Gézáé, a Sziget énekel közül néhányat költeményei közül, a legismeretebbeket: A víziló, Rapszódia egy szeles éjjelen. Alább néhány nálunk kevésbé ismert művének fordítását adjuk. E pár szemelvény azonban nem alkalmas arra, hogy Eliot hatalmas és igen érdekes és értékes költészetét megismerjük. Érdekes volna egy antológia azokból a verseiből, amelyek Magyarországon is komoly érdeklődésre számíthatnak.

SIMEON ÉNEKE

Adj Uram, békét! Pihenjek végre!

(Tör járja át majd

A te szíved is!)

Görnyeszt életem borzalmas terhe, s utódaimnak terhe is.

— Szívemhez ért már a halál mérge, az én halálom, s a többi mind...

Bocsásd hát, Uram, el a Te szolgád,
mert az üdvösséget már láttam itt!

A NAPKELETI BÖLCSEK ÚTJA

Metsző fagy kísért végig az úton.

Tél volt, hiába!

Nem utasoknak való idő ez,

ily hosszú útra,

a halott földön...

Tevém leroskadt az olvadt hóban.

Volt, hogy sajnáltuk szép palotánkat,

a függőkeretet, s a teraszokat;

A szörbetkináló, simabőrű lányt...

— Itt nem volt más, csak a tevehajcsárok,

bortól részeg és nőktől részeg, gyakran meglépő durva fickók;

ellenséges várak, idegen városok,

piszkos falvak, hol vagyont kértek falat kenyérért...

Nem, nem volt könnyű!

Végül már inkább éjjel is mentünk,

ébren aludtunk, meg sem pihentünk,

s az örület hangja súgta fülünkbe:

Örültek vagytok!

Míg egy hajnalon dús völgybe értünk.
Buja rét bukkant ki a hó alól;
tavaszi illat, csobogó patak, kedves vízimalom.
Három fa rajza a tiszta égen,
s egy öreg fehér mén fut a mezőn.

Csapszékhez értünk, szőlő-futotta eresz alatt.
Csörgő ezüstpénzt vetettek kockán mohó kezek,
a lábak alatt a szőlő héja felzizegett.
De útba itt sem igazít senki; megyünk tovább
s este — csak este — későre járt már — megérkeztünk.

Ó, rég volt, mindez, de most is látom...
S megtenném százszor is azt az utat, — hogy odaérjek,
csak odaérjek, oda, megint...
Nem tudom, a csillag hová vezetett.
Mit is láttunk ott: halált? születést?
Gyermekeket láttunk, gyermekeket, persze!
És mégis láttuk a halált is.
E születés kínját mi is éreztük, úgy fájt nekünk is,
mint a halál, meghaltunk benne.
És hazatértünk, de haza nem találtunk.
A bálványt markoló idegen nép közt mit is keressünk?
— A halált várom, a másikat.

GYILKOSSÁG A SZÉKESEGYHÁZBAN

(Részlet a kórusból)

Dicsérünk Téged, hatalmas Istenünk,
a föld minden teremtett lényében.
A hóban, esőben, szélben, és viharban,
egymást üldöző, halálra űzött
teremtményeidben.

Mert minden Benned él, minden csak Benned van,
s akik tagadnak, sem tagadnának,
hogya nem volnál.

Ezért az Ember, a Te főműved, ki ismer Téged, ki érez Téged,
s tudva tud rólad,
ismerve, tudva, kell, hogy dicsérjen!
Hol szentek élnek, szent mind az a föld,
S a világ minden bűne, a miénk is.
Mireánk hull a mártírok vére, halálhörgése,
a szentek kínja, mireánk száll.

RÉSZLET A WASTE LAND-BŐL

Megfordul és most a tükörbe néz,
— s már elfeledte, hogy elment lovagja,
agyában lustán, pár szó kavarog:
„Hát vége van. Csakhogy túl vagyok rajta!”
Mert egy szép nő, bármit veszít is el,
s üresen vár reá magánya,
végigsímtja mégis a haját,
és feltesz egy lemezt a gramofonra.

(Madary Éva fordítása)

A ZENEI ELŐADÁS

Bár alábbi fejtegetéseinkben elsősorban a zenei előadás minőségét, stílusát kívánjuk vizsgálni: márcsak eszméink megalapozása érdekében sem kerülheti el figyelmünket a „hogyan”-nak a „mit”-től való szerves függése. Az előadóművészet stílusproblémái ugyanis szervesen kapcsolódnak az előadandó műhöz. A földi ember egyik legszebb lehetősége, hogy a mindennap esetttségén felülemelkedjék, épen a művészetben keresztül nyílik. Művész és műélvező egyaránt Istent akarja megközelíteni. Felmerül hát a kérdés, hol tart századunk művészi alkotásainak kapcsán e törekvés átélésében és nem elhibázott-e a mentalitás, mellyel az eget ostromolja?

Sajnos, az eredendő bűn távolra vetett e földre mindannyiunkat az Édentől. Az angyal pallosával kezében meghirdette kitaszítottságunkat. Azóta, ha a művészetnek értelme és szüksége van, föladata csak az elveszett Paradicsomhoz visszavezető út keresése lehet. Nagy művek olvasása, a költő igazi rezdülései mindig ezt az érzést keltik: hátha sikerül a „vissza”. A ma zenéje nem ezt adja, nem is akarja adni. Alkotóink kezében megint ott villog a pallos és fel-emelik vádló szavukat a mult század eszményeinek végzetes elfajulása ellen. Hirdetik, hogy ezek az eszmények fonákjukra fordultak: — az áhitat mértéktelen szenvedéllyé vált, az élet- és halálérzés önemészítő lázas állapottá fajult, szerelem vallássá, hatalom zsarnoksággá, egyenlőség, szabadság és testvériség felfuvalkodott szabaddossággá torzult; az egyéni eufória pedig az általános igazság jellemében tetszeleg. S a huszadik század eleje feleszmélve megrántja a gyeplőt. Hová vezet — kérdi — ez az önrombolás? „Liebestod”, hasis, morfium, kábító és izgatószer, alkohol és nikotin? ... Szózatia nem bocsánatot hirdet, hanem a bűn elfojtását követeli; azt kívánja, hogy amit tudunk, ne tudjuk többé, szenvedélyünket, jellemünket tagadjuk meg és vezekeljünk.

Ennyit a szándékról. S az Eszköz? Korunk eszményei: kémiai és fizikai eszköz-eszmények. A civilizáció azon töri a fejét, hogyan táplálkozhatnánk csupán kémiai extraktumokkal s a kultúra engedelmesen beletörődik, hogy lelkünk tápláléka is vegyi legyen: a tizenkilencedik század túltápláltságának emésztését elősegítő vegyszer. A hivatottak felöltik fehér köpenyüket, s ellenméreggel kísérleteznek, hogy a szenvedély szereiről leszoktassák az emberiséget. S az emberiség valóban undorral dobja el mámorának okozóját, de közben ott rág lelke és teste mélyén az elveszett gyönyörűség vágya. Szigorú orvosaink e pedagógiai szándéka elhibázott. Elvontak extázisunktól, de nekünk titokban, magunknak se vallva be, mégis csak arra kell emlékeznünk, s hamis szemforgatással köszönjük a szert és hamis lemondással búcsúznak az elvesztett Paradicsomtól. A civilizáció fanatizmusa helyett a bűn hánytorgatásával felhagyva az igazi apostolság önzetlen és mindent feláldozó szeretetével kellene

az emberiséget arra az állapotára emlékeztetni, amikor még nem ismerte a bűnt. Ez volna a huszadik század alkotójának igazi törekvése, ez volna a pedagógiai cél, mely méltóvá tenné őt ama bibliai angyalhoz. Ez a gondolat már ott is lappang egyesekben. Eszközeit valóban a szigorú és primitív zene — sajnos alchimiai — műveiből veszik. És az erkölcsi tartalom? Bartók profán kantátájának szövegében már ott dereng a vágy: a tiszta forrás vizéből inni. Olyan zseni esetében, mint Bartók, talán tudatos is ez a vágy.

S az emberiség tovább szomjuhozik. Kinzás, büntetés az osztályrészünk, mert megszerettük a bort? és szenvedélyünkért lakolnunk kell. Közben szájpaddlásunk, nyelvünk kiszárad, testünk elapad; mint Lázárok fetrengünk és várjuk az igazi Szamaritánust, aki üdítő vizet tölt kintzó szomjúságunk oltására. Játsszunk — állításom ellenőrzése kedvéért, mely nem megfellebbezhetetlen tétel, inkább csak panasz — „modern” zenét, utána Chopint, Lisztet, vagy bárkit a tizenkilencedik századból, visszamenve egészen annak Ádámjáig: Beethovenig: az utóbbiakból amahhoz képest valóban a föld minden gyönyöre, az érzések és érzelmek minden legfinomabb és legrejtettebb árnyalata áramlik felénk. De ha égi nyugalomra vágysz, keressd még előbb. Hallgasd csak Mozart hangját. Lázad mulóban, kábáságod alábbhagy, idegeid már nem vibrálnak, feldereng benned az élet értelme. A zenei alkotóművész utolsó Édenjét Mozartnál találom. Ő az utolsó kised, az egyetlen elhihető csodagyermek, a büntetlen vegetáció legutolsó megnyilatkozása. Attól kezdve csak beljebb jutunk a földi labirintusba; most odaértünk, hogy — igen jellemzően — a Bartók egyik művének címlapján diszelgő meztelen férfignom tuskédisznón lovagló alakja lett szimbolikus ábrázolása korunknak. Ebbe a testi és lelki torturába kényszerítjük bele magunkat, hogy vezekeljünk, mivel nem volt elég nekünk az, amit az Isten a természet teremtése által az ember vágyának szabad prédájára adott. „Vissza a természethez” — hallottuk a jelszót a tizennyolcadik század végén. Most ezt így módosítanám: vissza a természetben a természetes vágyakhoz, illetve vissza a vágytalan természethez.

Ami már most az előadóművész feladatát illeti, nyilvánvaló, hogy az imént hangoztatott elv szerinti interpretálást tartom a számomra ideális művész feladatának. Állításomat korántsem kívánom abszolút érvényű tudományos megállapításnak feltüntetni; személyes, végső sorban érzelmi eredetre visszamenő álláspontom csupán; de így is alkalmasnak vélem arra, hogy alapján az előadóművész helyzetét, tehát a „hogyan”-nal kapcsolatos problémáját megvizsgálhassuk.

Hogyan interpretálja, hogy helyesléssel találkozzék, a mult század alkotásait a mai előadó? Azzal az utálkozással, mellyel mai alkotóink nézik ezt az anyagot? Vagy semmiért sem vállalva a felelősséget, szinte tetszhalottként, mozdulatlanul? Vagy meneküljön a mondanivaló elől a hangszerhez s csak a megszólaltatással törődjék? a szervirozással, finom ezüsttálon, damasztabroszon, metszett

kehelyben; s a térdharisnyás lakáj jólnevelt némaságával, a konvenció előírásait, művészi meggyőződéssé emelve álljon a dús lakoma asztalánál? Lakájként, akinek megszólalnia sem szabad; ura, gazdája felelős érte: ki vesz étkéből, ki nem, ki lakik jól és ki marad éhen: mindez nem az ő gondja. Vagy éppen ellenkezően nevetlen inas legyen, fennhangon kínáljon, tetszése szerint hozzászozzon, paprikázzon a már amúgy is erősen fűszeres ételhez? Alljon az előadó a mindenkori ideál mellé és tolja egy zenepolitikai klikk, vagy jobb esetben egy alkotó kortárs Fortuna-szekekrét? Vagy önmagát higgye egyedül üdvözítőnek, ahelyett, hogy mint az igazi hivatottak, átmenetnek tartaná csupán?

Nyilván ezek azok az esetek, amelyek az előadóművészet kátyúját jelentik. A fátum alighanem már e művészi ág születése körül ott leleselkedik. Paganini és Liszt tartja keresztvíz alá. A jelszó: függetlenítse magát az előadó a műtől és annak alkotójától. S ezzel elhomályosul a a szép kép, amelyet Haydn nyújt, mai mértékünkkel mérve valószínűleg malacbandája élén, divertimentoi, vonósnygyese, vagy csodálatos ciripelő hangú kétkezes zenéjének előadása közben. Tegnap komponálta s ma ismét mást fog; tudják róla, mennyit várjanak tőle; vagy talán nem is várnak semmit; és közben ott világít, mint gyémánt a mű, függetlenül alkotójától, előadójától és hallgatóságától. Ettől az ideáltól idegenkedik az előadó fentemlített függetlensége a művel és alkotóval szemben. A gyémántnál fontosabb lett a kéz, melyet díszít. A művet már nem mint az Írást közöljük, nem is a benne rejlő tanulság magyarázatával foglalkozunk, hanem túltéve magunkat azon, saját külső és belső megjelenésünk minél előnyösebb adminisztrációjára használjuk. A század már kotta nélkül játszik még akkor is, ha nem saját művet interpretál. A teatralitás bevonul a zeneművészetbe és az előadóművészet önálló ággá avatódik. A programzene az a melegágy, melyben az önálló előadóművész elburjánzik. Mit is keressen a hallgató ennél a hirtelen megjelent közvetítőszervnél egyebet, mint programot? És rontják egymást, kölcsönösen, a mű kárára. Beethoven szimfóniája már nemcsak csodálatos harmóniai, romantikai, melódiai és formai tökélyben érdekli hallgatóságát, hanem főképen a benne rejlő novelisztikus elemek által, amelyekre épen az előadóművész hívja fel figyelmét. Mekkora a vihar? Kellően borzongat-e a mennydörgés? Fékevesztett jókedvvel táncol-e a falu? Jól kopog-e a sors az ajtón? Ki tudná ezt Lisztnél tökéletesebben érzékeltetni? De szeretném megkérdezni a festőket, mit szólnának hozzá, ha képüket jöhiszemű magyarázóik nemes versenyre használnák fel s azon vetélkednének, melyikük tud szebb novellát kikerekíteni a kép irodalmi tartalmából? Bár tagadhatatlan, hogy a festészetben is észlelhető ilyen tendencia...

Ilymódon érthető tehát, ha alkotó és előadó egymásrahatásában fékevesztett szakmaszerűtlenség uralkodik, — hogy félreértés ne essék: szakma-, nem pedig szakszerűtlenségről beszélek — a poétikus éntudatnak olyan extázisa észlelhető műbíráló, előadó és mű kap-

csolatában, melyből elsikkasztották az anyag, az erő és a nehézkedési törvény tudatát, egyszerűen a „métier”-t, vagyis a sajtószertű mesterséget. Míg egyfelől ugyan a latin művészetnek józan hitvallásként elfogadott alfája ma is ez a tulajdon határait tiszteletben tartó mesterségtudat, másfelől viszont előttünk a „Gesamtkunst”: irodalom, zene, képzőművészet, színház egymás hegyén-hátán kavargog. Strauss Richard, Bruckner e szemléletet csak még nagyobbra puffasztja. Közben az előadó szerepe a szertelen hangszerezés, a gúlába dobott és piramisba hordott hangszerek tömege és az emberi hang kollektivizálása következtében úgy növekszik, feladata úgy elhatalmasodik, hogy aki eligazodik és rendet tud teremteni e művek értelmezésében, mint valami Jupiter omnipotens áll előttünk. Karmester-istenségek születnek; a meglévő anyag emésztése újabb művek felszínrekerülésének nem kedvez; és azon kapjuk magunkat, hogy műbíró és laikus szenvedélyes vitába veti magát, amint az ugyanazon művet interpretáló „óriások” sajtóságait és sorrendjét igyekszik — nagyrészt a saját — hangulati értékelése szerint — megállapítani.

Ez az aránytalanság a zenei előadás legrokonabb szakmájánál, a színpadnál is fellelhető, s ha a rendező szerepét a karmesterével azonosítjuk, a párhuzam még szembeötlőbb. Meyerhold biomechanikus színésze és színpada, Piskator totális színháza, Jessner eszmei koncentrációja a Hamlet korszerűsítésével kapcsolatban: mindez a fentemlített zenei jelenséggel azonos. Csakhogy a színházi stílus előadói vonatkozásai megoldottabbak, vagy legalább is kérdésük jobban foglalkoztatja a szakembereket. Shakespeare vagy Moliere előadása még a nagyközönség számára is inkább felveti a stíluskérdés problémáját, mint Rameau, Lully, Couperin, vagy Bach megszólaltatása. Igaz viszont, hogy a színházi előadás közönsége inkább együttthatója az előadásnak, mint a zenéé; hiszen a színház hangszere az emberi beszéd, mindenkinek egyformán természetes közege.

Annak, hogy a figyelem túlzottan fordul az előadott mű lényege helyett az előadás járulékaira, sok értékelési tévhit lett az eredménye. Gyakran halljuk például a művész megítélésében, mint *conditio sine qua nont* a kérdést, hogyan játszik Beethovent? Mint szubjektív érdeklődés, a kérdés valóban igen magasrendű, s lehet mérték is — de egyáltalán nem egyedüli mérték. Minél nagyobb az alkotás, annál kisebb rész eshetik emlékezetünkben a művet megszólaltató előadóra. A legigazibb Beethoven-előadó nevét ad absurdum nem is szabadna ismerni.

Az igazi előadás problémája két irányú. „Keresztmetszetében” egyszerűbb; minél nagyobb hangszertudás, individuális szuggesztív és elhittetőképeség, ennek keretén belül az intim lírai és a drámai hangulatok közötti minél szélsőségesebb variabilitás a feltételei: a zenei ősanynak — harmóniának, melódiának és ritmusnak — szellemi differenciáltsága és integráltsága, és mint boltozat, a megvalósításnak és elképzelésnek lehető egygyválása. A probléma hosszmet-szete lényegében az elképzelés vizsgálata, vagyis a stílusprobléma:

megtalálni a változó korok változó törekvései közepett az örök Egyet. Bach interpretációja Mendelssohn, Chopin és Liszt szemléletén át mint romantikus interpretáció, romlandó. Busoni átírásán át a zongorának, mint hangszernek az orgona feletti diadalát célozza, meddő erőfeszítéssel. A terraszos dinamika és csemballo-imitálás áhítása a történelmi fejlődés keréketörését jelenti. E felsorolt módok valamelyikén az előadó — például elhithetőképessége folytán — gyönyörűséget szerezhet ugyan, produkcióját mégis csak akkor tartathatjuk helyesnek, ha megtaláljuk benne mindezen tényezők közös nevezőjeként az örök Egyre törekvést; vagyis ha a stílus keresése közben nem feledkezik a lényegről és méltó akar lenni ahhoz a tudatához, hogy az Isten saját képére teremtette.

Jegyzet: Faragó György a negyvenes évek egyik legkitűnőbb magyar zongoraművésze volt. 1944 elején halt meg, fiatalon. — 1943-ban négyen, annak az írónemzedéknek a tagjai, amelyet akkor mint a Nyugat harmadik nemzedékét tartottak számon, Lovass Gyula, Sötér István, Thurzó Gábor és jómagam Ezüstkor címmel negyedévi folyóiratot indítottunk, részben hogy e nemzedéknek saját otthona, részben hogy a humanista magyar irodalomnak független fóruma legyen. A lapból két szám jelent meg; a harmadik kinyomását már nem engedélyezték. Ebbe a tervezett harmadik számba került volna Faragó Györgynek (aki szintén az Ezüstkor tágabb köréhez tartozott) itt közölt cikke. (r. gy.)

SÉTATÉREN

*Négy öreg ül. szemüveggel, sorban,
Botlik a szél kinyujtott botokban.
Lusta pipák lassú tüzet égnék —
Emlékeznek, attól olyan szépek.*

*Negyven évre feledkeznek vissza,
Gondolatuk falubéli-tiszta.
Események — mindennapi dolgok —
Törlik el az öregségi gondot.*

*Mosolyognak, felnevetnek, sírnak.
Fejük felett kibújik a csillag.
Esteledik. Villamos vet szikrát,
Vak rügyeit zörgeti a friss ág.*

*Úlnak szóltan, moccanást se téve,
Bámulnak a nagylyukú sötétbe.
Hatvan-hetven évével az ember
Mit tudja, hogy megébred-e reggel?*

Simon Emil

VOLTAIRE ÚR HALÁLA

Írta: Ijjas Antal

(D'Argens márkinak, Poroszország párisi követének és meghatalmazott miniszterének levele Nagy Frigyes királyhoz, 1778 májusában, Párisból.)

Nem mehet, csak azonnal, amint felülni és tollat fogni tud: ír majd Sire, Felsőged szerencsétlen miniszterrezidense, aki képzelje csak, a következőképpen kapta meg levelét!

Fekszem a köszvénytől inaszakadtan s miután kínbanfogant parancsaimmal összekinzom mindazokat, akik körülöttem vannak, végre mint-ha elszenderednék már késő éjszaka. Am később mégis újra csak felfszagat a fájdalom, amit Felsőged is annyira ismer. Megkísérlem fellármázni összes enyéimet, már amennyire egy ilyen elvadult agglegényház-tartásban lehet, s végre odatámolyognak hozzám ketten-hárman, álmukból frissen felverve s én kiadom a parancsot, siessen patikusomhoz s az küldjön valami különlegesen erős reumagörcsoldót, lehetőleg patikussegéddel együtt, aki majd ellát vele. Ezután el tudok aludni, de mintha azt álmodnám, hogy odalent valaki éktelenül csapkodja a kapu kopog-tatóját és valósággal harangoz a csengőn. Álmodom, vélekedem újra és újra, miközben szörnyű fáradozással sokáig keltegetnek enyéim s végülis egy csizmás-köpenyes kurir áll előttem, miközben számomra megfogha-tatlan az, hogy mint változhatott át egy patikussegéd lovasfutárrá, az orvosság pedig, amit felém nyujt, levéllé. Miután két inas nagy ügyel-bajjal magasabbra fektetett, az odatartott gyertyavilágnál elolvastam Fel-sőged levelét. Hogy hagyjam itt azonnal Párist és személyesen tegyek jelentést Felsőgednél Voltaire úr elhunytáról s annak minden apróságá-ról. Sire, ma még nem tudok. De négy-öt nap mulva igen; mindent meg-teszek, mert parancsom van rá: Kelj fel, vedd ágyadat s menj Potsdam-ba. Nohát — megyek Potsdamba.

Felsőged szerencsétlen
D'Argens-a.

(Négy nappal később, ugyanaz ugyanannak.)

Sire, előző levele másnapján ideérkezett az angolok titkos küldöttsé-ge, a bajor örökösödési vizzályban a francia magatartást tisztázandó, mint ezt rendes értesítőim útján megtudtam. Ismerem Felsőged kegyele-tét Voltaire úr iránt, de tudom, hogy amúgyis mindössze néhány fontnyi és azóta különben is koporsóban nyugvó csontjainál mennyivel többet számítanak Sire előtt Államának érdekei. Így tehát utazási parancsát visszavontnak tekintve nem megyek, hanem a titkos tárgyalásokról eddig megtudottakat, három jelentésben, hivatalosan mellékelem, a Voltaire úrról kívántakat pedig megírom így személyesen.

Látom, Felsőgedhez is eljutottak azok az ellentétes mende-mondák, amelyek azt bolygatják, hívó vagy hitetlen módon halt-e meg. Én a bi-zonyosat írom. Mindabban ami történt, nemcsak hallomás nyomán vagyok értesült, hanem a dolgok részese is. Noha nem a nyilvánosság előtt.

Talán azzal kezdem: egy szép napon levelet kapok Voltaire úrtól; örülne, íratta, ha minél hamarabb fel tudnám keresni. Noha már akkor nagyon erősek voltak köszvényes fájdalmaim, azonnal elmentem. A De Villette-palota ezen a napon még a szokottnál is élénkebb képet mutatott, az előtte, a lépcsőházban, a folyosókon, az elsőemeleti termekben ácsorogók és jövő-menők csoportjaival, akik mind a költő állapotában bekövetkezett rosszabbodásról és arról beszéltek, vajjon hogyan fog meghalni. Élete és tanításai után fel akarja-e venni az Egyház szentségeit s az megadja-e neki ezeket? Eppen olyan nyilvános ügynek, mint amilyen egész élete volt, látszott ez a kérdés is. „Amellyel pedig ő maga nyilvánvalóan nem is nagyon törődik!” — gondoltam, miközben arra várva, hogy bejuthassak, éppen De Villette marquise-vel beszélgettem.

Amint Sire bizonyára több ecsetelésből is tudja, hatalmas termetű és kövér, bátran mondhatnám óriási hölgy ez, akit most szinte félelmetessé nagyítottak aranybrokát ruhájának beszótt virágai és szoknyájának aroncsai. Természetes, hogy rögtön azt kérdeztem tőle, mint van a bölcs.

— Nagyon rosszul — ujságolta viharosnak tetsző lelkesedéssel, miközben ott ült a betegszobába vezető ajtó mellett s a törekeny asztalka valóságos zsámollyá látszott törpülni előtte. Látható örömmel töltötte el, hogy a világhírű ember az ő házában hal meg, s így az ő neve és palotája benne maradnak az író dicsőségének fénykörében. Egész sugárzón tette hozzá:

— Milyen fenséges, hogy ez a nagy ember nem vonja meg halálának látványát tisztelőitől!

Nyilvánvalóan azt értette, ami a valóság is volt: hogy vendége képes lesz úgy halni meg az idegyülekező száz és száz kíváncsi előtt, mint valami színész, aki eljártssa a halált s a haldoklást nyílt színpadon. S ez az asszonyfeletti méretű óriásbaba el volt tőkélve rá, hogy kellő órában megnyitja a halálos szobába vezető ajtókat a nagy látványosság számára.

— A nagy férfiú tisztelői közül legalább kétszázan kérték már tőlem, értesítsük őket, ha a vég elérkezik — mondotta. S megkérdezte gondterhelten: — De hogyan értesíték egyszerre kétszáz embert? Az elkésők mind megsértődnek és valamennyien rám fognak haragudni... Nem tudna tanácsot adni?

Richelieu herceg, aki eddig két hölgyet tartóztatott fel, hogy erőszakkal be ne menjenek a betegszobába, meghallotta ezt s felénk fordította kegyetlen és züllött arcát.

— Kétszáz? Drága barátnóm, jó lesz, ha nem ötszörannyi ember tolong és követelődzik majd körülöttünk... Kérem, ne törődjék velük. Minél több embert sért meg valaki, annál többre tartják! — s a herceg súlyosan lecsüngő ajkai megremegtek. Richelieu bíboros dedunokaöccsének az a büszkesége, hogy ő: XV. Lajos korának és a régensségnek egyik legnagyobb fennmaradt élő emléke; mindenki tudja róla, hogy barátnői, akiket egyazon időben tartott, valósággal szétszórt háremet alkotnak Párisban, ő pedig élvezte a botrányokat, amelyeket keltett. Most azonban évek óta egyedül a márkinóvel emlegetik, s az láthatóan büszke erre a

szörnyeteg roncs óriásra, a mindenkivel szembeforduló düh és gőg fél-őrültjére, akinek markában a haldokló aggastyán volt. A herceg gyanakodva méregetett: — Vajon miért kérte betegünk Önt, Márki? S négy-szemközt kíván Önrel beszélni, amint mondta!

— Engedjük neki ezt az örömet — kérte a pompázatos óriásbaba. — Hiszen ő úgyis elmondja nekünk... — s megszorította karomat, éppen a reumasát. Csak úgy villámlott bennem a fájdalom. Meg is mondtam neki, hogy engem minden más démon elhagyott, amióta belém költözött a leghatalmasabb, a köszvény, s én is szinte mint haldokló szeretném látni Felsőged öreg barátját. Egész csoport látogató állt hozzánk közel és lesett bennünket. Két fiatal főúr, akik kötelességüknek érezték tündetően mutatni ki hódolatukat a Franciaországot vezető szellem előtt; egy Leroix nevű kicsiny író és kicsiny ember, akin látszott, mily kimonáhatatlan gonddal hozta utolsó és egyben egyetlen ruháját, hogy el tudjon ide jönni s ne ríjjon ki nagyon a kopottsága; egy ismert nemesi, sőt törvénytelenül főnemesi származású félvilági hölgy, aki szintén a nagy író előtti tisztelgéssel akarta kimutatni szellemének előkelőségét; és így tovább. Irígyen pislogtak, mikor mi bementünk.

Sire, én hazát cseréltem Felsőged nagyságáért, de hitet nem; s ha nem hittem volna eddig is abban, hogy van lélek, amely merőben más mint a test, nos: ezt ettől a pillanattól kezdve hinnem kényszerített volna az a látvány, amely elem tárult. Tehetetlen vázat vártam, de helyette egészen mást kaptam — az aggastyán fölséges volt. S lehetett-e más, mint a lélek az, amely e néhány maroknyi csont és bőr fölött uralkodott? Magasan felpolcolva feküdt ágyában, és sohasem látszott még ennyire, milyen apró. Mindössze gyermektestnyi gnóm. Arcából mégis a maga gunyoros lángelméjének ereje sugárzott, pedig ez az alma-kicsinyiségűvé azott, teljességgel fogatlan arc, vékony, sűrű csecsemőráncokkal: ontotta a lázat. Ha az ember csak pusztán testből állana, akkor minden erejének legfeljebb pislákolnia lehetett volna. De a lélek uralkodott a test felett.

— Még mielőtt mint halottat eltemetne, eljött mint beteget meglátogatni, kedves Márki. Köszönöm Önnek. És higgye el, mitsem sajnálok jobban, mint azt, hogy nem viszonzhatom az irgalmasság e testi jócselekedeteit.

Udvariassága még a régenység koráé volt, ifjúságáé; epével kevert szellemesség itt a halálos ágyon is. Meghatódva nem tudtam mást felelni, mint ezt: könnyen viszonzhatja látogatásomat az én betegágyamnál olyan valaki, aki ennyire ifjú maradt, mint ő. Megértette, mire célzok s arra kért, ne vegyem fiataltsága jelének, ha ennyire fiatalsága korának stílusában szól... — Dehát az ember valamilyen formában mindig ragaszkodik fiataltségéhez. Ha más módon nem, ilyen öreg tréfával! — tette hozzá. Azután vendéglátóihoz fordulva megkérdezte, van-e valamilyen ujság odakünn, amióta utoljára voltak benn nála.

— Liancourt herceg járt itt — hízelgett neki Mme de Villette. — Megmondtam neki, hogy Ön éppen szendereg. Azt válaszolta, hogy ez csak könnyebbé teszi küldetését. Mert noha csak mint magánszemély szívesen meg is látogatta volna Önt, most mégis úgy jött, mint a királyné főkamara. Annak kifejezésével, hogy a királyné rendkívül

kíváncsi Voltaire úrra s részvétellel hall betegségéről — de az udvari szertartásrend nem ad módot arra, hogy eljőjön. Am a herceget megbízhatta ennek közlésével. S képzelje, ezt azóta nyilván egész Páris tudja, mert akkor, amikor a herceg ezt nekünk mondta, szokásos érdeklődő vizitjüket tették... — s elkezdte felsorolni azokat a látogatókat, akik ott voltak és szétvitték a hírt.

A beteg unottan, majdnem bosszúsan hallgatta.

— Szívesebben vettem volna, ha mégis módot találnak erre a látogatásra. A királyt én ugyan nem szeretem, mert francia vagyok, ő pedig bajornak szövődött anyja bordái között. Van ugyan néhány Bourbonvonása és kívülről Bourbon-bőr vonja be, de alattuk nem más, mint sör-hájú és sör-hasú bajor. Viszont a királynő, ha osztrák is ugyan, de legalább gyönyörű. A Tavasz jelent volna meg vele ágyamnál. Igaz, hogy feleslegesen, mert Önben, kedves Barátnóm, itt virul mellettem a nyár... — S a démoni erejű aggastyánnak volt kedve rámosolyogni a fölcicomázott hűsgömbökre. — ...Azonban — tette hozzá — semmi szükségem nincs Ófelsége a Francia Királyné látogatására, minthogy én egy sokkal nagyobb Felsőnek, a Halálnak várom látogatását.

Az asszonyi hűstorony megfenyegette kisujjával (egyéb szó híjján mégiscsak „kis“ újjat kell mondanom): — Csak semmit a halálról. Az Ön halhatatlan ajkán ez a szó... Nem akar valami erősítőt?

— Nem! — s most feladta az udvariaskodás minden színjátékát. — Nagy barátomnak, a porosz királynak követével szeretnék pár szót váltani... — A hangjával úgyszólván kidobta házigazdáját. Siettek eltűnni és azt, amit a királyról és a királynőről mondott, elmondani odakünn, hogy a hírhordozók azután órák alatt felbőszítsék' az Udvar-t és az ahhoz szítókat Voltaire úr ellen. Mi pedig egyedül maradtunk. Én már akkor ültem, szorosan az ágya mellett, egy apró puffon. Lázás ujjai odanyúltak az enyéim után.

— Mit szól ahhoz — s utánuk intett fejével — hogy a markukban vagyok.

— Pontosan ezt gondoltam róluk már odakünn...

A szinte égető újjak visszahúzódtak a takaró alá. Amit ezután beszélt, halkan mondta, de oly tisztán és egyenesen, mint aki leejtett válláról minden szerepet s most csak igazi önmaga: — Úgy emlékszem Márki Úr, hogy Ön valamikor a Saint Sulpice növendéke volt s azóta is úgy nyilatkozott, hogy hitét mindig megtartotta.

— Ha gyarló keresztény módján is, de hívő maradtam s szeretném, ha az Örök Könyörület ezt életem jobbmérébe tenné.

— Ha pedig én emiatt gúnyolódtam volna, ami valószínű, kérem bocsásson meg... s most a csuklómra tette égő ujjait. — Ostoba voltam. Olyan Istent akartam, mint amilyen egy matematikai ábra. De tegnap ért valami s azóta tudom, mennyire nem volna Isten az, akit meg lehetne szerkeszteni, mint megadott szögeiből és oldalalaiból valami sokszöget!

Nem tudtam rá mit mondani. Ezekben a dolgokban az ember olyan elfogódott. Ő pedig kíváncsian nézett, szinte gúnyosan. Meg is értettem. Hatalmas és mozgékony szelleme most sem tudott lemondani arról, hogy

ne viselkedjék oly fensőségesen, ahogy megszokta egész életében. Vilámként járt át a gondolat, hogy az igazsághoz, ha azt meg is akarjuk valósítani, mennyire szükséges az alázat — igenis az értelem és az egész ember alázata. Arra is gondoltam, mennyire kár, hogy ő ezt már aligha tudhatja meg; nem nagyon lesz alkalma tovább menni az úton, amelynek kezdetét megpillantotta. De kísérteties volt, hogy a beteg aggastyán — persze a maga módján — ugyanerre gondolt. Elvonta újjait s a hangja megtört:

— Milyen kár, hogy ezt: már aligha írhatom meg!

Ez több volt, mint nagyszerű. Írói volt. Ez a párnáira esett, fogatlan arcú, alapjában véve gőgös és gonosz gnóm, izról izre író volt, aki azonnal és görcsösen közölni akarja másokkal azt, amit ő tud és gondol. — Lehunyta szemeit. — Meg kellene gyónnom — mormolta s egyszerre csak kényes és nyugós lett. Csak kezének mozdulata fejezte ki, hogy segítséget vár. Tőlem!

Az ajtó felé intettem: — Tart talán... tőlük?

Csak bólintani tudott. Mintha csak hallgatóztak volna odakünn (pedig biztosan nem tették, hisz oly távol volt az ajtó és mi oly halkan beszéltünk), aranyvirágos brokátjának egész pompájában szemrehányóan vitorlázott be Mme de Villette:

— Kedves Barátom, attól tartok, túlsoká marad betegünknel s ez kimeríti őt... — A nyitva maradt ajtón át az előteremben összezsufolt tolongók figyeltek be lábújjhegyen, élvezve a pillanatot, hogy beleshetnek egy füledt betegszobába, amely telve volt egy szinte már feloszló test párájával s a kénes kenőcsök éles szagával. A függönyök színe, a fehér faltapéta éles aransávjai: sárgává tették a levegőt. Az óriás parókájú törpe az ágyon, elkínzottan mosolygott: — Belehalok ebbe a gondoskodásba... Fenséges barátomnak szeretnék üzeni követé által... Kérhetnék számára kis időt?

Az ajtó bezárult s kirekesztette a kíváncsi szörnyetegeket. De azért tudtam, legfeljebb percekig maradhatok még.

— Látja mibe kerültem? — panaszkodott Voltaire úr. — Ez a szörnyű asszony s a még szörnyűbb Páris... Mostmár tudom, magam vagyok az oka, hogy így vagyok: a betegségem elején, amikor azt hittem, hogy még sok időm van hátra, elüldöztem magamtól Dufour Atyát és nyilvánosan kijelentettem, hogy Istennel egyedül kívánok szembenézni. Most a gyűrűn, ami körülzár, nem hatolhat át más, csak az isteni kegyelem. Hinnem kell benne, hogy eljött a halálnak ebbe a sárga barlangjába... Akármilyen hihetetlen is, de tegnapelőtt éjszaka egyszerre csak láttam életemet a maga valójában s azonnal tudtam, hogy ez a végső irgalom. Ah, mennyire örülök, hogy nincs igazuk azoknak a nyomorult janzenistáknak, akik azt állítják, hogy Isten fősvényül méri ki a kegyelmet... Micsoda vakmerőség azt gondolniok, hogy emberi kicsinységükkel belelátnak Anna gondolataiba, Aki végtelenségében egyedül gondolhatja át és ismerheti meg Önmagát! — Ismét megragadta a kezemet.

— Mindezt, amit most mondok, tegnap óta egyszerre csak látom. Olyan magátólértetődő az igazságuk, hogy nem tudom, mint vélekedhettem eddig másképp. Szerezzen papot, aki... — s nem tudta befejezni.

— Talán mint orvos jöhetne be! — töprengtem. Legyintett s erőtellenül felelte, hogy orvosai s élükön Trochu, nem engednének ágyához más orvost; Trochu egyébként is főoka lesz halálának; még szellőztetni sem enged s egészséges ember is hovatovább elpusztulna ebben a hetek óta elhasznált levegőben. — Még egy ablakot se nyitathatok ki — panaszkodott Voltaire majdnem síróra fordult hangon — a többit képzelje hozzá! Bizhatom Önben?

Hangosan mondtam igent, mert már jött is Trochu, s Felsőged párisi követének kotródnia kellett ennek az orvosfenevadnak ostobasága elől, amely méretében már majdnem főséges volt.

Mit tehettem? Az ügy mindenképpen sürgősnek látszott és így gyaloghintómat első fejvesztettségemben a nunciushoz vitettem. Sire-nek már többször irtam erről a csodálatos olaszról, akit Róma általunk kiismerhetetlen módszerei valami homályos teológiai tanszékről emeltek nemcsak a diplomáciába, hanem mindjárt ide Párisba, anélkül, hogy bármiféle előképzettsége sőt sejtelve lett volna a politikai szolgálatról. Szubtilis hitudós, íróasztalánál állandóan valami ilyesféle könyvön dolgozik, s az ember nem tudja elképzelni, mint lehet mégis a legtájékozottabban értesült s a leggyorsabban cselekvő diplomata valamennyiünk közt itt, a nunciatura zajtalan s teljesen néptelennek tetsző palotájában, ahol nyoma se látszik semmiféle hivatali működésnek, még titkároknak és írkokoknak is alig. A látogatókat maga az öreg kapus kíséri fel a széles lépcsőn egy előszobába. Kopár arcú öreg pap bíbelődik itt kényelmesen az asztalán levő néhány irattal s bejelentés nélkül azonnal bevezet a nuncius dolgozószobájába, ahol az ember szembetalálja magát egy megzavarhatatlan nyugalomú pillantással. Semmi főpapi nincs benne — idejövetele előtt sebtében szentelték címzetes érsekévé valamelyik kisázsiai városnak, amely Szent János hátborzongató Jelenéseiben szerepel. Leteszi a tollat, elem jó, barátságosan leültet és két perc múlva felvilágosít, hogy ő maga mitsem tehet ebben az ügyben: neki Párisban semmi, de semmi egyházi joghatósága nincs, s ha bármiféle egyházi cselekménybe elegetedne, az csak felszítaná a vitát a francia papság gallikán egyházi függetlenségének kérdésében, ami most a legrosszabb lenne. — Az úgy a párisi érsek elé tartozik... — közli gondterhelten. De abban, hogy megígéri, hogy imádkozni fog a nagybetegért, mégis csak van valami félelmetes komolyságú. Ez az ember, aki Róma valamelyik mocskos sikátorából, valami koldús családból, talán tizenhat gyerek közül került valamelyik szemináriumba, ahol évtizedeken át koplalt és tanult s onnét egyenesen a katedrára lépett, olyan áthatolhatatlan, csiszolt és sugárzó, mint valami nemeskő, s aki most hogy délre harangoznak, ide az íróasztalához behozott tálcán fogja megenni ebédjét, egy agyagcsupor főzeléklevest és egy pohár bort: szentéletű ember. — Ezt gondolom magamban, míg a gyaloghintó vivőit az érsekség felé nógatom, hogy ott legyen még a hivatalos idő lezárása előtt. Döbbenet fogad ott, rengetegen várnak kihallgatásra, de engem külön az oldallépcsőn visznek fel és soronkívül engednek be, és a társaságban mindig mosolygó, szikrázóan szellemes érsek: gyanakvó várakozással fogad — miféle komplottba akarhatom bele-

keverni őt én, az eretnek porosz király követe? Meglepődik, amikor meghallja, miről van szó.

Mindaz, ami Voltaire körül van, közli, erősen politikai természetű. Az uralkodópár minden ellenzéke mindig az Udvar és politikája ellen igyekezett tekintélynek kijátszani Voltaire-t. Ez a dolog egyik fele. A másik fele pedig az, hogy pár hónappal ezelőtt az maga kért gyóntatót, nem volt hajlandó tévedéseit visszavonni s majdnem kidobta Dufour Atyát, aki Voltaire hosszú huzavonái ellenére is ragaszkodott ehhez a feltételhez. Most is ez lenne a főkérdés, és éppen az a kérdéses, hogy Voltaire visszavonná-e azt a valósággal már külön evangéliumot, amit egy hosszú életen át hirdetett. S a kitűnő politikus érsek egy pillanat alatt kitűnő teológussá vedlik, aki röviden, de tündöklően kifejti Voltaire eretnek tanításait. Igen, mondta az érsek, Voltaire hitt s talán ma is hisz valami Istenben, aki azonban csak magának a megfejthetetlen létezésnek elvont, személytelen, nem is lény, hanem tény, s nem az, ami Isten a maga valójában: élő Személyiség. S hogy áll Voltaire azzal a Jézus Krisztussal, aki azt mondta, hogy csak Általa ismerhető meg az Atya...

Bármennyire is szeretném elbámulni a politikus főpap mezéből kilépő hittudóst, félbeszakítom és elmondom neki, amit Voltaire nekem mondott, s Felsőgedtől tanult taktikával megpróbálok az ügynek éppen politikai oldalai segíteni: Voltaire megfordulása halálos ágyán — vereséget jelentene azoknak, akik őt a maguk oldalán akarták kijátszani, tehát...

S ekkor ő szakít félbe, mégpedig roppant meglepően, mert — s ez nagyon is így van Sire — az Egyház és papjai sokszor meglepőek. A tíz perc alatt, míg nála voltam, három lényét és két színváltozását láttam a párisi érseknek. Első lényé a politikus volt, amely alól azonban kilépett a hittudós, a hittudós alól pedig egész egyszerűen maga a pap. Mert — s a dologban ez volt a legmegdöbbentőbb — a papok éppen ezzel szerzik az embernek a végső, nagy meglepetést, amikor visszavedlenek papokká. Kijelenti az érsek, bosszúsan, majdnem méltatlankodva, hogy Voltaire ügye ebben a formában, ahogy utoljára elmondtam, független minden politikai tekintettől, pusztára lelki teendő, amelyben az Egyház mindenképpen ott áll a haldokló üdvösségének nagy érdeke mellett... S ő, az érsek, hajlandó minden beavatkozásra, engedményre és gyorsaságra, csak adja határozott bizonyosságát a beteg annak, hogy élete tévedéseit nem osztja többé.

— Vonja vissza a száz kötetet, amit írt? — kérdezem s elémbé tűnik az epés és gögös arc, az óriási parókában a betegágyon, s reménytelennek érzek minden továbbit.

Ominenciája eltöpreng s az arca egyszer csak felderül. — Idehallgasson Márki — mondja oly egyszerűen és szelíden, mint valami falusi plébános. — Mi lenne, ha Voltaire úrral aláíratná Szent Athanáz Hitvallását. Mi nem ragaszkodunk egy parádés visszavonáshoz, az most lehetetlen és sürgősen kell cselekedni. Annak bizonyosságát, hogy ő a teljes katolikus hitben halt meg, csak halála után közölnők, mert ez mégiscsak kell az igazsághoz és ahhoz, hogy a hívők ne botránkozzanak meg azon,

hog ez az ember megkaphatta az Egyház végső Szentségeit. Ha a hitvallás elismerése megvan, akkor akárhogy is, akár titokban, hogy ne keltsünk feltűnést, de ha kell, erőt is alkalmazva, hogy a gyóntató bejuthasson a betegszobába, azonnal küldök papot!

— S Szent Athanáz Hitvallása! — álmélkodom. — Miért éppen az?

Öminenciája nagy sietségben kell, hogy legyen. Kihallgatásom alatt már kétszer is felbukkant titkára és szemrehányóan nézett rá. Éppen azért, mostmár fel is áll s míg kikísér, adja meg a választ: — Mert az írja körül legszabatosabban az isteni Egyéniséget, akit a beteg egy hosszú élet alatt tagadott!

Azt akarom kérdezni, honnét szerezhetem meg a szöveget, de ő máris magától válaszol: — Benne van minden breviáriumban is... — suttozja mint valami nagy politikai titkot a fülembé, úgyhogy a künn várakozók bizonyára azt hiszik, hogy valóban ilyent mondott. Én pedig a nagy kegykönyv-kereskedéshez rázatom magamat. Ott magam veszek — mi mindent meg kell érnie az embernek! — egy breviáriumot.

Itthon azután magam kiírtam belőle Szent Athanáz hitvallását, s bizony, ha nem volna olyan hosszú, ideírnám még egyszer, olyan gyönyörű. De Felsőged is hozzá tud férni s talán ismeri is; utólag felvilágosítást szereztem egyébként arról is, hogy a protestánsok is érvényesnek tartják, hisz a niceai zsinat döntése a Szentháromságról. Akármilyen meghökkentő, de ezt kell tennem a haldokló elé, hogy megsemmisüljenek azok a tévedések, amelyeket oly hosszú élete alatt leírt, mondott és élt. Ah, gondolom magamban, milyen egyszerű ez az egész dolog és milyen könnyen megoldottam.

De másnap, amikor meglátogatam a beteget, kiderül, hogy nem könnyű és nem oldottam meg. A palotában való érdeklődés, amikor megjelentem, nagyobb volt, mint amilyent az ügy számára kedvezőnek ítélttem. A herceg fenyegető udvariassággal fogadott. Kiderült, hogy a de Villette-palotának száz szeme és száz füle van Párizsban, mindenki tudja, hogy tegnap a nunciaturán és az érsekségen jártam (noha nem on n é t tudják. Valakik nyilván láttak bemenni). A herceg szemrehányást tesz e látogatásokért, be sem akar engedni a beteghez. Hiába tagadok, követelődözöm, sőt könyörgök, hogy a beteg kérésére egy utolsó üdvözetet akarok megmutatni és aláíratni: a válasz bosszús „nem“! — Valami olyant akar Ön, amit a beteg nem akarhat, mert nem válna előnyére — cirkalmazza körül és hártja el a dolgot a herceg. Meg vagyok róla győződve, hogy ha nem vagyok külföldi követ, mellen ragad és kidob még mindig óriás erejével. Végül is otthagya az ablak mellett állnom a sarokban.

Kínomban mosolygok, megpróbálok beszélni emberekkel, de amíg beszélék, a gondolataim háta mögött azon gondolkodom, mit tegyek. Végül elhatározom, hogy elmegyek az érsekségre és rájuk bízom a dolgot. De lesz-e hozzá elég idő? A betegszobából rossz hírek szivárognak ki. Mme de Villette-en kifognak az események: nincs itt, egyszerre összeomlott, nem bírja tovább, s ha lesz látványosság, ő lesz az egyetlen, aki nem láthatja. A herceg az, aki bemegy és kijő. Elmegyek, szeretnék si-

etni, de a köszvényem úgy ég az egyik lábamban, mint valami jéghideg tűz.

Megállok a teremnyi széles folyosó egyik zugolyában s akkor oda-sompolyog hozzám az a Leroix nevű kis író, akit az előző nap is láttam, s azóta tudom, miért van itt. Egyik kiadója küldte, hogy írja meg majd újságfüzetül Voltaire halálát. Egyébként jobb dolgai közül egyet-kettőt megküldtem Felséged magánkönyvtárának is; nem tudom, olvasott-e tőle valamit. Kopott, fáradt emberke, örök pénzhajszában, harácsoló kiadók gályarabja. Általában spanyol dolgokat fordít, vagy lop, vagy ír; ontja a betűket a spanyol csavargók közé keveredett grófok, hercegek, hölgyek kalandjairól. Neki magának is olyan a külseje, mintha valamelyik madridi regényének egyik — persze egyáltalában nem gróf vagy herceg — szereplője lenne. Már találkoztunk néhányszor, ami annyit jelent, hogy pénzért kért tőlem és adtam is neki. Most is bevárom, hogy ne udvariatalanul rázzam le — s az ember azt sem tudja, mikor veszik hasznát Felséged érdekei is olyan olcsó és ügyes tollnak, mint az övé. Körülöttünk az emeleti folyosón úgy jönnek-mennek az emberek, akár az utcán, bárki bejöhét, nem kérdezik, úgy is tudják, hogy Voltaire úr halálának nagy látványosságát akarja bevárni.

— Sajnálom Önt, Márki Úr! — mondja a nem nagyon tolakodó kopottságú Leroix. Én megkérdem tőle, mit hallott. — Amit a többiek — válaszolja. — Hogy hol járt. Mint áll az ügy?

A majdnem rongyos kis íróban van valami olyan megvesztegető, hogy minden teketória nélkül elmondom neki a dolgot; arra gondolok, legfeljebb megkérem majd, ne mondja el senkinek. A kutya se törődik velünk, olyan bizalmasan tudunk a bemélyedő sötét, félkörű zugolyban elbeszélgetni, hogy titkos kabinetemben sem különbül. Elbeszélék neki mindent — egész Szent Athanáz Hitvallásáig. Elgondolkodik s végül fél-szezen így szól:

— Hát ezt meg kell tenni, Márki Úr! Próbáljon visszamenni hozzá, bármely ürüggyel, bejutni hozzá és aláíratni vele. De elég végső segítségül a beleegyezés megszerzése is. S mondja meg neki, hogy a többiekkel együtt majd bemegyek az ágyához én is... ismer, többször jártam nála, hogy írjak róla... szóval közölje vele, hogy kölcsönösen valami jelet adunk egymásnak s én feloldozom!

— Kicsoda? — kérdezem és rábámulok, s csak akkor látom, milyen ostoba vagyok. Hiszen erről a Leroux-ról én is tudtam eddig is, hogy valamikor pap volt, sőt most is, de sohasem végzett egyházi szolgálatot, csak titkárkodott meg írt a világban, úgyhogy pap-volta évtizedek óta éppúgy nem jut az emberek eszébe, mint például Felségedről az a fel-tételezés, hogy mondjuk a kapucinusok rendgenerálisa.

— Legyen nyugodt, érvényes lesz! — mondja ő nyugodtan. — Azt hiszem, egészen a végét járja. Forduljon vissza és menjen a herceghez. Legyen erőszakos!

De nem kellett erőszakosnak lennem. Előre megírom, hogy ami a végén történt, az roppant bizonytalan; de a reményem abban, hogy mégis megtörtént, éppen azon alakult, ahogyan a herceg viselkedett.

Odamegyek hozzá és megkérdem tőle egész durván: — Miért nem enged be? Csak nem gondolja, hogy meggyóntatom őt? Utolsó üdvözlését akarom aláíratni vele.

— Nos — válaszolja ő —, hát csak menjen be. Már úgylis haldoklik. Jőjjön! — Bejött, egyedül velem, de a nagy hálóteremben egyáltalában nem voltunk egyedül: a sarokban, az aranylábú asztalka körüli kis karosszékekben a haldokló orvosai várták kimerülten, mi lesz; a beteg elzavarta őket magától. Fásultak és fáradtak voltak, nem is érdekelte őket már semmi, csak az, hogy a várakozás érjen már véget — minél hamarabb... Engem sem érdekelt, hogy a herceg is bejött velem — majd csak lesz valahogy.

Gonoszságból engedett be, de az én koromban tudja már az ember, hogy a gonosz sokszor éppen akaratán kívül művel jól. Gyönyörködni akart csalódásomban. Érdekes, nem látszott mintha haldokolna Voltaire úr, csak roppantul nyugtalannak látszott és gyöngének. Arcán felvillant, hogy felismer.

Én akkor ott, a herceg jelenlétében lettem elébe a papirlapot, amelyen nagyon is jól olvasható betűkkel állott a szöveg. — Az utolsó üdvözlés, amit alá szeretne írni... — mondtam neki hangosan. A fakó arcon átfutott az élet lehelete. Szemén látszott, hogy elkezdti követni az első sorokat, amelyekben az áll, hogy miért szükséges ez a hitvallás: hogy a katolikus hitet tévedés nélkül valljuk. A haldokló visszaesett gyermekébe, úgy olvasott, hogy ajkai is mozogtak, attól félttem, ki is mondja a szavakat. De nem volt annyi ereje, hogy száján szavakká tudtak volna formálódni a hangok.

— Őn csodát tesz — mondta halkan a herceg. — Magához tért a beteg! — Ekkor azonban ez egy pillantást vetett a hercegre. Ez a szem, Voltaire úré, most összeszedte az élet minden végső erejét és akaratát, s a parányi gnóm, aki még tegnap óta is még kisebb lett, el tudta küldeni pillantásával a Richelieu-dédunokát. A roncsában is óriási öreg férfi mogorván ment az ablakhoz, s egész viselkedésében ez volt az egyetlen emberi, a jólneveltségnek az az ösztöne, amellyel nem kívánt belepillantani egy magánlevélnek tudott írásba. S az üvegesedő szemek végigsiklottak a dicsőséges sorokon, amelyek kifejtik az Öröktől Létezőnek három személyét, egy természetét, isteni azonosságukat, de egyéni különbözőségeiket, láttam hogy ámulattal pihentek meg a csodálatos sorokon: „Három Személy, de nem három Isten... S nem három Atya, vagy három Fiú, vagy három Szentlélek!” Megnyugvás, bámulat, félelem s valami kínzó vágyakozás váltakoztak az arcon.

— A Szentháromság! — suttogta bámulóan és elbűvölten, és ezek voltak utolsó szavai, amiket azonban már csak lehelt. Mikor markába szorítottam az író ónt, a kéz viaskodott az erőért, hogy mozdulni tudjon. De nem tudta aláírni. Még egy oly gyenge V-betűt sem tudott alákarcolni, pedig látszott, hogy a kézben benne van a V-betű mozdulata. Láttam, nincs sok tennivalóm. Megkérdeztem, hall-e még? Mintha bólintott volna. S akkor fülébe suttogtam egyetlen mondatban, amit Leroux hagyott meg. Az lett volna-e a megértés jele, hogy a feje hátraesett? De

talán a szeme még élt: az ajtó felé tapadt várakozva. Erre odamentem az ajtóhoz és kinyitottam:

— A beteg szeretne elbúcsúzni látogatóitól! — mire válósággal félre sodortak, de láttam, hogy Leroix a második vagy harmadik sorba ügyeskedte magát. Félóra múlva Páris megtudta, hogy Voltaire úr meghalt.

— Nos — kérdeztem másnap Leroix-t, amikor felkeresett.

— Nem tudok semmi biztosat, felelte ő roppant komolyan. Kerestem a tekintetét, ő az enyémet, intettem neki s feloldoztam magamban. Nem tudhatom, mi történt benne. De ha meg akarta találni az isteni kegyelmet, az is megtalálta őt.

Igy történt. S különös, hogy noha egyikünk sem beszélt ezekről a dolgokról, mégis hamarosan egész Páris beszélni kezdte, hogy valami mégis történt, Felsőged követe azonban királyi ura ügyeinek szerezne felesleges nehézségeket, ha nyilatkozna. Hisz végeredményben mi az egész? Egy papírlap aláírására erőlködő mozdulat. A többi titok marad — Arouet Francois Voltaire és a Szentháromság között. Arról, amit tettem, nyilván Felsőged is jobbnak látja nem beszélni. De — s nem mint követének, hanem mint egyik legrégebb barátjának, — megbocsájt hűség, öreg D'Argens-ának!

KELL AZ ESŐ

*Ha beborult, mért nem esik?
Hadd verje a ház tetejét!
Hüljön le a forró cserép,
Sápadjon el a tüzes ég!*

*Kell a csepp az akácfára,
Beteg karja minden ága.
Kell a napraforgószárnak,
Ne húzza fejét a bánat.
Várja a gyom — az is élne,
Lilakendős virág-féle,
Muskátlit is érte tikkad,
Kell a nap-vert aranycsíknek,
Hogy szivárványt üssön által,
Villámszikkás kalapáccsal.*

*Kell a szekér kerekének,
Széthúzzák a repedések.
Kell az ekevas elébe,
Ne csorbuljon ki az éle.
Villa-nyél is szomjan moccan,
Rászegezett acéltokban.
Kerítések töve megdől
Égre leső figyelemtől.
Kell a nedv a szűz hordónak,
Fürösztetni libatollat,
Lágy harmata asszonyhajra,
Ölelkezzék szép fonatba.*

*Csapj le eső poros fűre,
Alattomos kazal-tűzre,
Kocsinyomba fogott tócsa
Frissüljön fel riadódra.
Csurgass árkot lovak szőrén,
Zsíros kalapoknak szélén,
Örüljön a szegényember,
Sóhajtása pihenjen el.
Pettyezd ki a járdakövet,
Elevenedjék az öreg.
Aki meg a várost járja,
Gondoljon a falujára.*

*Hull az eső ritka-ferdén,
Két markomat telemerném,
Mert a cseppje kerek, fényes,
Földredobott húszfilléres.
Kisgyerekek üres vödre
Behorpad a nagy örmre,
Síkos ablak síma háta
Bizsereg a csorgására.*

*Összecsukom az ernyőmet,
Hadd verjen rám minél többet.
Kell az eső hűvössége,
Megtisztító fürdőzésre.
Emberök közt várnak engem,
Felhőknel is fehérebben.*

Simon Emil

Megvallom, minél többet olvasok Galileiről s minél többet elmélkedem rajta, annál kevesebb okát látom, hogy a kérdés ingerelje vagy idegesítse korunk bármilyen világnézetű emberét. Végére mind a tudományos haladás, mind a valóságos élet csak nyert azzal, hogy az ellentétes kozmológiai szemléletek abban a formában és azzal az eredménnyel csaptak össze, ahogyan történt. Korántsem állítom én ezzel, hogy a Galilei-eset jelentéktelen. Nem vitás, hogy Galilei felépése ama korszakokat záró-nyitó köveknek egyikét jelzi, amelyeket semmiféle erő sem moshat ki sem a tudatból, sem a valóságból. Csak azt nem hiszem, hogy a kérdés újabb és újabb megtárgyalását szükségszerűen megosztó beállításoknak és érzelmeknek kellene kísérsniök.

Nyúljunk hozzá nyíltan és bátran a dologhoz. Tévedett-e az egyházi inkvizíciós bíróság? Igenis, tévedett. Alaposan tévedett, amikor bölcsesleti lehetetlenségnek nyilvánította a Nap egyhelyben állását és a Földnek körülötte való forgását, s akkor is, amikor ellenbizonyoságként az egyházatyákra hivatkozott. Viszont — s ez az érem másik oldala — nem fogott melléje akkor, amikor úgy találta, hogy Galilei nem tudja igazolni állítását, vagy amikor terhére róta, hogy tudományos bizonyítás helyett a Szentírásból próbál érveket meríteni.

Általánosan ismert, hogy a napközpontság elméletét még Copernicus dolgozta ki, mint olyan tudományos feltevést, amely a csillagászati jelenségeket hézagtalanabban fejti meg, mint a földközpontság. Mai nyelven úgy mondanók, hogy Copernicus „tudományos munkahipotézist” adott, ami ellen az egyház jóideig nem is emelt kifogást. Mutatja, hogy Copernicus, aki frauenburgi kanonok volt, III. Pál

pápanak ajánlhatta művét. A protestáns Kepler egyik levelében, amely 1605 március 28-án kelt, dicsérettel is szólt erről: „Csodálom a katolikus egyház bölcseségét, amely egyfelől elítéli, és pedig joggal, a babonás asztrológiát, másfelől szabadon engedi taglalni Copernicus nézetét.” Copernicus mindenestre szorosan megmaradt a matematikai tudományok körében s óvakodott attól, hogy átlépjen a teológia területére.

Ezzel szemben Galilei már a napfoltokról 1612-ben közzétett munkájában tudományosan igazolt ténynek tüntette fel a napközpontságot. Mégis amikor egy Castelli nevű szerzetes a Szentírásból vett szövegrészekkel támadta meg, olyan vitába elegyedett vele, amely már egyedül a Szentírás értelmezése körül forgott. Orsini bíboros kérve kérte Galileit, mint barátját, hogy inkább a tudományos bizonyításra fektesse a súlyt, ám hasztalanul. Nemrégiben jellemző adalékokat szolgáltatott Giovanni Stein is, aki Galilei halálának 300-ik évfordulója alkalmából, 1942-ben a *Sapere* folyóirat különszámában feldolgozta Galilei és Christoph Schlüssel német jezsuita matematikus levelezését. „Kettőjüket — úgymond — meleg tudományos barátság fűzte össze, a viszony azonban végkép felborult, amikor a világrendszer kérdése korszerűtlenül áttolódott a tisztán csillagászatról a teológiai síkra, ami fatálisan előidézte az 1616-ik év sajnálatos perét is.”

Ez a most említett első per azal ért véget, hogy Galilei szigorú parancsot kapott: ne beszéljen többé a Föld forgásáról. Nem kívánták, hogy bármit is visszavonjon értekezéséből és büntetést sem szabtak ki reá. Galilei azonban 1632-ben mégis a nyilvánosság elé bocsátotta „Párbeszéd a két nagy rendszerről” című könyvét, amely-

ben megint csak tudományosan igazolt tényként állította be a napközöntségét. Erre indult meg ellene a második, az előzőnél sokkal komolyabb eljárás. S nem tehetek róla, de minden rokonszenvem ellenére sem minősíthetem előnyösnek Galilei szereplését.

Galilei ugyanis, noha annyian figyelmeztették, ezúttal sem hozott fel meggyőző tudományos bizonyítékokat. Következtetései, amelyeket a tenger mozgásából, az ár-áplából vont le, nem lehettek kényszerítők, hiszen ez a jelenség mai ismereteink szerint is elsősorban a Hold vonzásához kapcsolódik. Annak a körülménynek tehát, hogy a már régen világhírű csillagász csak ilyen gyöngé érvel tud előállni, óhatatlanul azt a benyomást kellett keltenie, hogy maga a rendszer is agyaglábakon áll.

Közbevetőleg talán nem árt kiemelnem, hogy a copernicuszi feltevés leghevesebb ellenzői éppen a reformátorok és az egyetemek voltak. Elsősorban Luther, Melanchton és ennek veje, Kaspar Peucer, továbbá a wittenbergi és tübingeni protestáns főiskolák. A hitújítók kifejezetten azért, mert ellentmondást láttak benne a Szentírással, az egyetemek, mert szilárdnak vélték a hagyományos tanítást.

Nem kisebb baj volt azonban, hogy a „Párbeszéd“ sokkal inkább — 37 oldalának zömében — teológiai, mint csillagászati dolgokkal foglalkozott. Vagyis maga Galilei segítette elő, hogy egy tisztán tudományos kérdés kimagaslóan teológiai jelleget öltjön. Végül pedig ha már bíróság elé került az ügy, e bíróság számára nem lehetett közömbös, hogy Galilei megszegte az első perben kiszabott hallgatási tilalmat.

Szomorú mindenesetre, hogy amikor Galilei nem akarta visszavonni állításait — amit most már megköveteltek tőle —, akkor kínvallatással fenyegették meg. Hogy a visszavonás után elhangzott-e ajkáról a „mégis mozog“, máig is kétes. Való-

színű, hogy később költötték rá. Tény viszont, hogy VIII. Orbán pápa közvetlen beavatkozása mentette meg attól, hogy „eretnokség“ címen vonják perbe, ami akkoriban igen súlyos következményekkel járhatott volna. Ugyancsak a pápa személyes érdeme, hogy a börtönbüntetésből is házfogság lett. Galilei előbb a sienai érsek palotájában megbecsült barátként lakhatott, majd Arcetribe, a saját villájába költözhetett, ahol 1637-ben a szentségekkal és a pápa áldásával meg erősítve hunyta le szemét.

Kézenfekvő, hogy mindezeknek az eseményeknek mérlegelésében csak akkor lehetünk tárgyilagosak, ha beleéljük magunkat a korbá. Mi sem könnyebb, mint a háttér nélkül riasztó és gyűlöletes színeket festeni köréjük. Valójában nem is ott van a probléma, ahol a felületesség kutatja. Az elgondolkodtató és tanulságos lényegét szerintem Gertrud Le Fort ragadta meg legutóbbi Galilei-regényében. A kitűnő író, akit nemrégiben avattak Münchenben a teológia díszdoktorává, arra keresi a választ, hogy azok a rendkívül képzett egyházi férfiak: Bellarmin és Orsini bíborosok s maga VIII. Orbán pápa, akik őszintén csodálták Galilei zsenijét s alighanem sejtették igazát, miért nem szálltak szembe az árral? Gertrud Le Fort szerint nem találhatunk rá más feleletet, mint azt, hogy kishitűek voltak! Attól féltek, hogy a szentírásmagyarázat addigi módjának megváltoztatása, ami elől az új kozmológiai szemlélet elfogadása esetén nem térhetek volna ki, megzavarná a híveket és akkor, a reformáció tetőpontján, csökkentené a katolicizmus expanzív erejét. Másként kifejezve: nem bíztak abban, hogy nincs az a történeti helyzet, amelyben a kinyilatkoztatott hitigazságoknak ártalmára válhatnak bármiféle tudományos igazság.

Ebből a szempontból tehát tragikusnak foghatjuk fel a Galilei

esetet magának az egyháznak életében is. Am ha tragikus is, akkor is gondviselésszerű, mert nem maradtak el tisztázó és tisztító hatásai. Ennek nyomán lett világossá a többi között, hogy a teológia még a hívó számára sem illetékes a természettudomány tudományos kérdéseinek eldöntésére.

Bizonyos értelemben tragikus hős Galilei is. Bizonyos értelemben csupán, mert bár egy korszakot fordító igazságot képviselt, a bizonyításában kudarcot szenvedett. Másoknak kellett még jönniök ahhoz, hogy megkaphassa a jóvátételt, amelyet — egészen természetesen — az egyház sem tagadott meg tőle. Hamvait a Santa Croce templomba vitték, síremlékét emeltek föléjük, 1757 április 16-án pedig az Index-kongregáció ünnepélyesen levette könyveit a tilalmi listáról. Galilei tragédiájából azonban szintén nagy jó származott: gyorsuló felismerése annak, hogy a tudományos állításokat ténybeli érvekkel kell bizonyítani vagy valószínűsíteni, hogy az elemzést, a kísérletezést és a megfigyelést nem pótolhatja semmiféle filozófia, s hogy a tudósok lehetnek ilyen vagy olyan előjelűek, de maga a tudomány csak egyféle lehet.

Ha már szükségét éreztem — konkrét eset kapcsán —, hogy a Galilei kérdést félreérthetetlen módon taglaljam, nem tudok ellentállni a belső ösztönzésnek, hogy beszámoljak egy kitűnő tanulmányról is, amelyet *Alexandre Koyré* tollából a *Critique* tett közzé. Erwin Panofsky legújabb könyvét vitatja meg Koyré. A könyv „Galilei mint művészet-kritikus” címmel angol nyelven jelent meg Hágában. Koyré szerint azonban helyesebb lett volna ezt a címet adni neki: „Eszttétikai magatartás, és tudományos gondolkodás Galileo Galileinél.” Mert bár Panofsky bőségesen tájékoztat Galilei izléséről, ítéleteiről és előítéleteiről az irodalom és a

képzőművészetek területén, a könyv legnagyobb értékét Koyré mégsem ebben látja, hanem abban, hogy elfogadható és megnyugtató megoldást talált Galilei és Kepler sokat firtatott és mindeddig érthetetlennek látszó viszonyának kérdésére.

Legtöbbször aligha tudtuk, hogy Galilei olyan légkörben nőtt fel, amely sokkal inkább humanista és művészi volt, mint tudományos. Apjától, aki muzsikus és zeneteoretikus volt, kitűnő művészi és irodalmi nevelést kapott. Betéve fűtá a latin klasszikusokat s maga is szerzett költeményeket. Éveket szentelt Ariosto kommentálására és részletes összehasonlítást dolgozott ki az „Órjöngő Lóránt” és Tasso „Megszabadított Jeruzsálem”-e között. Lelkesen dícséri az előbit s alaposan leszólja az utóbbit. Emlégeti, hogy Ariosto tanította meg őt olaszul írni. Úgyes rajzoló s életírói, N. *Gherardini* és V. *Viviani* ki is emelik, hogy Galileit ifjú korában sokkal jobban vonzotta a festészet, mint a matematika. Am akár így van, akár nem — jegyzi meg Koyré —, annyi bizonyos, hogy az esztétika és művészet dolgában Galileit semmiképpen sem mondhatjuk dilettánsnak, s a kortársak sem tekintették annak. Ellenkezőleg. Amikor barátja, a festőművész Cigoli vitába keveredett Rómában arról, vajjon a szobrászat vagy a festészet-e a magasabbrendű, Galileihez fordult azzal a kéréssel, hogy szolgáltasson neki érveket a saját művészeté javára. S nagyon figyelmeztet, hogy Galilei érvei teljesen hasonlóak azokhoz, amelyeket jóval előtte Leonardo da Vinci használt, noha kétségtelen, hogy nem volt tudomása róluk. Galilei is, akár csak nagynevű elődje, okoskodását a „látás” felsőbbségére alapozza, szemben a „tapintással”, s ebben az esetben nyilvánvaló, hogy a festészet, amely „szimbolizál”, magasabbrendű a szobrászatnál, amely elsősorban „utánzásra” törekszik.

Galilei azonban nemcsak a festészet és a szobrászat megítélésében mutatkozik klasszikusnak. Az marad izlése a festőművészet belső körében is. Ami mellett síkra száll, az érett renaissance világossága, levegős volta, szép rendezettsége. Amit megvet és támad, a tulzsúfoltság, szertelenség, torzítás, az allegóriák hajszolása s általában a késő renaissance mesterkéltége és modorossága. Ez a magyarázata annak is — állapítja meg Panofsky —, hogy miért fordul Galilei akkora hévvel Tasso allegorizáló módszere ellen. „Az ilyen eljárás — írja maga Galilei — arra kényszeríti az olvasót, hogy minden dolgot valami más dologra való utalásként értelmezzen. Hasonló azokhoz a trükkös képekhez, amelyek emberi alakot ábrázolnak, ha oldalról és meghatározott szögből nézzük őket, mihelyt azonban előlről nézünk rájuk, ahogy rendes körülmények között más képeknél szokás, akkor már csak vonalak és színek tömkelegét nyújtják, amelyből, ha megéröltetjük magunkat, tetszés szerint alakíthatunk folyókat, tengerpartokat, felhőket, különös lényeket és agyrémekeket.“ A módszer mellett Tasso stílusát is elutasítja Galilei s megokolásában megint csak a festészetre hivatkozik. „Tasso elbeszélése — úgymond — sokkal inkább az intarziához, mint az olajfestéshez fogható. Minthogy az intarzia különböző színű kicsiny fadarabok segítségével áll elő, ez a kompozíció szükségszerűen szárazzá, ke-rekség és domborulat nélkülivé teszi az alakokat. Az olajfestésben viszont a körvonalak lágyan oldódnak fel s az egyik szín törés nélkül megy át a másikba; a kép így lággyá, kerekké, erőteljessé és domborulatokban gazdaggá válik. Ariosto árnyal és folyamatosan mintáz. Tasso darabokkal, szárazon dolgozik.“

Ugyanezeket a „klasszikus“ szempontokat találjuk meg Galilei tudományos munkálkodásában is —

fejti ki a továbbiakban Panofsky. Itt is a világosságot, józanságot és a „műfajok elválasztását“ keresi, utóbbin értve azt, hogy a tudományt élesen elkülöníti a vallástól és a művészettől. Ellene van a szám-mitológiának, akár pythagorikus, akár biblikus alapú, ellenzi a szimbolizmus és az analógia alkalmazását, elutasítja az animista felfogást mind a fizikában, mind a csillagászatban. Párhuzamos ez azzal az ellenszenvével, amelyet az irodalmi és művészeti mesterkéltég és modorosság irányában érez. S Panofsky szerint Galileinek ez a „klasszicizmusa“ derít fényt a Keplerrel való viszony rejtélyére is.

Közismert — folytatja Panofsky —, hogy Galilei nemcsak régebbi értekezéseiben, de még az 1632-ben kiadott „Párbeszéd“-ben sem vett tudomást Kepler alapvető csillagászati felfedezéseiről, jöllehet Kepler rendíthetetlenül küzdött ve-le együtt a copernicusi rendszer elismertetéséért s az Accademia dei Lincei-ben is társa volt, akivel meghitt baráti kapcsolatot tartott fenn. Némelyek azzal a feltevessel próbálták magyarázni a dolgot, hogy Galilei valóban nem ismerte Kepler munkáját. Nagyon nehéz volna azonban hitelt adni ennek, mert hiszen Kepler nem egyszer pártjár-kelt Galileinek, amikor vitái tá-madtak, részt vett a Galilei-féle teleszkóp elméletének kidolgozásában, mi több: a Galilei körébe tartozók nemcsak ismerték, de maguké-vá is tették Kepler felfedezéseit. Így Bonaventura Cavalieri azt mondja az 1632-ben megjelent „Specchio Ustorio“ című művében, hogy Kepler „óriási módon meg-nemesítette a kupszeleteket, amikor világosan kimutatta, hogy a bolygók pályái nem kör, hanem ellipszis alakúak“. De már húsz évvel előtte is senki más, mint Frederico Cesi, az Accademia dei Lincei alapítója, úgy említi meg az ellipszist, mint általánosan elfogadott valamit s mint az egyetlen olyan feleletet,

amely betölti az eredeti copernicus elméletben maradt hézagokat. Galileihez 1612 július 12-én írt levelében ezeket mondja Cesi: „Keplerrel együtt magam is úgy vélem, hogy a bolygókat pontos körmozgásra fogni annyi volna, mint akaratuk ellenére malomkőhöz láncolni őket... Azt is tudom, akárcsak Te magad is, hogy nagyon sok mozgás nem koncentrikus, sem a Földhöz, sem a Naphoz viszonyítva... s talán nincs egyetlen egy sem, ha a pálya elliptikus, miként Kepler állítja.“

Érdekes, hogy Cesi levele mind-egyedül Galilei életíróinak és a történészeknek figyelmét. Pedig a következtetés, amelyet Panofsky levon belőle, Koyré szerint vitathatatlan: „Legalább is 1612 óta, azaz csupán három évvel az „Astronomia nova“ és húsz évvel a „Párbeszéd“ közzététele előtt, Galilei ismerte Kepler első és második törvényét. Nem tájékozottság hiányából, hanem szándékosan nem vett róla tudomást. Fel kell tennünk tehát a kérdést: miért nem?“

Galileiről szóló nagy művében *Wohllwill* azt a nézetét adta elő, hogy Galilei, aki tisztában volt a copernicus rendszer tudományos igazolásának nehézségeivel, nem bízott a Kepler-féle megoldások végleges érvényében s ezért nem foglalkozott velük. Maga Koyré — mint írja — „Galilei-hagyományok“ című könyvében azzal okolta meg Galilei hallgatását, hogy a „Párbeszéd“, amely olasz és nem latin nyelven készült, a „tisztességes“ embereknek szólt, akiket meg akart nyerni a copernicus szemléletnek, nem pedig a szakembereknek; valószínűleg a „Párbeszéd“ sokkal inkább harcos bölcséleti vitairat, mint csillagászati mű. „Véleményem alátámasztásaként — folytatja Koyré — rámutattam arra, hogy Galilei magát a copernicus rendszert sem konkrét valóságában ismerteti — a földpálya excentricitása a Naphoz viszonyítva, a bolygó-pályák szá-

ma és összetétele —, hanem a legegyszerűbb formában ábrázolja — középpontban a Nap, amelyet körben keringenek körül a bolygók —, vagyis olyan formában, amelyről Galileinek illet tudnia, hogy hamis. Hivatkoztam továbbá arra is, hogy amennyiben csillagászati és nem általános bölcséleti értekezéssel akart volna előlépni, akkor Galileinek ugyanúgy kellett volna eljárnia, mint ahogy eljárt Kepler az „Astronomia nova“-ban, tehát nem két, hanem három nagy világszisztemet kellett volna szemügyre vennie. Nem feledkezhetett volna meg teljesen Tycho Braheről, mint ahogyan cselekedte...“

Panofsky ki is tér könyvében Koyrének erre a nézetére. Ellenérvként azonban azt hozza föl, hogy a „Párbeszéd“ éppen elég sok dolgot tartalmaz, ami súlyos igényeket támaszt az átlagos értelemmel szemben, Galilei tehát bizvást bővíthette volna sorukat anélkül, hogy túlságosan megterhelné olvasóit. Hozzáfűzi még Panofsky: de ha talán meg is magyarázhatnók ezzel a „Párbeszéd“ hallgatását, semmiképpen sem magyarázhatnók meg vele Galilei állandó hallgatását. Majd *Einsteint* idézi: „Az, hogy a Kepler által elért döntő haladás semmiféle nyomot sem hagyott Galilei munkájában, groteszk illusztrációja annak a ténynek, hogy a teremtő szellemekből gyakran hiányzik a legcsekélyebb befogadó képesség is.“ Panofskyt azonban ez a válasz sem elégti ki. Végül is oda következtet, hogy Galilei azért utasította el hallgatólagosan Kepler felfedezéseit, mert „összeférhetetlenek találta őket azokkal az elvekkkel, amelyek az ő gondolkodásán és képzeletén uralkodtak.“ Az „automatikus kiküszöbölés folyamata“ volt az, amin Galilei átesett. Egészen világosan kifejezve: „Galilei elvetette a kepleri ellipsziseket annál az egyszerű oknál fogva, hogy ellipszisek voltak... nem pedig körök, amiknek kellett volna

lenniök.“ Koyré mesterinek monda ezt a megoldást s olyan érdemnek tekinti, amely Panofsky művének maradátságát biztosít a tudományok történetében.

Galilei mindjárt a „Párbeszéd“ elején leszögezi, hogy egyedül a körmozgás a tökéletes. Ez a mozgás ugyanis egy „természetes“ pontból indul ki és folyvást e „természetes“ pont felé tart. Ennél a mozgásnál az „ellenkezés“ és a „hajlandóság“ mindig egyenlő erővel bír, így azután a mozgás sem nem lassul, sem nem gyorsul, hanem egyenletes. Következésképen örökössé válik, ami nem fordulhat elő az egyenesvonalú mozgásnál, ahol állandó a lassulás vagy a gyorsulás. A dolgozat más, nem kevésbé érdekes szakaszaiban elmondja Galilei: „Az egyenesvonalú mozgás alkalmas lehet arra, hogy eljuttassa az anyagot — már mint a világ anyagát — a maga helyére, de mihelyt ez megtörtént, az anyagnak vagy mozdulatlanságban kell maradnia, vagy körben kell mozognia.“ Majd ezeket írja: „Egyedül a körmozgás felelhet meg természet-től fogva a világot alkotó és a legjobb rendben elhelyezett természetes testeknek. Egyenesvonalú mozgásra a természet csak olyankor fogja a testeket és részeit, amikor még nincsenek ott a helyükön, amelyeket számukra kijelölt.“

Mindezek a fejtegetések — Koyré szavaival: a maguk „aristotelianus laposságával“ — annyira ellentétesek az új tudomány szellemével, éppen a Galilei-féle tudományossággal, hogy méltán csodálkozhatunk rajta. Csaknem annyi volna ez, mintha a „Párbeszéd“ a szabad-esés körszerűségét tanítaná, holott éppen Galilei mutatta ki a hajítás pályájának parabola-voltát. Magának Panofskynak álláspontja azonban az, hogy ezeket az imént idézett szövegrészeket nem szabad kiterjesztően értelmeznünk, csupán az égitestekkel való összefüggésük-

ben. E tekintetben pedig egyszerűen az az igazság, hogy Galilei képtelen volt arra, hogy szemléletében a naprendszerért ellipszisek kombinációjaként állítsa maga elé. „Amíg mi a kört úgy tekintjük, mint az ellipszisek különleges esetét — hangoztatja Panofsky —, addig Galilei nem tudta az ellipszist másnak, mint eltorzult körnek látni. Olyan alakzatnak tehát, amelyben az egyenesvonalúság behatolása megzavarta a tökéletes rendet. Ezt az alakzatot szerinte már emiatt sem hozhatta létre az, amit egyenletes mozgásnak nevezhetnénk. S itt fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy az ellipszist kifejezetten elvetette az érett renaissance művésze, ellenben magáévá tette az utána következő modorosság és mesterkéeltség. Úgy is mondhatnók tehát, hogy Galilei leküzdhetetlen ellenszenvvel viseltetett az ellipszis iránt s a kepleri csillagászat modoros és mesterkéltsztrónómiának tünt fel a szemében.“

Hogy Galilei gondolkodásában mennyire uralkodott a körszerűség eszméje, arra jellemző, hogy akár csak Leonardo da Vinci, ő is a „rotációt“ nyilvánította az állati és az emberi test sajátos mozgásának. A test tagjai — úgy mond — „konkáv vagy konvex“ felfüggesztési pontjaik körül forognak s így az egész test mozgását „körök és epicikloiszok rendszerére“ vihetjük vissza. (Epicikloisz: az a görbe, amelyet egy kör kerületének külső oldalán gördülő másik kör kerületének valamely pontja ír le.) Ezzel szemben Kepler amellett kardoskodott, hogy „minden izom az egyenesvonalú mozgás elve szerint működik“, s tagadta, hogy Isten „bármilyen nem-egyenesvonalú örök mozgást létesített volna“, ha pedig mégis akad ilyen, akkor azt „valami szellemi elv irányítja“. Galileivel ellentétben tehát Kepler az egyenesvonalú mozgást s nem a körmozgást tekintette a fizikai világ „kiváltságos“ mozgásának. Kep-

ler ebben — mutat rá Panofsky — az Aristotelés-féle hagyományos tanítást követve, amelynek alapvető tétele volt az anyagi világ egyenesvonalú mozgása. E tanítás szerint ha a körmozgás természetes az égbolton, éppen azért „természetes“, mert a szférák és a csillagok nem anyagi természetűek, vagy legalább is más az anyaguk, mint a holdalatti világé. Meg kell jegyeznünk, hogy a modern fizika, amelynek kifejlődéséhez Galilei is, meg Kepler is oly hatalmas mértékben hozzájárult, szintén az egyenesvonalú mozgást ismeri el abszolút jellegűnek, csak hogy egészen más megokolással. Kepler szerint az egyenesvonalú mozgás a teremtett világ szükségszerű végességét és viszonylagos tökéletlenségét fejezi ki: az örökös és egyenletes egyenesvonalú mozgás lehetetlenség. A modern fizika viszont azt vallja, hogy miután a mindenség határtalan, az abszolút mozgás csak az lehet, amely egyenes vonalban örökké tart.

Világos ezekután — állapítja meg Panofsky —, hogy ami az égitesteket illeti, Kepler nem kevésbé hitte a körmozgás eszményi fensőbbiségét, mint Galilei. Ha ennek ellenére mégis ellipszisekkel váltotta fel a köröket, nem jókedvűből és nem azért cselekedte, mintha valami előszeretettel viseltetett volna e különös síkgörbe iránt, hanem azért, mert kénytelen volt rá. Mint hivatalos csillagász, aki szakembereknek írt — s nem a „tisztességes“ embereknek, mint Galilei —, nem vehette látatlanba, miként Galilei, a tapasztalati tényeket, köztük azokat a rendkívül pontos megfigyeléseket sem, amelyekkel Tycho Brahe szolgált. S ha az időtájt egészen páratlan mérszeggel akként döntött, hogy a nem-körszerű mozgást viszi rá az égboltra, csakis annakutána döntött így, hogy hasztalan próbálta a tényeket összeegyeztetni a hagyománnyal. Az ellipszis elfogadásával csodálatosan le is

egyszerűsödött a bolygók mozgásának rendszere. Más kérdés azután, hogy mivel magyarázta Kepler ezt az elliptikus mozgást. Az ő nézete az volt, hogy miután egyedül a Nap mozgató hatására a bolygóknak szabályos köröket kellene leírniuk, kell, hogy saját mozgató erejük is legyen, amely letéríti őket erről a szabályos pályáról. Végeredményben tehát Kepler — ellentétben Galileivel — óriási felfedezése után is megmaradt a klasszikus animizmus mellett, amely lelket tulajdonított az anyagnak is. Vagyis ha a valóban döntő kérdésekben jóval közelebb jutott az igazsághoz, mint Galilei, ennek nem az volt a forrása, mintha nálánál kevesebb előítélettel dolgozott volna, hanem az, hogy az ő előítéletei más természetűek voltak.

Meg kell jegyeznem, hogy Koyré kifogásolja itt a „kevesebb“ jelzőt s alighanem joggal, mert mint részletesen előadja, Keplerben nemcsak „más természetű“, de jóval számosabb előítélet is élt, mint Galileiben. Kepler például visszariadt a határtalanság gondolatától s a határnak éppen az égbolton tartotta, amely mint szilárd valami a csillagokat hordozza. Amellett Kepler nagyon kedvelte a szimbolizmusokat s nem is fukarkodott alkalmazásukban. Így például a kozmoszban a teremtő Szentháromságot szemlélte: a Nap az Atyának képe, szinte megtestesülése, az égbolt a Fiúé, az úr a Szentléleké. Mindez azonban Panofsky előtt sem titok, annyira nem, hogy ő sem zárja ki annak valószínűségét, hogy ez a szimbolika s az ilyenfajta „kozmeteológiai“ érvelések ugyanúgy elfordították Galileit Keplertől, mint Tassótól az allegorizmus. Nem szívelte Galilei a Kepler-féle animizmust sem: a Napnak „mozgató lelke“ van, amely magneses erővel ragadja magával a szintén „lelkes“ bolygókat — s úgy ítélte meg ezt, mint visszatérést a mágikus felfogáshoz.

Mindenesetre sajnálatos, hogy Galilei nem tudott különbséget tenni a kepleri tan matematikai tartalma és annak „fizikai” alátámasztása között. S általában is az egész Galilei—Kepler ügy — vonja le a végső következtetést Panofsky — „egyike a tudománytörténet legcsodálatosabb paradoxonjainak”. Galilei volt a forradalmár, aki a realizmust: a kísérletezést, a tények megfigyelését sürgette. Kepler a konzervatív, aki az idealizmust képviselte. Mégis Keplernek, aki egy misztikus kozmológiából indult ki, volt ereje ahhoz, hogy ezt a kozmológiát helytálló mennyiségi vonatkozásokba foglalja, s ezzel olyan üttörője lett a modern csillagászatnak, mint Galilei a modern fizikának. Galilei viszont, aki mentes volt minden misztikától, annyira hatása alá került purista és klaszszicista elítéleteinek, hogy bár ő a modern mechanika megalapítója, a csillagászatban semmiképpen sem válhatott igazi felfedezővé.

Magam részéről csak ennyit fűzök hozzá Koyré remek tanulmányához: ime a magyarázata annak, hogy Galilei helyesnek bizonyult, de mégis csak intuitív meglátásait annyi kételkedéssel fogadták kortársai.

*

Mindannyiszor, amikor a kifejezésnek és a megjelenítésnek valami új eszköze lép elő, viták lángolnak fel mellette és ellene. Vannak, akik már eleve elutasítják. Nemcsak azért, mert túlságosan ragaszkodnak a multhoz s bizalmatlanul, sőt lesajnálóan tekintenek mindenre, ami új, hanem mert aggódással néznek elébe azoknak az új kérdéseknek, amelyek a művészet és az erkölcs terén felmerülhetnek. Nem hiányzanak viszont olyanok sem, akik nyomban készek a felületes ítélkezéssel: „Az új találmánnyal összeomlik minden, ami előtte volt.” S ha már ilyen vélekedéseket váltott ki a mozgófénykép,

szemben a színházzal, fokozottabban vált ki most a televízió, szemben mindkettővel. Pedig ha adódnak problémák — fejt ki *Raffaello Lavagna* az *Osservatore Romano*-ban —, azért vagyunk gondolkodó lények, hogy megoldjuk őket, ami pedig azt illeti, hogy a televízió elsöpri majd a látványosságok minden egyéb fajtáját, attól bizonyára nem kell tartanunk.

Senki sem tagadhatja, hogy a televízió egészen csodálatos szerzeménye a tudmánynak és a technikának. Hasznosságát a kultura szempontjából e pillanatban még fel sem tudjuk becsülni, feltéve természetesen, hogy akik a televíziós szolgálat élére kerülnek, helyesen fogják fel teendőiket és átérzik felelősségüket. Roppant nagy ez a felelőség — állapítja meg Lavagna —, annál is inkább, mert nem kétkelhetünk abban, hogy a televíziós készülék előbb-utóbb annyira kelléke lesz az otthon berendezésének, mint amilyen már ma is a rádió, s hogy azt, amit mutatni és mondani fog, nemcsak a műveltek, de a kevésbbé műveltek is, nemcsak a felnőttek, de a gyermekek is látni és hallani fogják.

Am ha nem is világos még a kép, amelyet általában a televízió jövőendő szerepléséről alkothatunk, okkal feltételezhetjük, hogy miután a mozival van a legszorosabb rokonságban, ennek fogja támasztani a legtöbb nehézséget. Lavagna azonban nem hiszi, hogy a televízió teljességgel kiszoríthatja a mozit, ő inkább valami kompromisszumra gondol. Egyrészt, mert a televízió is rászorul a mozik és filmgyárak folyamatos működésére, másrészt mert programjának szükség szerű zsufaltsága miatt nem is vállalkozhatik másra, mint az aktualitások, a bemutatók, vagy a már nagy sikert aratott filmalkotások időnkénti közvetítésére. Egyébként sem képzelhető, hogy a televízió akkora teret adhatna a kimondottan já-

tékfilmeknek, amely egymagában kifizetővé tenné azoknak előállítását.

Eppen ezért Lavagna nem is időzik sokat a mozinál, hanem a színházra tér át, amely történetileg és technikailag is mindaddig alapja az összes látványosságoknak. Véleménye szerint a televízió sem fog ezen változtatni, mert a színház minden körülmények között megmarad az „élő” művészetnek. Bármilyen tökéletességre vigye a televízió, már az az egyetlen körülmény, hogy soha nem szabadulhat a „gépszerűségtől”, mindig alsóbbrendűségre, vagy ha jobban tetszik: alárendeltségre kárhoztatja a színházzal szemben. Ahogyan nem ártott a színháznak a hangosfilm, a színes hangosfilm, sőt a háromdimenziós színes hangosfilm sem, ugyanúgy nem árthat a televízió sem. Ezentúl is a színház lesz az a hely, ahol a legközvetlenebb és a bennünket legmegkapóbb formában találkozunk a kifejező és megjelenítő művészettel. Azt pedig, hogy mennyire a színház jelenti nemcsak az

„élő”, de a többit „éltető” művészetet is, mi sem mutatja jobban, mint az örökös „válság”, amelyben az ókortól kezdve napjainkig leledzik. Olyan krónikus „betegség” ez — mondja szellemesen Lavagna —, amely önmagában hordja a meghalás ellenszerét. Mi több, még azok a vetélytársak is ebből merítik az erőt, amelyek vállalnák esetleg az eltemetését.

Mindenütt egyébként, ahol már működik a televízió — állapítja meg Lavagna —, tények és számok bizonyítják, hogy a televízió csak növeli a közvetlen megtekintés vágyát, legyen szó akár egy gyönyörű tájról, akár valami kiváló technikai vagy művészi alkotásról, akár szindarabról. Amit a televízió nyújt, inkább csak ízelítőnek fogja fel a közönség arra vonatkozóan, hogy mit lenne érdemes közvetlenül megnéznie. Ez is figyelmeztetés arra — fejezi be Lavagna —, hogy a morális megfontolásoknak a televíziónál még nagyobb hangsúlyt kell kapniuk, mint a színház, vagy még inkább a mozi és a rádió esetében.

A KIS ÚT

„Nemrég egy magát nagyratartó fiatalember olyasféle nézetet képvisel a társaságban, mintha a takarékoság erénye nem volna igazi erény és katolikus szempontból nem lenne jelentős. Ha van fölöslege az embernek — mondotta —, inkább adja ki kevésbé szükséges dolgokra is, a fő, hogy a tőke forogjon és ne possadjon a fiókban. Szerinte a katolikus erények mindig valami nagyszabású kockázatot foglalnak magukban, ami a takarékoságnak nincs meg. — Hát én ezt kereken tagadom. Igenis, erény a takarékoság és a takarékbetéteket nem hiába találták föl. Aztán sok jót is tehet az ember a pénzével.“

A takarékoság, a „spórolás“ csakugyan nincs a mi erénykatalógusunkban, legföllebb tágabb értelemben lehetne az igazságosság erényéhez, vagy a mértékletességhez sorolni. Van tehát a fiatalember nézetének valami igazsága, kivált, ha figyelembe vesszük, hogy az első keresztény századok — a terménygazdálkodás századai — más-ként, nagylelkűbben gondolkodtak a pénzre sokszor át nem váltható kisebb tételekről. Mikor aztán a köztér vége felé a társadalom áttért a pénzgazdálkodásra, akkor fejlődött ki, elsősorban a nyugati országokban a takarékoság és domborodott ki ennek erénymivolta. Elsősorban protestáns országok iktatták be az erények, a maguk erényei közé, ők inkább látták, hogy kis összegek is aránylag rövid idő alatt nagygyá fejlődhetnek. Ellenben a katolikus álláspont hosszabb ideig nem tudott mit kezdeni a takarékosággal az örök üdvösség szempontjából, és egyes kisé felületes képzettségű katolikusok, mint a mi fiatalemberünk, ma sem boldogulnak vele.

Miért? Mert a Szentírás mintha mást tanítana. Nem kisebb helyen, mint a Hegyi Beszédben hirdeti Krisztus Urunk (Mt. 6, 19), hogy: „Ne gyűjtsetek kincset a földön, ahol moly és rozsdá emész, ahol tolvajok betörnek és lopnak; gyűjtsetek kincset a mennyben.“ Akik tehát takarékoskodnak, ezeket a hiábavaló kincseket gyűjtik — a tolvajok számára. „Itt nincs ma-

radandó hazánk — bíztat a zsidókhoz írt levél (13, 14) —, inkább az eljövendő után vágyódunk.“

Az Újszövetség tele van az élet bizonytalanságainak és az örök élet bizonyosságainak hirdetésével (Mt. 6, 25). „Ne aggódjatok megélhetések miatt, hogy mit egyetek, se testetekről, mibe öltözzetek. Tudja a ti Atyátok, hogy mindezekre szükségetek vagyon. Keressétek azért először az Isten országát és az ő igazságát és ezek mind hozzáadottnak nektek.“ El sem lehet képzelni ennél nagyobb bizalmat az isteni Gondviselésben és nagyobb hitetlenkedést a világ ígéreteivel szemben. „Ne aggódjatok tehát a holnap miatt — int Krisztus Urunk (Mt. 6, 34) —, a holnapi nap majd gondoskodik magáról. Elég a má-nak a maga baja.“ Tehát a Miatyánk „mindennapi kenyere“, imádságos kérésünk mindennapi tárgya egy napra való kenyér. A többi a Gondviselés előrelátásának dolga és mi nyugodtan rábízunk magunkat. Nem istenes dolog ezen túlmenő mértékben akarni biztosítani magunkat „minden eshetőségre“, vagyis arra, „ha netalán a gondviselésnek mégsem sikerülne úgy, mint ahogy az illető szeretné“. Éjjel-nappal vagyon gyűjteni, házakat, földbirtokot szerezni, járadékot biztosítani a kedvezőtlen esetekre nemcsak hogy nem erény, de egyenesen kereszténytelen gondolkodás. Meg van ugyan engedve szerezni magunknak — bizonyos mértékig —, egy kis időre előre

gondoskodni, de sohasem a gazdagság ambicionálása. A Péld. 30, 8 szerint „Ne adj nekem se nyomort, se gazdagságot. Csak annyit adj ennem, amennyi elegendő.”

Hogy ez az álláspont mennyire megadja a magáét az előrelátó józanságnak, arra következzék itt egy öszövétségi részlet (Péld. 31).

„Derék asszonyt ki talál? Becse a korallókat messze meghaladja. Férjének szíve bátran reá hagyatkozik és nem lesz nyereség híján. Jóval fizet neki és nem rosszal élete minden napján. Előszedi a gyapjút és a kendert és ügyes kézzel veszi a munkát. Úgy, mint a kereskedő hajója, messziről szerzi be élelmét. Még tart az éjjel és máris felkel, eleséget ad háza népének s élelmet szolgálóinak. Szántóföldön jár az esze és azt meg is szerzi; szőlőt ültet kézimunkája árán. Derekat jól felövezi és erős karral lát dolgához. Érti, hogy szépen keres, mécsesé éjjel el nem alszik. Kezébe veszi a rokkát és ujjai megfogják az orsót. Megnyitja tenyerét a szegénynek, és kinyújtja kezét a szűkölködő felé. Nem félti házát a hó hidegétől, mert egész népének kettős a ruhája. Takarót készít magának; bisszusból, bírborból van a ruhája. Urának nagy a becsülete a kapuknál, ha ülésen van az ország véneivel. Gyolcsot készít és eladja és övet ad át a kananeusnak. Erő és békesség a ruhája, ezért nevetve néz a jövő nap elé. Bölcseségre nyitja száját és nyelvén jóságos tanítás vagon. Szemmel tartja házanépe útjait és nem eszi a tunyaság kenyerét. Kiállnak fiai és boldognak hirdetik, a férje is magasztalta.”

A takarékoság mégis csak erény, tehát katolikus életforma, és mint minden erénynek, ennek is külön szépsége van. Pompásan be lehet illeszteni a mi katolikus erényeink közé. És ma talán inkább, mint ennelőtté. Hiszen aki, mondjuk, nem tagadja meg a kölcsönt a nagyon rászoruló embertől, annak

cselekedetében ott rejlik a komoly kockázat, hogy elvesz a kölcsöne; nem lát elég kezességet és mégsem tagadja meg attól az előre nem látó embertől. De honnan adja, amit ad? A maga megtakarított pénzéből, amelyet az ön fiatalembere inkább a saját használatára fordított volna. Kérdem, melyik tett a nagylelkűbb? — Vagy templomrenoválásra gyűjtenek. A hívők nagy többségének nincs nélkülözhető pénze és nem ad, mert nem adhat. De adnak azok, akik megtanultak takarékoskodni és a maguktól megvont bankókat adják az Úristennek, akitől végre is minden jó származik. Ez tehát erény, mégpedig hősie erény, pedig ez már több, mint kockázat, hiszen nem kölcsönt ad, hanem végleg odaadja pénzét. Általában nagyon sok jó ember van, akinek biztonságérzést ad, ha van pár száz forintja félretéve. Ha ő maga szegény életet is él, ezt úgy takarította meg — minél szegényebb, annál nyilvánvalóbb lemondások árán.

Az erény Aristotélés óta középhelyet foglal el két szélsőség közt. A takarékoság egyik véglete a tulajdonos gondoskodó, egyenesen zsurori ember magatartása, aki nem ad ki pénzt, de nem meghatározott célokra teszi félre a pénzt, vagy hogy alkalmilag odaadja valamilyen jótékony ügyre, hanem egyszerűen azért, mert gyűjteni „szeret” szenvedélyesen. És gyűjt már meg nem engedhető módon is, megvonván magától minden jó falatot, nem az Úristen számára, mintha valamiképp tőle várná jutalmát. Ez a gyűjtés, amelyre a zsuroriság hajtja áldozatait, öncélú.

A másik véglete a tékozlás. Van ennek egy ártatlanabb alakja, amelyet gazdagabb emberek gyakorolnak, és amelynek morzsáiból akarla-akaratlan sok marzánk is jut. De van a pazarlásnak egy szorosabb értelemben vett alakja is, s ez az igazi tékozlás. Itt a költés mértéke már indokolatlan és méltán terjeszt

a szegény átlag-emberek közt megszólást és sok keserves panaszt. A tékozló nem becsüli az Úristen bőszéges ajándékait, hanem lenézi őket és visszaél velük, akár pénzről van szó, akár egyéb anyagban való javakról. A tékozlás annak az önfegyelemnek a hiánya, amelynek viszont dicsérete a takarékoság. Ennek helyét gondatlanság és könnyelműség foglalja el — másokkal szemben pedig lelketlenség, a szegények iránt nagy vaktság.

A takarékoság mint erény középített van a két véglet: a zsugoriság és a tékozlás közt. De egészen

különösen erénnyé teszi a kegyeletes, finom érzék. Egy nyitva felejtett és a szélben csapódó ablak-szárny, egy gazdátlanul égő vilanylámpa: ez időnkint mind fénylő tárgya lehet a takarékoságnak. Nem mintha komoly értékek forogának kockán bennük — a járókelők javarésze észre sem veszi őket —, hanem mert ezek mintegy a mennyei Atya bőkezűségének ráncbizott tárgyai. És csak az érti meg a szegényeket igazán, akinek szeme nyitva áll az Úristennek ilyen vadon élő Szegényei előtt is. O.

NAPLÓ

A PARAMENTIKA ÚJ UTAKON. Mikor a mult értékeit kutató érdeklődők elé tárják régi székesegyházak kincseit, az ötvösművészet remekei mellett csodálatos szépségű liturgikus ruhák is előkerülnek a sekrestyék ódon szekrényeiből. Fiókok mélyén gondosan őrzik elmúlt századok, néha már foszladozni kezdő, művészi kivitelű pluvialéit, albáit, stoláit, velumait és casuláit, a kézműipar, a kézihimzés, a kézzel vert, vagy horgolt csipke szépséges darabjait. Akik ezeket készítették, hívő emberek voltak s egyben művészek is, hitük ragyogását is beleszótták, belehímézték e szent célú textiliákba.

A gyáripar, a szériagyártás háttérbe szorította az emberi kéz munkáját. „Mentől többet, mentől olcsóbban“ valóban hasznos elv a tömegek hétköznapi tárgyainak előállításánál, komolyan veszélyeztette — és veszélyezteteti — azonban az istentiszteletek céljait szolgáló anyagok és minták vallási és művészi összhangját. Pedig Isten dicsőítésére a legszebbet kell, hogy adja a Neki szolgáló ember. Ennek a törekvésnek sajnós, csupán halvány nyomai mutatkoztak az elmúlt évtizedekben.

A paramentika művészi visszafejlődését aggodva figyelték azok, akik töretlenül szerették volna megőrizni színvonalát: művészek és művészi értékeket felismerő egyházi és világi emberek. A modern liturgikus mozgalmak felvetették ennek a kérdésnek a megoldási lehetőségeit is.

Szinte csodálatosnak mondhatjuk, hogy éppen Kálvin hazája, a többségében protestáns Svájc volt az az ország, ahol a megújító mozgalom megszületett. A kapucinusok rendjének egy tagja, Flueler Augustina nővér gondolt először reformra és megpróbálta elindítani rendtársnői segítségével a stansi zárdában.

A szerény kezdet azóta nagyot fejlődött. Ma Luzernben a kantonális ellenőrzés alatt működő Iparművészeti Iskola hároméves tanfolyamán foglalkoznak a templomi textiliák készítésének bonyolult kérdésével. Az iskola hírneve messze túlterjedt a kis ország határain. Kiváló színvonalának és eredményes munkájának érdeme elsősorban a tehetséges Schilling Ernáé. A művész nő az ősi Őri kanton Aldorf nevű városából

származik; itt áll Schweiz legrégebb (1581) alapítású kapucinus kolostora, s e város mellett lőtte le, a hagyomány szerint, Tell Vilmos fia fejérel az almát.

Schilling Erna tanulmányait a karlsruhei Képzőművészeti Főiskolán végezte, érdeklődése csakhamar a paramentika felé fordult, s mikor házjába visszatérve meghívták Luzernbe, kiépítette az iskola egyházi ruhá-művészeti osztályát. Eredményes munkája nyomán az iskola híre mind szélesebb körben terjedt el; ma a paramentika terén Európa legkiválóbb szakiskolája.

Egy bécsi katolikus folyóirat hasábjain Schilling Erna maga adja meg az irányítása alatt működő szakiskola céljait.

„A közelmúltban azt hitték, ha — silány, a régi, kézzel szőtt selyembrokatot sikertelenül utánzó, nem ritkán izléstelenül mintázott — gyári anyagokra szimbolikus jeleket hímeztek, máris megadták a ruhák szakrális jellegét s egyben „művészi“ kivitelét. Akkor, mikor a világi fogyasztók egyre határozottabban utasították vissza a szériagyártás izléstelenségeit, s a gyárak tervező irodái szinte kényszerítették képzett tervező-művészek alkalmazására, a templomokat elárasztották művészietlen, sőt izléstelen miseruhákkal. Ennek a templomi kulturálatlanságnak akartunk iskolánkkal gátat vetni. A kivezető utat egyben láttuk: vissza a kézműiparhoz, vissza a valódi, a nemes anyagokhoz !

Olvan iskola azonban, amely csupán elméletet és grafikai tervezést tanít, csupán félmunkát végezhet. Fel kellett tehát állítanunk intézetünk minta-műhelyeit, ahol növendékeink kézzel szövik a brokát- és egyéb selymeket. Beleszött vagy ráhímzett szimbolikus mintáikat ugyancsak növendékeink tervezik gondos művészi és egyházi irányítás mellett. Az elméleti oktatás és a műhelymunka egységes vezetése előfeltétele s egyben biztosítéka a munka helyes összehangoltságának.

A hároméves tanfolyam elvégzése után bármelyik növendékünk megfelelő tudással és gyakorlattal rendelkezik ahhoz, hogy új, önálló műhelyt állítson fel és vezessen tovább. Már eddig is számos zárda küldte hozzánk apácáit, majd kiképzésük után kolostoraikban rendeztek be műhelyeket. Így szerencsésen kapcsolják össze az Isten dicsőségére végzett művészi munkát a rend megélhetését biztosító gazdasági törekvésekkel.

Sok európai ország, így főképpen Olaszország, Belgium, Hollandia és Németország küldi el Luzernbe paramentikával foglalkozni kívánó művészeit. Így terjed egyre szélesebb körben az egyházi ruhák művészi újjaszületésének mozgalma, hogy végkép száműzze templomainkból mindazt, ami silány és csúnya.

Vigyázni kell természetesen arra, hogy a ruhák ne lépjenek ki soha a keretből, amelybe tartoznak. Anyaguknak, mintájuknak, díszítésüknek szigorúan alkalmazkodnia kell a helyhez, vagyis a templomhoz, az egyházi előírásokhoz és magához a szent cselekményhez, melynél viselik őket. Soha nem szabad külön szerepet játszaniok, hanem halkán, finoman be kell illeszkedniök az istentisztelet szentségébe, hogy annak áhitatát és szépségét elősegítsék.“ (H. A.)

CIRKUSZ címmel két nagy kötetben jelentek meg Karinthy válogatott írásai. Írójuknál kevés vitatottabb alakja van újabb irodalmunknak. Értékelésében általában két véglet van: egyesek túlértékelik, a magyar irodalom egyik legnagyobbját keresik benne; mások tudomást sem akarnak venni róla. Pedig az igazság valahol a kettő között van: nem volt az óriások közül való, de különös alakja, műveivel együtt, egyik jelentős és eredeti figurája a Nyugat nemzedékének.

Barátjával, Kosztolányival — mint nemrégiben Kosztolányi Dezsőné emlékezéseiben olvashattuk — rémületben tartották a járókelőket, mulatságos tréfákat eszeltek ki a békés nyárspolgárok bosszantására, író társaik nyugtalanítására és a maguk mulattatására. „Jó mulatság volt aprópénzt dobálni. Fentről, a magasból a járdára lestünk, milyen izgatottan keressélnék a járókelők a földön, mint forgatják ki zsebeiket, nincs-e rejtük luk” — írja Kosztolányiné.

Valahogyan írásaival is így van. Kifordítja az emberek bőrét; izgatott figyelemmel s ugyanakkor fölényes mosollyal figyeli őket: hogyan keressélik önmagukat, hogyan tiltakoznak a róluk rajzolt kép ellen.

Ilyesféle kiforgatás máig is legnépszerűbb műve, az így írtok ti irodalmi karikatúra-sorozata. Az emeletről lesi gunyorosan, mint hőkönnök meg a kortárs-írók a jól célzott nyilaktól. S ezek a nyilak nagyon is hatásosaknak bizonyultak. „Mi írók nagyon komolyan vettük leleplező paródiáit” — írja Babits. A kötet legjobb darabjai (például az Ady-paródiák) mutatják, hogy a fölényes mosolyú humorista igen komoly és mélyre hatoló bíráló, lenyúl a költők, írók lelki világáig s onnét tárja föl modorosságukat. Ezek a kritikák — mint „komoly kritikái”: is — nem fölszínen mozgó semmitmondó bírálgatások vagy kifigurázások. Karinthy igen jó kritikus volt; nem sokat emlegetett kis tanulmány-kötete mutatja, milyen éles szeme van.

Ez a nevelő, tréfálkozó, gunyoros művész el is gondolkodtat, meg is tud hatni; sokszor van benne valami dezilluzionizmus. A Tanár úr kérem olvasója voltaképpen nem is annyira mulat, mint inkább szomorúan szemléli a diákélet keserűségei és nehézségei közt bukdacsoló fiút, aki előtt föl sem igen villannak az élet holnapjának várható örömei. A mulattató és nevelő Karinthy lelke mélyén keserű ember. Szenvedélyesen kereste a megnyugvást, s minduntalan a keserűség céltalanságába átközött.

Én kinyujtottam a körmöm
Ezer méter hosszúra
És karmoltam a felhőt, ugye fura?
De én látni akartam.

Odafönt nem látott semmit; visszafordult a „halandzsa”-világ felé, azt látta, azt fordította fonákjára; s maradt örömének a szó, vágyának az emberek meleg közössége:

Nem mondhatom el senkinek,
Elmondom hát mindenkinek
A szót, a titkot, a piciny csodát,
Hogy megkeressem azt a másikat,
S fülébe súgjam: add tovább...

De ez csak vágy volt, vágy maradt; Karinthy nem tudta megtalálni benne az élet célját. Csak a fonákságokat akarta látni, azt, ami torz, vagy úgy, hogy torznak lássék: „Rettenetesen komikus a matematika az életre alkalmazva, iszonyatos disszonanciák sülnék ki belőle”. S ő, hogy ezek a disszonanciák „kiszüljenek”, a matematikát alkalmazta az életre.

Nem a szeretetet. A szeretet filozófiáját nem ismerte.

Egyesek kora filozófusát látták benne; vannak, akik még ma is annak akarják látni. Filozófus lett volna, vagy mint mondták, nagy enciklopedista? Ahogy rendezetlen élete és nyugtalan természete nem engedte meg, hogy nagy regényt írjon (amit annyit emlegetett terveként), hanem

csak tízfilléresekét dobált a magasból az utcára (bár ezek közül sok máig is igazán csillogó), ugyanúgy nem fért bele zaklatott gondolkodása filozófiai rendszerbe sem; „nem a filozófus gondolatai ezek, hanem a költőé” — mint Schöpflin Aladár mondta róla.

Mert minden gunyoros fölénye mellett is igazi költő volt: a játékos szomorúságnak, a kilátástalanságból kilábalni igyekvő gondolatoknak a költője. (R. L.)

PAPA (PASTOR) ANGELICUS, SANCTUS, EVANGELICUS. Lapunk októberi számának egyik szerkesztői üzenete nagyon helyesen a XIII. század egyházi viszonyainak zavarosságában és főleg a pápaság és császárság késhegyig menő harcán kelt általános elégtelenségben jelölte meg a *papa angelicus*-hiedelem felszínre jutásának okát. Ez kétségtelenül igaz. De itt nem szabad megállnunk, hanem okvetlenül utalnunk kell arra a szellemi háttérre is, melyből a mozgalom eszméi kicsíráztak és meglepő gyorsasággal elterjedtek. Ez pedig nem más, mint a XII. század híres prófétájának, Fiorei Joachimnak (†1202) sajátos eszkatológiai szemlélete.

Ismeretes, hogy Joachim apátúr évtizedeken át folytatott bibliai tanulmányai révén arra a meggyőződésre jutott, hogy az emberiség történeti élete nem két, hanem három nagy felvonásban folyik le. Ezek közül az első az Atyaisten korszaka, vagyis az ószövetség kora, melynek jellemző vonásai a szolgaság, a törvény betűjének és a testnek uralma. Ezt követi a Fiúisten korszaka, másszóval az ujszövetség kora, mely mintegy átmenetül szolgál a szolgaságról a szabadságra, a test uralmáról a lélek felsőbbségére. A két korszak különbözősége abban is kifejezésre jut, hogy míg az ószövetségben a laikus és házas embereket illeti a vezetés, az ujszövetségben már a papság szerepe lép előtérbe. Végül az egész fejlődést betetőzi a Szentlélek Úristen korszaka, mely meghozza a teljes szabadságot és mindenemű tökéletesség hiánytalan virágburoklását. A harmadik korszak jellegzetességét már nem a világi papság, hanem a szellemében teljesen megújódott szerzetesség lázas tevékenysége adja meg. A másik feltűnő változás, hogy Krisztus evangéliuma helyébe egy új evangélium, az örök evangélium (*evangelium aeternum*) lép. Az örök evangélium hirdetését megelőzi az Antikrisztus hatalmának megtörése és nyomon követi a görögök egyesülése a latinokkal és a zsidók megtérése. Krisztus egyháza lényegében megmarad ugyan, de főben és tagokban egészen újjászületik és átszellemlül. Élére a *novus dux*, az új vezér kerül, akinek arca a későbbiek során mindinkább a *papa angelicus* vonásait ölti fel.

Természetes, hogy Joachim ujszerű tanításai először csak szűkebb hazájában, Kaláabriában, és ott is inkább csak az általa alapított kongregáció kolostoraiban találtak némi visszhangra. Az a körülmény, hogy a IV. lateráni zsinat (1215) eretneknek bélyegezte a próféta szentháromságtanát, semmiképpen sem kedvezett a szélesebb körű terjedésnek. Gyökeresen csak akkor változott meg a helyzet, mikor a virágzása tetőfokához közelítő s következképpen a viláközvélemény kialakításában tevékeny szerephez jutott ferencrend közelebbi kapcsolatba került a mozgalommal. Ez pedig így esett: a fiorei kongregáció egyik apátja 1241-ben II. Frigyes császár üldözése elől menekülve a pizai ferences kolostorban keresett menedéket. Drága örökségként magával vitte mestere gazdag irodalmi hagyatékát. Ezzel akaratlanul is valóságos szellemi forradalmat idézett elő. A derék ferences atyák ugyanis hihetetlen mohósággal vetették rá magukat a számukra merőben új világot reveláló könyvek tanulmányozá-

sára. Jellemző, hogy Szászországi Rudolf testvér, aki eddig lektor, azaz teológiai tanár volt, s aki mint „nagy logikus, nagy teológus és nagy vitatkozó“ általános megbecsülésben állott rendtársai előtt, most egyszerre hátat fordított a teológiának és ezentúl minden percét a kalábriai próféta könyveinek tanulmányozására szentelte. Még messzebb ment ebben a tekintetben Borgo-San Donninoi Gerardus testvér, aki már ekkor kezdte szövegeitni azokat a merész próféciákat, melyek később tragikus bukását okozták.

A joachinizmus azonban — később ezzel a névvel foglalták össze Joachim gondolatrendszerét — nem állott meg a pizai kolostor küszöbén, hamarosan áttért az egész rendre, szabatosabban szólva a rend szigorúbb, úgynevezett spirituális árnyalatára. Döntő bizonyíték erre, hogy a kor híres barátrónikásánál, Salimbene testvérnél (†1287-88) csaknem minden kiemelkedőbb spirituális szereplő neve mellett ezt a refrénszerű visszatérő jelzót olvassuk: „*Erat magnus joachita*“, Parmai Boldog János generális nevénel pedig egyenesen ezt találjuk: „*Erat maximus joachita*“. Talán nem szükséges külön mondanunk, hogy a jámbor testvérek állásfoglalásába erősen belejátszott az a körülmény, hogy mindazt, amit a rajongva tisztelt próféta könyveiben a Szentlélek korának megújhódott és szellemivé finomult szerzetességéről olvastak, minden fenntartás nélkül a maguk rendjére, illetve alapítójára vonatkoztatták. Ez a magyarázata annak a lelkes propagandának, melynek eredményeként a spirituális szó hova-tovább egyjelentésű lett a joachita fogalommal.

De ez még nem minden. A joachita spirituális testvérek idővel a harmadrend segítségével a világi társadalomban is tömérdek hívőt toboroztak eszméik számára. Salimbene testvér krónikájából tudjuk, hogy főleg az értelmiség köréből valóságos klubokat gyűjtöttek, melyek kizárólag Joachim hagyatékának tanulmányozásával és magyarázásával foglalkoztak. IV. Sándor pápa (1254—61) erélyes fellépése: Borgo-San Donninoi Gerardus testvér megrendszabályozása és Parmai János eltávolítása a generálisi székéből nem sokat változtatott a helyzeten. Sőt a következő évtizedekben még jobban meggyorsult a joachita eszmék terjedésének üteme, különösen amióta III. Miklós pápa (1277-80) Exiit, qui seminat kezdetű dekretálisával még inkább elmérgesítette a krisztusi szegénység kérdésében dúló harcot és még áthidalhatatlanabbá tágította a rend enyhébb (konventuális) és szigorúbb (spirituális) árnyalatát elválasztó szakadékot. A remetéből lett V. Celesztin pápa rövidlélekzetű uralkodása (1294) csak múltó epizódnak bizonyult és csak arra volt jó, hogy még magasabbra szítsa a spirituális testvérek lelkét feszítő vágyakat és reményeket. Sokan már a várva-várt *papa angelicust* látták benne és a régóta esedékes átfogó egyházi reform megindítását várták tőle.

Celestin váratlan lemondása azonban egyszerre elfonnyasztotta a vérmes reményeket. Az utána következett VIII. Bonifácnak (1294—1303) első dolga volt, hogy elődjének valamennyi kedvezményét visszavonta. Utódai alatt még sanjarrúbb fordult a helyzet. Az első avignoni pápák: V. Kelemen (1305—14) és XXII. János (1316—34) a krisztusi szegénység kérdésében minden fenntartás nélkül a konventuálisok oldalára állottak és a spirituálisok ellenállásának megtörésére a legszigorúbb eszközök, még a máglya igénybevételétől sem riadtak vissza. Emiatt a testvérek egy része nyílt ellenállásba ment és fraticelli téven több mint száz esztendőn át háborította az Egyház nyugalmát. Kapisztránói Szent János csak a XV. század derekán tudta megtörni ellenállásukat. Az Angelicus Clarénus köré csoportosult higgadtabb irány nem jutott ugyan el a ki-mondott eretnokségig, de csak hosszas tévelygés után talált vissza újból

az Egyházba. Addig bizony erős nyomást, sőt üldözést kellett kiállania. De felfogásából egy tapodtat sem engedett. Minél nagyobb megpróbáltatások neheztek rá, annál sürűbben révül fel előtte a küszöbön álló új világmegjelenés pazarul kiszínezett képe és bő kárpoztást ígért neki minden kiállott szenvedésért. Ugyanígy az egyházi fegyelem növekvő elhanyaglásáért és a pápaság elvilágiásodásáért a *papa angelicus* biztosra vett eljövetelenek gondolatában keresett vigasztalást.

Ekkor azonban a spirituális testvérek már korántsem állottak egyedül *papa angelicus*-várásukkal. Abban a gazdag örvénylésben ugyanis, melyet a XIII. és XIV. század fordulójának szociális eretnekségei mutatnak, akárhány szintén az anyagi pápa eljövetelenek várásában találta meg az általános zürzavarból kivezető utat. Különösen Sagerelli Gellért (†1300) és Fra Dolcino (†1307) követőit, az úgynevezett apostoltestvéreket kell itt kiemelnünk. Fra Dolcino egész történetfilozófiai rendszert épített Joachim eszkatológiai szemlélődésére. Értelmezése szerint a *papa angelicus* a Titkos jelenések filadelfiai angyalának felel meg.

De nem szabad azt hinnünk, hogy a *papa angelicus* gondolatát csupán egyes eretnek és féleretnek-csoportok tették magukévá. Népszerűségét és nagyarányú elterjedtségét mindennél jobban bizonyítja az a körülmény, hogy a XIV. század szellemi világának számos kitűnősege is meggyőződéssel vallotta. Ilyenekül kell említenünk: Rogerius Bacon (†1294), korának legokoldalúbban képzett laikusteológusát, Dantét (†1321), Alvarez Pelayot (†1350), a pápai főhatóság elszánt védelmezőjét, Cola di Rienzi (†1354), a híres római néptribunt és Cosenzai Teleszfort (†1386), a rejtélyes életű kalábriai remetét. De mint Savonarola (†1498) példája mutatja, még jóval később, a középkor végén is felsírt a *papa angelicus* utáni vágy. Sőt még száz évvel később is találkozunk vele. Döntő bizonyíték erre a Szent Malakiás XII. századi ír éresek neve alatt fennmaradt jövendöléssorozat, melynek keletkezését tudvalevőleg általában a XVI. század végére tesszik. (L. Vigilia 1953. 664—66. l.) Nos, ebben a sokat vitatott sorozatban a hátulról számított hetedik helyen a *pastor angelicus* jelszót találjuk.

A *papa angelicus* eszméje azok közé a középkori fikciók közé tartozik, amelyek a valóságban sohasem valósultak meg, de mégis századokon át éltek a lelkek mélyén. Mert a középkori ember lelki berendezéséhez szervesen hozzátartozott, hogy nem tudott megenni illúziók nélkül. Minél szebbnek és kívánatosabbnak ígérkezett az illúzió, annál szívósabban ragaszkodott hozzája. — *bgy.* —

VIZSGA-FÉLELEM. A félelmi kényszerképzetek egyik leggyakrabban jelentkező formája a fiatalok félelme a vizsgáktól. Nem az egészségesen működő idegrendszeren belül megnyilatkozó félelemre gondolunk, hiszen ez minden kis és nagydiákot, de minden érettkorú felnőttest is elfog, valahányszor döntő jelentőségű próbán kell tudását, rátermettségét bebizonyítania. Természetes jelenség az, hogy amikor a próbatétel lefolyásától függ valakinek további sorsa, aggódik annak sikeréért. Szurkol. Réaebben úgy mondtuk, „drukkol“. Nem erről a „drukkról“ akarunk beszélni, hanem a kényszerképzetté vált félelem-neurózisról, amely az idegbaj határvonalat sűrolja, időnként esetleg át is lépi.

Lélektanilag, orvosi lélegközpontozással foglalkozó szakemberek jól tudják, hogy az egyéniség egységének, a lelki-szellemi egészségnek legrombolóbb erejű bomlasztója a félelemérzés. S ez a félelem annál veszedelmesebb tényezővé válhat, mentől inkább kikerülhetetlenek az okai, mint

éppen a vizsgák, melyek minden tanuló ember elé tornyosulnak és évenként ismétlődnek.

A beteges félelemérzéstől szenvedő diákon nem segít semmi, ha állapotának tudatában van is. Csak rá gondol a fenyegető vizsgára és máris szorongó félelem fogja el, ezt a szorongást megfeszített akarattal sem tudja legyőzni. Megrontja ébrenlétének és pihenésre szolgáló idejének minden percét. Ezenfelül pedig a legkülönbözőbb testi tüneteket okozza: étvágytalanságot, álmatlanságot, émelygést, fejfájást, beteges izzadást és így tovább, végül is teljes munkaképtelenséghez vezet. Gyógyszerek, idegerősítő vagy nyugtató szerek itt semmit sem használnak.

Módunkban van érdekes eseteket felsorolni egy bécsi orvosnő, dr. Firkel Éva beteganyagából.

Egyetemi hallgató vizsgái előtt áll, mikor váratlanul kínzó fejfájás lép fel. Sajátságos módon a hétnek mindig ugyanazon a napján jelentkezik. A baj makacssága kétségbeejti a diákot és szüleit. Azután a diák addigi életének tüzetes átvizsgálása közben az anyának eszébe jut, hogy egyszer régen, mikor az egyetemi hallgató még kisgyermek volt, a hétnek éppen ezen a napján, melyen most az érthetetlen fejfájások megjelennek, az anya látogatóba készült és kisfiát otthon akarta hagyni. Indulása előtt a gyermeket váratlan émelygés és hányás fogta el, így édesanyja mellette maradt, hogy ápolja. A gyermekorvos azonnal felismerte a kisfiában fellépő félelemérzést anyja elmenetele és saját magarahagyatottsága miatt, s hogy hirtelen rosszul lett ez a félelem idézte fel, tehát tisztán pszichikus, nem pedig organikus ok — a gyomor — okozta a testi tüneteket. Az anya okosan hallgatott az esetről s a gyermek később teljesen elfelejtette. Legalább is tudatfölköti énjében. Nem így a tudatalattiban. Bizonyítéka a tizenhat évvel később megjelenő fejfájás, egy hasonlóan kellemetlen magarahagyatottsági élmény, a vizsga előtt. Akkor régen anyját tartotta vissza az „önvédelmi“ betegséggel, most önmagát igyekszik visszatartani a rettegett vizsgától. Egyik esetet sem csinálta tudatosan, nem „játszotta meg“. Tudatfölköti énje őszintén hitt betegségének létezésében, még ugyanannak a napnak felmerülése is kizárólag a tudatalatt történt.

Az orvosnő elmagyarázta neki az összefüggéseket, s a továbbiakban fejfájásmentesen látott neki a tanulásnak.

Néhány nap múlva azonban inkodolatlan láz lépett fel, majd az írásbeli vizsga előtti napon oly heves isiatikus fájdalom, hogy sem ülni, sem mozogni nem tudott s kérnie kellett a vizsga időpontjának elhalasztását. Világosan látta „betegségének“ természetét s ezért lankadatlan akarattal folytatta tanulását, sőt annak ellenére, hogy a vizsganap előtt pontosan jelentkezett a gyermekkori hányás, sikeresen letette a vizsgát. Vagyis erőt véve félelmén elment oda, ahol magáramaradt.

A fiatalnőnél később is jelentkeztek hasonló tünetek, mikor szakmai továbbképzése során bizonyos próbatételeknek vetették alá. Így például — időszakos levertségek és erős munkafáradtság után — egyszer szemináriumi beszámolót kellett tartania. Reggel lázas bélfurug tünetei mutatkoztak.

Hogyan magyarázhatók e makacs jelenségek? A hajdani egyszerű kellemetlen élménutól való gyermekkori félelem mintha nem adna rá kielégítő magyarázatot.

A fiatalnőnek van egy bátyja, éleseszű, átlagonfelüli tudású, céltudatos egúniség. Mellette állandóan kevésnek, légtelennek, hátrányosan ellentétesnek érzi önmagát. Sőt, úgy látja, mintha egész családja keressebbre becsülné őt bátyjánál. Így gyökeresedett meg, majd burjánzott

szét benne a meggyőződés, hogy bátyja tudását, eredményeit soha nem fogja elérhetni és családja teljes elismerését sohasem vivhatja ki.

A súlyos kisebbségi érzések ellentételeként erős érvényesülési vágy hatalmasodott el benne, félelme azonban, hogy nem tud sikert elérni, erősebb maradt. Ez a félelem megalázta, s a próbatételek előtt felbukkanó „betegségek“ tulajdonképpen önérzetének védelmét jelentették.

Másik megnyilvánulási formája a vizsga-félelemnek a tanulmányi kapkodás. A diák egyszerűen csak studiumot cserél, mert máshol nagyobb eredményt vár. Orvostanhallgatóból mérnökhallgató lesz, jogászból mezőgazda. Azt hiszi, itt könnyebben boldogul, az újrakezdéssel egyúttal eltolódik a döntő vizsga időpontja is.

Gyakori eset, hogy kitűnő középiskolás nem válik be az egyetemen. Erős ambíció fűti ugyan, de mindig attól fél, hogy mások megelőzhetik, jobbak lehetnek nála, ezért eleve elutasít magától minden megbízatást, minden kollektív részvételt. Magatartása azt jelenti: nincs meg a biztosítékom rá, hogy én lehessenek az első, viszont hiányzik az erőm sikertelenségem elviseléséhez, inkább visszavonulok. Önmaga érvényesítésének vágya mégis tovább hajszolja, sőt túlzott méreteket ölt, s mert nem meri vállalni a próbát, befelé fordulva ábrándozásokba, képzelődésekbe merül. A „sikertelenekekre“ jellemző, hogy álmodozásaikban mindent tudnak, mindent elérnek, azonban elmerülésük ábránd világuk irrealitásaiba megakadályozza őket valóságos munkájuk végzésében. Bár távolról sem értelmi elégtelenségről van szó, az illető mégsem tudja figyelmét munkájára összpontosítani.

Az orvosnál praxisában előfordult egy harminc évnél idősebb diák is, aki első abbahagyott szakmája után a másodiknak mégcsak a közepénél tartott. Nála az apa egyénisége volt a döntő tényező, rendkívül szigorú, akarátát erőszakkal másokra rákényszerítő emberé. Szerencsétlen véletlen folytán az anya hasonló természetű. A fiú kettőjük között elnyomottan, saját érzéseit, vágyait állandóan visszaszorítva nőtt fel. Természetes reakcióképpen az a törekvés alakult ki benne, hogy olyanná váljon, mint az apja: mindig legfelül legyen. „Mindig legfelül“ lenni azonban lehetetlen, ezért a sebzett én irrealitásokba menekül.

A vizsgák előtt gyakran fellépő jelenség izgatószerkek: alkohol, erős dohányzás, hirtelenül fellobbanó szerelem utáni vágy. Némelyek nyomott hangulatban járnak és sokféle gátlásukon alig tudnak urrá lenni. Ismét mások támadó magatartásúak, veszekedésekkel fajuló vitákat idéznek fel tanáraikkal, diáktársaikkal. Vannak, akik váratlanul valamely eszme, esetleg éppen vallási eszme apostolaivá szegődnek igazi meggyőződés nélkül. Vagy teológusokat az utolsó hetekben vallási kételyek gyötörnek. A tünetek sokszor megszűnnek a vizsgák letétele után, gyakran azonban tovább kísértenek.

Bármilyenek legyenek is a vizsga-félelem neurozisének megjelenési formái, eredetük meglepő hasonlóságokat mutat: túlszigorú, örökké kifogásoló apák, tehetségesebbnek vélt fiútestvérek vagy túlságosan kényeztető, elpuhító nevelés. Testi hibákban szenvedők irtózását minden nyilvános szerepléstől nem is említjük.

Mi a tennivaló, a gyógy mód a bajok ellen?

Lépésről lépésre haladva, türelmes gondossággal ki kell bogozni minden egyes esetet, felderíteni az élettörténeteket és az ebből kialakult jellemeket. Az akaratra utalás, mások azonos eseteire történő hivatkozás itt nem segítenek. Csakis egy segít; szakszerű analízis segítségével visszazárni addig a pontig, ahol, illetve ahonnan újra fel kell építeni az egész egyéniséget, miközben elismerjük és megértjük az illető baját és

ezt értésére is adjuk. Saját magának megismerésén keresztül kell erőt, bátorságot nyernie önmaga belső szabadságának kivívására.

Orvosnak, nevelőnek, lelkiatyának itt azonos értékű feladatai vannak:

Megszabadítani a fiatalokat az emberek iránt érzett félelmüktől, ami egyúttal jelenti az élet iránti félelem kiküszöbölését is.

Megmutatni Krisztuson keresztül az emberszeretetet és a személyiség szabadságát, ezzel kiépíteni lelkében az önmaga és mások iránti bizalmat. Hiszen végső fokon éppen a bizalom hiánya az, ami felidezi az emberi lelket pusztító félelem érzését.

Megtanítani értelmi szükségleteinek és lehetőségeinek megfelelő imádkozásra, hogy ennek segítségével találjon rá a mindenkinél bölcsebb, mindenki felett létező Erőre és Jóságra, Akihez segítségért, megvilágosításért fordulhat.

Végül értsék meg szülők és nevelők, hogy a fiatalság példaadást vár tőlük. Nem nevelési „trükköket“. Példát a helyes magatartásra, példát a krisztusi emberszeretet megvalósítására; hogy ilyen példák is segíthessék saját útjának megtalálásában és követésében. (Halász Alexandra)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Három tanulmánykötet van előttem. Az egyik (*Krétarajzok*) öt és félszáz lapon azt foglalja magában, amit Illés Endre eddigi kritikusai életművéből jónak látott a könyv maradáóságára bízni; a másik kettő, Galsai Pongrácé (*Társtalanok*), meg Abody Béláé (*Indulatos utazás*) „első könyv“: mintegy névjegyüket teszik le vele (folyóiratokból egyébként már jól ismert) íróik.

Hogyan jellemezhetnénk Illés Endre kritikusai magatartását?

Babitsról szóló szép emlékezésében írja: „Azt kaptuk tőle: ne sokalljunk semmilyen árat, hogy megszerethessük azt, ami nehéz, s amikor már valami könnyűvé válik, tudjuk: a szót meg kell szakítanunk“... „Egy képet kaptam tőle a könnyű dallamról: oly édes és oly olcsó, mint a fűtűlő cukor — azóta ez a dallam elolvad a számban, rossz íze becsurog torkomba. Mindannyian ismerjük ezt az ízt, nem lehetünk többé gyanútlanok — vagy kiköpjük, vagy csalunk.“ És: „A híg egek megvetését kaptuk tőle. S hadd szóljak erről is — *rangot tartani*: ezt is ő hagyta ránk.“

Találóbbr vonásokkal nem rajzolhatnánk arckép-vázlatot róla. Igényesség, rangtartás, irtózás a könnyű dallamtól, a laposságtól és az ólomlábú lomposágtól; kezdetből fogva elvszerű ellentmondás a könnyebb ellenállás felé törés kísértésének... Próbáljuk kiegészíteni a vázlatot.

Keves kritikusunk van (Péterfy köztük a legelső), aki ilyen elszántan mindig a lényegesnek a megragadására törekednek. Illés Endre nem a fölületen mozog; mindig a bőr, a burok alá hatol. Bele a mű testébe, zsigereibe, idegszálaiba, csontrendszeréig; de nem áll meg a műnél. Érdeklődése, az a szenvedély, nyugtalanság, izgalom, melyről ugyancsak Babitsról emlékezve ír, a mű anatómiájában — (orvosnak indult, nem illetéktelenül beszélünk róla orvosi szakkifejezésekkel) — mindig a művet alkotó író karakterét, a mű testét mozgató lelket igyekszik tettenérni. Eszszéi jellemképek. Ezért nem hideg, mint a felhám vizsgálói; olyan emberi izgalom van (és sugárzik) írásaiban, amelynek villamossága nyomban felizzik, mihelyt a műben rejlt emberi mag, a művet létrehozó karakter elektromos középpontjához ér. A legszebb példák erre talán Móricz Zsigmondossal foglalkozó írásai, vagy remekbeszabott esszéje Tolnai Lajosról.

Ez az emberi érdeklődés, a karakter műben való tettenérésének izgalma módszerét is — bizonyos fokig — meghatározza. Portréiban majd-

nem mindig az emberiből, a személyesből (sokszor a személyes kontaktusból, a személyes találkozás impressziójából) indul ki. Mint igazi művész, gesztusokat figyel meg, áruló szavakat rögzít, jellemző szokásokat regisztrál; ezekből építi föl (a novellista, a drámaíró jellemábrázoló eljárásával) az embert. Egy-egy ilyen jól etalált vonás aztán sokszor hosszos fejtegetéseknél többet mond. A remek Ambrus-esszében például az a kis jelenet, amikor az öreg Ambrus „kifejezhetetlen megvetéssel“ a francia irodalom avantgarde termékeire, az NRF könyveire mutat Schöpfung Aladár lektori szobájában és azt kérdezi: „Maga még mindig ezeket olvassa?“ Benne van az egész Ambrus, aki jobban kedveli az ártalmatlanul cukros Géraldyt, mint Shawt, Ibsent vagy Pirandellót, és Lavedan közelebb áll a szívéhez, mint az NRF egész nyugtalanító irodalmi forrongása. Vagy másik példa: egy nem is egészen nyolc lapos jellemkép Kemény Zsigmondról: ahogy a szobáin, az otthontalanságán át elénk vetíti a figurát, érzékelteti egész hanyag, zaklatott, nyughatatlan tragikumát — szorongató.

A mű szövegéből fejteni ki az emberi jellemet és a művészi alkatot; s mindezt nem tudós boncolással (noha mindig ismeri témájának tudós, filológiai anyagát is), nem körülményeskedő esztétizálással (noha esztétikai ítéltőlépessége mindig könyörtelenül éles és megvesztegethetetlen), hanem inkább a jellemépítő író módján: így lehetne összefoglalni Illés Endre jellegzetes magatartását és módszerét. Ezért (mert a művet mindig ebben az emberi beágyazottságában vizsgálja) tudja olyan ritka éleslátással kitapintani, hol siklatja ki a természet a művészt (Szomorynál, Lovik Károlynál például): hol, mikor, miért válik valami bonyolult módon, a szemlélet és alkotás legbensőbb köreiből, hűtlenné a művész, egy-egy emberi gyöngéjének engedve, a művészet kemény etikumához. Hol vét az ellen az igényesség ellen, amellyel minden igazi művész tartozik a művészetnek, a művészetnek. Hol árulja el fegyelmetlenül indulatainak engedve természetét, ösztöne kedvéért a mű megformálásának kötelező askézisát; hol becüli többre a mutatványt (az okcsót) „a nagyobb, igazibb feladatnál“: az alkotásnál. S ahol aztán ezt az árulást meglepi, nem ismer könyörületet.

Talán a művészi, műalkotói morálnak, az esztétikai erkölcsnek ebben a rangtartó igényességében van a *Krétarajok* legnagyobb nevelő ereje. De természetesen nem csak ebben. Arra is mindenkit megtaníthat, hogyan kell — kritikánk annyiszor tapasztalható bősavú mellé és félrebeszélései helyett — mindig a lényegéről beszélni; hogyan kell következetesen elhárítani minden hájánál fogva, kívülről berángatott „szempontot“; hogyan kell mesterségünk anyagához, az irodalomhoz: stílushoz, mondatokhoz, szavakhoz — tehát magához a dologhoz érteni; s hogyan kell megalkuvás, kacsintgatás és színvonal-engedmények nélkül „megvetni a higégeket“.

A keménység és a könnyedség leckéjét nyújtja, egy ötvözetben, ez a szigorúan megrostált eddigi esszéista-kritikusi életmű, ez a rangtartó igényességét elsősorban önmagával szembefordító magatartás.

A *Krétarajok* szép, izgalmas tanulmányai, friss villogású karcolatai, tömören sokatmondó kritikái újra az igazi irodalom friss, tiszta, éles és erősítő hegyilevegőjébe emelnek.

Mikor Galsai Pongrác tanulmánykötetét, a *Társtalanokat* forgatni kezdtem, először a benne lévő öt arcképet néztem meg, leghosszasabban a legelső (és talán legsikerültebb fényképet az öt közül), Cholnoky Viktorét. Szomorú, esett ember arca; a mindentudó nagy homlok alatt sem-

mibenező alkoholista szempár; csupa csüggedés, tehetetlenség, magamegadás a démonnak, a „Tartini ördögének“ — de mintha valami egészen sajátos, fáradt, tétova és mégis villanásra kész iróniát is sejtenék ajka körül a bajusz árnyékában: valamit a *Bambuán katasztrófája* nyershangú, groteszk, pokolfényű humorából. Ez az arc, az a konkurrencia az utána következő írói portré előtt! Kíváncsian, izgatottan vágok neki: mit mond nekem az író ehhez az archoz az emberről, a művészről? Ahogy a tanulmányt olvasom, fokozatosan csalódottságot érzek. Nem mintha nem volna elejétől végig becsületes, alapos, lelkiismeretes, gondos munka. Csak éppen az élet melege hiányzik belőle — úgy érzem; Galsai Pongrác mindent tud Cholnoky Viktorról, mindent olvasott tőle és róla; egyet mulasztott el: nem adta át magát neki. Halvérű a tanulmánya; hiányzik belőle az emberi kontaktus keresésének izgalma, szenvedélye. S így érzem ezt a többi írói arcképben is — mind jó, körültekintő, jelesre megoldott föladat; csak éppen...

Pedig Galsai Pongrác nem idegenekről beszél; ismeri írónak életrajzát, személyes anyagát, még intimitásait is. Fölröppenhetne, miért ez az ólomlábúság hát? Egyrészt, azt hiszem, a „tudós“ lelkiismeretesség kissé merev értelmezéséből. Szívügye a témája; talán tart tőle, hogy nem veszik elég komolyan, amit ír, ha nem kellő komolysággal írja.

De úgy gondolom, van feszességének egy másik, lényegesebb oka is. Ujra a Cholnoky-portrét veszem illusztrációnak mondandómhoz. Galsai Pongrác szabályszerűen fölrajzolja a korviszonyok koordináta-rendszerét; tudósít a „közéleti légkörről“, fejtegeti Cholnoky „faj és osztálymitosztát“ s annak időszertütlenségét, rámutat hőségének „valóság iránti érdeklődésére“; — mintha munka közben ott feküdnek előtte íróasztalán egy „kötelező kérdések“ föliratú jegyzék, s ő sorra venné pontjait: mint viszonylik Cholnoky a haladáshoz, mennyiben mutat előre, mennyiben hátra, mennyiben realista, mennyiben nem, és így tovább. Mindezt persze nem iskolás módon teszi, nem bebiflázott kész feleleteket fölmondva, „különös tekintettel Cholnokyra“, hanem okosan, mértékkel, tapintattal; mégis úgy érzem, rákötötte ezeket a kötelező ólomsúlyokat a lábára, s nem tud kedvére mozogni tőlük. Megtudom, hogy Cholnokynak (vagy Török Gyulának) milyen nemesi-maradi korlátai voltak s milyen nemesi-polgári vagy nemesi-turáni-mongol ábrándjai; ám alig kapok valamit az élményvilágukból; nem igen jutottam közelebb Cholnokyhoz, mint amennyire ő engedett közel magához dialógusaiban, cikkeiben, novelláiban; nem igen kapok melegebb impressziót Török Gyuláról, mint Harsányi Zsolt vagy Márai karcolatából. Galsai Pongrác részletesen elemzi a műveket; csak éppen a mű ihletének forrásaig nem jut, ihletének hőfokát nem érezteti. Valahogyan kihül az anyag a kezében — ismétlem: az az anyag, amelyet pedig alaposan, filológiai teljességgel és alaposággal ismer.

Mivel marad adósunk? Az ember drámájával, és a művész drámájával.

Nem tagadom egyetlen pillanatra sem, hogy az írókat benne kell látnunk és értékelnünk korukban; tudom, hogy a „korviszonyok“ nem száműzhetők valamiféle bevezető fejezetbe, kivágva egy-egy jobb történelmi kézikönyvből; viszont mit ér a kornak, a kor erőinek mégoly részletes fejtegetése is, ha ebben a koordináta-rendszerben (hogy előbbi hasonlatomat használjam) az író, akit vizsgálók, csak halott pont marad; melyet én hozzatok bizonyos matematikai törvények és kombinációk szerint, ahelyett, hogy ő maga élne, mozogna, saját organizmusának élő törvényeit követve?

Pedig meggyőződése, hogy Galsai Pongrác könnyen túltehetné magát a szemlélet sablonjain; minden oka (tehetsége) megvan rá, hogy a maga lábára álljon és *merjen* írni. S ezt nem udvariasságból mondom, hanem a *Társaltanok* fölszabadultabb lapjaira hivatkozva, elsősorban a Gelléri Andor Endrének szentelt portré, meg a Pap Károlyról szóló esszé részletei alapján. Ha kevésbé aggályosan követné egy bizonyos, nehézkességre csábító, tudományosság játékszabályait, ha jobban törekednék az egyéniség, a jellem, a természet megragadására és előállítására, ha kritikusi-műértői szemléletét több emberi érdeklődéssel és izgalommal fűtené föl: előbb lenne. És ne féljen egy kissé több szenvedélytől!

Persze a szenvedélyhez megfelelő figyelemnek és mértéktartásnak kell társulnia. Abody Bélában bőven van szenvedély, vagy ami rosszabb: indulat; fegyelem és mértéktartás viszont nincs elég az *Indulatok utazás*-ban. Kezdem mingyárt az elején: „Válogatta Czine Mihály” — olvasom, és meghökkenek. Az író bemutatkozó írásában fiatal korára hivatkozik; olyan roppant gazdag volt fiatalságának termése, hogy külön válogató kellett hozzá? Ha folytatni akarnám, második kérdésemet a válogatóhoz intézném: nem tudott jobban válogatni, jobbat, maradandóbbat; vagy nem volt elég jó barátja Abody Bélának ahhoz, hogy figyelmeztesse e „válogatás” túlméretezett komikumára, s egyáltalán magatartásának kis-é a kelletténél s a megengedettnél, hogy tapintatosan mondjam, hangsúlyozottabb voltára? De nem akarom folytatni.

Abody Béla bátran és lendületesen küzdött irodalmi életünk egészségtelen állapotai és torzulásai ellen; ezért kétségtelenül elismerés illeti. De közben nem vette észre, hogy a saját magatartásában is ott lappang az eltorzulás veszélye; ahelyett, hogy szembeszegült volna vele, átadta magát neki; az indulat mederbe szorítása helyett az indulat kultuszát vállalta; helyes véleményeit olyan modorban mondta ki, hogy az már a fenegyerekeskedés határán járt (s ez természetesen károsan hatott vissza a kimondott helyes véleményre is); az irodalom és az esztétikai igazság védelmében vállalt szerepét túlságosan is élvezte, úgyhogy szókimondásában egy bizonyos buffo szerepjátszás miatt nem érvényesülhetett kellő világossággal és meggyőző erejével maga a képviselt igazság.

A torzulásnak természetesen kedveztek a torzult viszonyok; ezek Abody Bélát helytelen önszemléletre és téves önértékelésre nevelték. Egészséges dolog az, ha egy fiatal író első könyvében mingyárt azzal kezdi, hogy elveszi jövőendő irodalomtörténései kenyerét s ő maga lép föl a maga irodalomtörténésszél: olyan öntudattal — (s ironikus megjegyzéseivel csak még jobban hangsúlyozza, akaratlanul is, ezt a túlméretezett öntudatot) — olyan nagyratartással rajzolja meg egyelőre nyul farknyi pálvája képét (mert mi egy író s egy mű életében, ráadásul pályakezdéskor, inasévekben öt esztendő!), mintha legalábbis művek erdeje zúgna mögötte?

Az embernek az a gyanúja támad: Abody Béla talán többre tartja saját indulatának, svádájának kiélését, mint magát az ügyet, melynek érdekében sikraszáll. Miért kellett múltó napi érdekű, folyóiratok mulandóságában nagyon jó helyen lévő, de a könyv maradandóságába nem illő cikkeit, jegyzeteit, sőt fölszólalásait összegyűjteni? A könyv nagy és tiszteletreméltó dolog; nem minden szavunk, minden írásunk, minden kijelentésünk (pláne ha polémiák hevében fogant!) méltó rá, hogy könyvbe kerüljön. Miért nem gondolt Abody Béla Kazinczy híres Himfy-epigrammájára, melyet minden fiatal írónak minden napja minden órájában el

kellene mondania, ha könyv kiadására gondol: „Tűzbe felét... Ujra felét... Harmadikát még!” Az Olimposzra nem vezet más út, csak ezen a tűzön keresztül. A kényelmes utak — család, vagy öncsalás.

Abody Béla ilyen öncsalásnak esett áldozatul az *Indulatos utazással*. Mert az indulat nem jó tanácsadó. Először is: válogassa meg céljait. Abody Béla másod- és harmadrendű kérdéseknek olyan svádjával rugaszkodik neki, mint Don Quijote a szelmalmoknak. Hogy egy költőnek rosszak a versei, elhibázott a hanghordozása, zavarosak a képei, kusza a gondolkodása, azt el lehet, el kell mondani egy folyóirat kritikai hátsójain. De egy könyvben figurázni ki egy kezdő nyilvánvaló botlásait? Ime, hol siklatja ki a sváda a képességet: a könnyebb ellenállás felé sodorja. Ujra mondom: elismerem, hogy Abody Bélának nem volt könnyű dolga, mert irodalmi viszonyaink nem voltak egészségesek. Mégis elgondolkoztat, hogy dörgedelmes szavával mindig a konszenzus irányába halad. Mindig azok mellett az értékek mellett mennydörög, amelyekről minden józanészű ember tudta és tudja, hogy értékek; mindig olyasmit ostoroz, amire mindenki legfőljebb csak vállatvon, aki nem tökéletesen botfűlű. Hogy Németh László ezerszer többet ér, mint a mondvacsinált darabgyártók, hogy Szabó Lőrinc jobb költő, mint a napi nagyságok, hogy Juhász Ferenc olyan elsőrendű tehetség, aki tömjén és dorong helyett okos szót és alapos méltatást érdemel: ezt minden józan ember tudta, éppen úgy, mint azt, hogy a bárgyu idealizálás egyformán rossz mindenféle világnézetű irodalomban. Vannak pillanatok, amikor ezt nagyon határozottan ki is kell mondani. De ezeket a vitákat hagyjuk a napi, heti és havi sajtó porondján, melyet — hála az égnek — hamar benő a fű. Maradandónak csak azt akarjuk, ami valóban maradandó. Amit megformáltunk, művé alkottunk.

Mert itt sincs minden rendjén Abody Bélánál: a megformálásban. Nem tartom magamat nagyon fölületes olvasónak, de — megvallom — nem mindenütt értem, mit mond, mert pongyolán fogalmaz: svádjával, nem logikával. Hiányzik esszéiből a kerekesség, gondolkodásából a nyomjáró fegyelem, érveiből az igazsághoz méltó komolyság; egy szellemkedő bukfencet többre becsül egy jól megfogalmazott mondatnál. Valahol legbelül, az írásnak nekiülés magatartásában, megalkuszik az indulatával. S ez kétségtelenül figyelemreméltó tehetségének legveszedelmesebb buktatója.

Messzi mintája, úgy érzem, a régi Németh László, a *Tanu* és a nagy polémiák Németh Lászlója. De kikkel szállt vitába Németh László? Babis Mihálllyal, Szekfű Gyulával, nem pedig kora másodrendű költőnőivel. Milyen szép és izgalmas volna, ha a *Pikoló világos* helyett Abody Béla Ibsennel vagy Shaw-val mérkőznék! Ha ez az indulatos út valóban méltó tájakon vezetne át, egy Ady, Rilke, Dosztojevszki tájain! Nem a különvélemény ellen van kifogásom, hanem az ellen, hogy Abody Béla nem elsőrendű dolgokban mond különvéleményt. Mily szívesen hallgatnám, ha Balzackal vagy Thomas Mannal vitáznék — még akkor is, ha nem értenék vele egyet.

Éppen az a baj, hogy az esetek jelentős részében egyet kell érteni vele, illetve ő ért egyet velünk, minden józan emberrel, mindenkivel, aki csak konyít is az irodalomhoz. Miért akkor ez a nagy hang? S még egyet. Az *Indulatos utazás* első könyve Abody Bélának. Még nem szerzte meg magának a jogot ahhoz, hogy az elsőszemélyes tanúságtételnek abban a modorában beszéljen, ahogyan beszél. Még nem olyan nagy, érdekes, kiépült egyéniség, hogy ilyen mértékben érdekeljenek a személyes véleményei, hangulatai, megjegyzései. Ha Illyés azzal kezdte volna:

„Először szégyenemről kell beszámolnom. Arról, hogy nem tudok Szabó Lőrincről kritikát írni, pedig szerettem volna — ez érdekes lehetett volna, ennek jelentősége lehetett volna, mert Illyés mondja. De ha Abody Béla kezd neki így a cikkének: ennek vajmi kevés érdeke van számunkra. Valamint bécsi útjának s a többi személyes félbeszélésnek is. Hogyan fog negyven, ötven, hatvan éves korában írni, ha már most ilyen modorra szánja magát? Többször említi könyvében a népvonulást. Nos, a nevelendő népet nem Abody Béla intellektuális hálózobavitkai érdeklik, hanem Szabó Lőrinc, Németh László vagy Juhász Ferenc.

Keményen irtam róla, mert tehetségét jonak, magatartását alapján elhibázottnak, modorát helytelennek és túlméretezettnek érzem. Elejétől végig bosszankodva olvastam, mert minduntalan úgy láttam, felelőtlenül bánik a tehetségével. Több feszességet, fegyelmet, belső igényességet reméltem tőle. Búcsúzóul Illés Endrét, Illés Endrén át Babitsot idézem: „Ne sokalljunk semmilyen árat, hogy megszerethessük azt, ami nehéz, s amikor már valami könnyűvé válik, tudjuk: a szót meg kell szakítanunk“... És példájára, Németh Lászlóra utalok: mennyi szenvedély s indulat lobogott benne! — de mindig az *intellektus indulata*, sosem a svádái!

Az *Indulatos utazás* a magatartás kamasz-tévedése. Most már föl-szított érdeklődéssel várjuk, mikor hív meg minket Abody Béla emelkedettebb tájakon való — és tehetségéhez méltóbb — utazásra. (*)

WOSINSZKY MÓR szekszárdi apátplébános, a régészet tudományának európai híró tudósa, a Szeplőtelen Fogantatás évében, 1854-ben született Tolnában, s éppen félvezszázaddal ezelott, 1907-ben halt meg.

A komoly tudományosság és a vallásos elmélyültség szép harmóniában egyesült egyéniségében. Születési évének túlvilági fényei beragyogták egész életpályáját: a Mária-tisztelet végigkísérte egész életén. Kalo-csai gimnáziumi és pécsi teológiai tanulmányainak elvégzése után Lourdes-ban szerette volna bemutatni első miséjét; eredeti tervében útítársának súlyos megbetegedése akadályozta meg, s ekkor Mária-Zell világhírű kegytemplomát választotta primiciája színhelyéül. Első irodalmi művével is a Mária-kultust szolgálja: lefordította *Lassare Henrik* „Les épisodes miraculeux de Lourdes“ című könyvét „Lourdes csodaeseményei“ címmel.

Ekkor már plébános a Tolna-megyei Lengyelben. A falu határából előkerülő régiségek az archeológia felé fordítják érdeklődését. A tudománykedvelő Apponyi Sándor engedélyével és támogatásával próbábasatásokat végeztet a határban, melyek nem remélt eredménnyel járnak. Egy négy évezred előtti kőkorszaki nép egész lakótelepe került felszínre, s a 12.056 darabból álló gazdag lelet szakszerű, tudományos feldolgozásával a fiatal falusi plébános nemzetközi viszonylatban is tudóst hírnevet szerez.

Következett a nagy utazások korszaka. Beutazta Nyugat-Európát s a Közel-Keletet: Görögországot, Törökországot, Egyiptomot. De hogy tudományos érdeklődése nem csökkentette vallásosságát, azt az is bizonyítja, hogy a Szentföldre is elzarándokolt, s az úti élményeit feldolgozó könyvének jövedelmét a keleti missziók támogatására fordította. — A Zichy-féle kaukázusi expedicióban már mint hivatásos régész vett részt.

1894-ben szekszárdi apátplébános lesz. Régészeti kutatásait az egész megye területére kiterjeszti. Megírja két hatalmas kötetben „Tolnavármegye monográfiáját“. 12.000 darabból álló felbecsülhetetlen értékű régiség-gyűjteményét megyéjének ajándékozta, s ezzel megvetette egyik legszebb és leggazdagabb vidéki múzeumunknak, a szekszárdi múzeum-

nak az alapjait. Tudományos érdemei elismeréseképpen őt nevezték ki a vidéki múzeumok inspektorává.

Életének még egy epizódjáról kell megemlékeznünk, mely azt bizonyítja, hogy a vallás és tudomány mellett a hazafias érzés sem hiányzott lelkéből. Ő volt rendezője az 1903-as Rákóczi-zarándoklatnak, s a rostói sír fölött ő mondott ünnepi misét és szentbeszédet.

Nem lenne teljes a megemlékezésünk, ha megfeledkeznénk lelkipásztori működéséről. Tudományos munkássága mellett sohasem hanyagolta el a rábizott nyáj szeretetteljes lelki gondozását. Messze környéken híres volt, mint kiváló egyházi szónok. S 1907-ben éppen papi kötelességteljesítésének lett az áldozata. Februári zimankós hidegben végzett temetési szertartás közben meghült, s a fellépő tüdőgyulladás felőrölte erős szervezetét.

Utolsó gesztusa mintha csak jelképes összefoglalója lenne a tudomány és a vallás kettős csillagzata jegyében lefolyt értékes életének: végrendeletében tudományos munkásságával szerzett tekintélyes vagyonát a szülőfalujában létesítendő egyházi vallási intézmény céljaira hagyományozta. K. Gy.

ÍGY ÉLTÜNK PANNÓNIABAN. Hogy Bernáth Aurél milyen nagy festő, ezt nem kell bizonygatni senki előtt, aki látta „Riviéra“, „Fekete madár“, „Reggel“ c. festményeit, hogy csak egyaránt említsünk meg immár vitathatatlanul klasszikus alkotásai közül. Hogy spekulatív, mélyenszántó eleme is, erről tanúbizonyságot adott „Írások a művészetről“ című 1947-ben kiadott tanulmánykötetével, amely a nem éppen szegény magyar képzőművészeti irodalomnak nagy értéke. Most Bernáth *Így éltünk Pannóniában* címmel közreadta önéletírásának első kötetét, amelyből kiviláglik, hogy a kiváló festő és elmélyült művészeti szakíró a szép-irodalomnak is hivatott mestere.

Bernáth ma hatvanegy éves. Amikor visszatekint gyermekkorára és diákéveire, az első világháború előtti kor bomlik ki könyvéből. Középosztálybeli szülők gyermeke, apja jogászember volt, a fiatal Bernáth a vidéki úri életet látja maga körül. Apja szórakoznivágyó, nagyívó, féktelenül mulatozó ember (e tekintetben Móricz alakjaira emlékeztet), ugyanakkor azonban különöc dickensi figura (kedvenc háziállata egy hatalmas kecskebak), akitől nem állhat távol a művészet sem, hiszen évtizedekig elpepecsel egyetlen rajzon. Bernáth éles szemmel, kiváló megfigyelő és felidéző képességgel írja le apja baráti körét: Órákig el tudtak beszélni a főtt marhahús minemiségéről, hogy bambusz- vagy meggyfából van-e a sétatotjuk.“ Nem látták, hogy „az ország ezeréves történelmének második Mohácsa előtt állt. A nap néhány évtizedre megállt fölöttük.“ A fiatal Bernáth Aurél már fiatalon idegenkedve figyelte ezt a dzsentroid életvitelt, a gyakran durvaságba, parlagiasságba fulladó provinciális és vicinális dínom-dánomokat. („A kereszturi csata“.)

Az író nemcsak saját társadalmi csoportjának életéről ad képet, hanem a feudalizmus fellegvárában, a Dunántúlon középkori tekintélyt élvező arisztokráciának megmerevedett életformájára is, és figyelmét nem kerüli el az uradalmak fát lopni kényszerülő szellérasszonyainak sorsa sem. Az író ítélezése a ferencjózsefi idők társadalmi antagonizmusairól nem publicisztikai vagy agitatív, hanem jellemeken és helyzeteken keresztül megnyilvánuló, tehát művészi. Meg is mondja egy helyen: „Szeretném elkerülni, hogy mai felfogásom diktáljon tollamnak. Szeretném emlékeimet úgy leírni, amilyenek akkor láttam.“ Az író elmondja, hogyan vonul be a hercegi család a kisváros moziájába, hogyan lovagol

végig a főutcán a grófkisasszony, s ezekből a szenttelen, higgadt leírásokból egy rideg és mélységesen anakronisztikus világ képe tűnik elő. Az író nem von le következtetést, csak egyik szereplője mondja egyhelyütt: „Micsoda fölösleges válaszfalak vannak itt ember és ember között! Ezer éves falak...”

A család előbb Marcaliban, ebben a kis somogy megyei faluban élt. Bernáth Aurél is itt született. Az anya később gyermekeivel Keszthelyre, majd Kaposvárra költözött. Itt került a szerző közelebbi kapcsolatba a művészettel Rippl-Rónai Ödön révén. (Rippl-Rónai Ödön a nagy festő Rippl-Rónai József fivére volt.) „Dönci bácsi” — akit Bernáth második apjának nevez — felismerte a fiatalember művészi hajlamait, és minden eszközzel a festői pálya felé irányította. Az elnehezedett testű, kövér, de lélekben fiatal, tisztalelkű kedves Ödön bácsi apró mozaikokból összerakott jellemzése a könyv legszebb részei közé tartozik, alakja Coignard Jeromos abbét juttatja eszünkbe. A képzőművészet barátai csemegeként olvashatják azokat a lapokat Bernáth könyvében, amelyek Rippl-Rónai Ödön képgyűjteményét írják le. Falain Munkácsy, Szinyei-Merse, Gulácsy, Rippl-Rónai József, Perlmutter képei függtek, a francia mesterek közül pedig Vuillard, Bonnard és Maillol.

Hogy Bernáth rövid jellemzése mennyire életteljesek, arra jó példa a Rippl-Rónai Józsefről adott „gyorsfénykép.” A posztimpresszionizmus nagy magyar képviselője piros Wagner-sapkában, színes sállal, némi montmartrei pózzal, a kisváros *enfant terrible*-jeként áll előttünk.

Bernáth tolla sok szín, sok érzelem, különféle hangulatok tolmácsolására képes. Érzelmességgel átszőtt irónia az eszköze akkor, amikor az első szerelmi vonzalmat írja le. A mulya fiatalember sakkjátzmája ideáljával és suta udvarlása csábit a bohózatos feldolgozásra, de az író tolla nem veszíti el gyengédségét, megőrzi az ötven év előtti emlék naív báját, hamvaságát. A szelíd mosolytól a szarkazmusig sok tónust használ a furcsa jellemek, humoros situációk megfestésére. (A dilettáns költőnő, aki rendületlenül írja érzélgős, világfájdalmas klapanciáit; a festő-katonatiszt, aki képeit tisztiszolgájával dícsérteti; a műkedvelő színész, aki az Ördögöt úgy játssza, hogy szarvainak végére piros zseblámpaéggőt szerel.) Patétikus (jó értelemben) a szava akkor, ha az élet nagy, döntő pillanatairól van szó. Emlékezetes az a részlet, amikor a főhős életében először jutva képtárba, találkozik későbbi élethivatásával: „Úgy álltam ott, mint amikor valaki hosszú éhezés után egyszerre falja és izleli az ételt.” Az első világháború kitérésének vesztjóslo hangulatú leírása Ady „Emlékezés egy nyár-éjtszakára” c. versével vetekszik, prózában.

Az író stílusis eszközei igen gazdagok. Hangutánzó szavakat alkot: a béka *kummog*, a kочи *csereg* a porban, a papucs *klaffog*, a levelek *zsi-zseregnek*. Képei, jelzői eredetiek, szemléletesek: az izgága verebek légköre *tőzsdéi*, a cserebogarak nagy testükkel mint a tavasz *légi postazsákjai* közlekednek. Az elhanyagolt kertet „*lomhán*” művelik.

A könyv utolsó oldalain Bernáth útban van Nagybánya felé, hogy családja tiltakozása ellenére festő váljék belőle. Érdeklődéssel várjuk ön-életrajzának további köteteit.

Mielőtt ismertetésünket befejeznők, a legnagyobb elismeréssel kell megemlékeznünk a Szépirodalmi Könyvkiadó gesztusáról, hogy a könyvet ilyen ünnepi köntösben jelentette meg. Az illusztrációk reprodukciói kiválóak, a festmények és rajzok a Rippl-Rónai-fivérek, Bernáth Aurél, Kunfy Lajos, Tucics István munkái. Örömmel fedeztük fel a mellékletek között Bernáth „A Róma domb télen” c. akvarelljét, amely a híres „Fekete madár” c. pasztellkép magisztrális vázolata. (i. n.)

SZINHÁZI ÓRJÁRAT. — Műsoron: Bert Brecht. — Ha évadról-évadra nézzük a világ drámatermését, bizony szegényesnek tűnik föl a XX. század első és kezdődő második felének drámairodalma. Egyre nyilvánvalóbb korszakfordulón élünk, az emberiség mai élete maga is drámai küzdelem a jobb emberi körülményekért. Egtájaink távoli horizontján atomfelhők lidérces füstje-korma, pedig aranykor is fakadhatnék belőle, legalább is a szociális emberi lét megjavításának aranykora. És az emberiségnek ebben a saját sorsát vajúdjó évtizedeiben mintha csak megállott volna a drámairodalom. Avagy csak minden eddigőtől különbözővé kellett válnia?

Keleten Gorkij, Nyugaton G. B. Shaw törte ehhez a konvencionális vált világ természetlen szellemi parlagát s mint századunk legnagyobb szinpadai prédikátora közel száz esztendőös korában is mindig mondvá még valami figyelemreméltót távozott el közülünk. S az elmúlt esztendőben követte őt aránylag fiatalon felörlődve (1898—1956 földi létének határátlomásai) Berchtold Brecht is, aki a világba kitekintő németiségben ugyanazt a szerepet kezdte játszani weimari éveiben, emigrációjában és onnan való hazatérte után, mint Shaw a század első felének angolszász világában.

Brecht élete hányódások és kiállások közepette örlődött föl. Elefántcsonttorony-művésznék, műhely-írónak, vergődő szépleleknek korántsem mondható. Első világhírre vergődött műve, a „Dreigroschen-oper“ (Koldusopera) mondhatni ugyanolyan botrány és tetszészaj közepette tünt föl Weimar színházi világának kísérletözönében, mint egy évszázaddal előbb Hugo romantikus Botond-vágásának Hernanija. A nagy botrány-siker után Brecht nemcsak író, de szinpadai mesterember, producer és színgazgató is egyszemélyben, mint Shakespeare, s darabjai témájáért éppúgy földulja a világirodalom rejtett mesekincs-tartalékait, mint óriási brit elődje. A „Koldusopera“ ősi londoni bohóság: a „Beggars oper“ és egy kapitalizált koldustrűst életén és királyi családján át vágja arcunkba a kapitalizált emberi lét minden nyomorúságát. S ehhez a témához illően a mű zenéje operai szintre emelt jazz-muzsika, Villon-balladaszerű betétszámokkal. A „Jó embert keresünk“ Kínába viszen, de Klabund már németre adaptált másik kínai históriáját ő „Kaukázusi krétakőr“-ként újítja meg, szociális eszméinek megfelelően. Szent Johannája a náci-zmusnak ellenálló kis kocsmái cselédlány, akit német golyók végeznek ki, mert népe megszabadításáért küzdött ellenük. Megírja Brecht Galileo Galilei életét is, spanyol és amerikai témákat ragad meg és újít föl korszerűen. „Kurázs mama és gyermekei“ című darabja viszont német földön játszódik, a vallásháborúk korában. Katonaszereplőinek felerésze dialektusban beszél s a mű lefordítása épp olyan nehézségekbe ütközik, mint ahogyan az „Előfújta a szél“ déli négervilágának tájszólási finomságait sem tudja egyetlen fordítás sem tökéletesen visszaadni. Mégis mielőtt a legutóbb magyarul is színrre került „Jó embert keresünk“ értékelésére térnénk, ezt a „Mutter Courage“ című brechti művet kell vázolnunk, mert szerzője életszemléletét ez a német anyaföldből sarjadzott alkotása tükrözi a legjobban.

„Mutter Courage“ tenyeres-talpas vándorkofaszerű markotányosnő. Amíg a befejeződni nem tudó rettenetes háborúban minden pusztulóban van: ember és állat, föld és gazdaság, csűr, növény vagy palota, Mutter Courage-ban vagyonszerző ösztönök élnek. Tíz körömmel gyűjt, harcol, veszteget, verekszik részeg katonákkal, megosztja hadjárataik minden kalandját és veszélyét, mert egyszer csak végeszakad majd a háborús örületnek és akkor ő lesz a nyeregben és a gyermekei, mert csak neki

jövedelmez a háború és övé lesz a pénz. Szóval Kurázi mamát igazi korakapitalista ösztönök hevitik s egy ideig remekül megy minden, kocsijai, lovai vannak, sikerül gyermekeit is kivonnia a háborús öldöklésből. De egyszerre csak minden rombadől, amiért emberfölötti harcát viúta. Gyermekei meghalnak, mindenéből kifosztják s ahogy kezdte, egyetlen magahúza nyikorgó kordécskával, szegényen, öregén és megtörtén vánszorog el előttünk a szinpadról. Mintha a középkor valamely moralitása elevenednék meg előttünk, a nagy vándortéma, az Everyman-Jedermann levegője csap meg a brechti epikus menetű, sokképű szinpadról; ez a mű is tagadhatatlanul javító célzatú s erkölcsi célokat szolgál. S Berchtold Brecht ezt nem is leplezi olyan briliáns elkendőző bohóckodással, mint nagy elődje, G. B. Shaw, a sokszor klaun-ruhába öltöző prédikátor.

A „Jó embert keresünk“ Szecsuanban játszódik, egy túlnépesedett kínai városban. A kínai istenek nyugtalankodnak, mert egyre kevesebb áldozati füst száll feljük az elproletarizálódó városból, és három leszáll közülük a földre, hogy akárcsak egyetlen jó emberre találjanak. De már rögtön az éjjeli szállásnál nagy nehézségekbe ütköznek, mert a gazdagok ijedten reteszelik el előlük palotájuk kapuját, a szegények pedig maguk is alig férnek el szűkös vackaikon. Wang, a jámborlelkű, de imitt-amott mégis csalásra fanyalodó vizárus kalauzolja őket, s mikor minden megszállási lehetőség kimerül, kénytelen Sen Té-hez, a kis utcalányhoz vezetni őket, akiben még él a belső parancs, hogy a vándort be kell fogadni. S bár az istenek is kényesek hirnevükre, mégis elfogadják ezt a szállást, sőt előítéleteiket leküzdve végül meg is jutalmazák a labérgondokkal kizűdött kínai leányzót. Sen Té a kapott ezer dolláron trafikot vásárol, de túlságosan jószívű marad ezután is és mert sok pénzt sejtének nála, család és ingyenélők hada lepi el, sőt egy érdekházaságot hajszoló állástalan pilóta általa kerül el az öngyilkosságot, mert Sen Té halálosan belészeret. Igen ám, de ezzel a jóssággal és emberszeretettel hamarosan megint az utcára kerülne a jámborszívű Sen Té, ha egy ötlettel ki nem vágná magát az öt fojtogató és lehúzó jótékonyági hinárból. Azt hazudja, hogy van egy gazdag és szigorú nagybátyja, aki jótáll ugyan adósságaiért de az üzletmenetben is körmére néz. És Se Té nyílt szinpadi átváltozásokkal maga játssza meg a kegyetlenszívű, munkásnyűzó, főlős adósságokat megtagadó nagybácsit, gyárat alapít s abban munkavezetőnek szerződötteti az öngyilkosságtól megmentett pilótát, akitől gyermekeit is vár. El kell azonban rejtőznie az őt csak érdekből szerető férji elől s csak férji ruhában, mint saját nagybátyja találkozik a pilótával. Többször is próbára teszi ezt a férfit s végül ráébred, hogy sohasem lehetne vele boldog. Átveti tehát reményei horgonyát a jövőbe, a gyermekebe, s az istenek is belényugosznak, hogy aki mindig csak jóra törekszik, nem élhet meg jó emberként a mai társadalomban, ha időnként ugyanolyan gonosz nem lesz, mint a többiek. Csak Wang, az öreg vizárus mondja ki végén az író szándékát és kiáltását: emberek, ne túrjáték tovább azt a társadalmi rendszert, amely megöli a jót s csak a rossz boldogulhat benne.

Furcsa félpogány-félmisztikus állásfoglalás ez, talán ezért is választotta hozzá Brecht a kínai miliőt. A kereszténység ismer más megoldást is, a szentség és az életszentség nehéz és szűk s talán egyetlen szabadba vezető útját. Nem vitatkozunk azonban a más szellemi síkokon mozgó szerzővel. Darabja föltétlenül jószándékú, ha néha föl is áldozza a hatás kedvéért a valóságot s ha néha önkényesen, ugrásokkal alakbeli megketőzéssel mutatja is be drámái jellemfejlődés helyett Sen Té-t, a kis utcalányt. Amit csinál, az epikus volta mellett is telített színházi élményt nyújt.

Possonyi László

A MAGYAR IRODALOMTUDOMÁNY ünnepi eseménye Horváth János *Tanulmányok* c. kötetének megjelenése. Egy kivételes tehetség gyönyörű ajándéka ez a nagyszerű munka. Nehéz eldönteni, mit kelljen benne méltóbban csodálni: az egyes tanulmányoknak egymás mellé emelkedő szellemi magaslatait-e, avagy az alkotó tevékenységnek, az irodalmi látásnak, értékelésnek és értékelésnek azt az egyenletesen, harmonikusan és önmagát mindig fokozni tudó remeklést, amely friss és üde fényvel vonja be, hatja át a tanulmányok vonulatait. Tanulmányok!... Az egyszerű szó alázatosan hordozza a szerző szándékát, a névadás igénytelenségét. De mindenegyus tanulmány elolvasása után állandóan növekedő élménnyel ismerjük fel azok jellegét, tudomány-értékét és valóóságuk belső távlatait. Mindegyikük miniatúr nagy alkotás. Mindegyikben, — ha csak egy filológiai igényű szövegkérdés, egy vers mondatképletének problémája, avagy az irodalmi izlés egy mozzanata legyen is az — ugyanaz az akribia, elemezni tudó legjobb képesség, kényes gondosságú stílusművészet és az írás erkölcsi felelősségtudata van jelen, amely vonások Horváth János nagyarányú munkáit is klasszikus rendűekké avatják, tartalmilag s formailag egyaránt. Az egyes tanulmányokban felvetett témák — Horváth János kezének érintésére — a rájuk eső megvilágítás mindig meglepő, eredeti erejétől megnőnek, a tanulmány nyújtotta esztétikai keret szűk és kicsiny lesz számukra, s oly kilátások tudománytörténeti lehetőségeire nyílnak ki, amelyekre már csak kötetek tudnának felelni. Ez a kötetek arányaiba kívánczozó szellemi gazdagság, amely azonban aszketikus szerénységgel lemondva a maga teljes kibontakozásáról, megelégszik a tanulmány műfaji területével, ahol az anyagfölötti uralom pompás ökonomiájával és fegyelmével helyezkedik el, lesz e tanulmányoknak legvonzóbb szépsége.

Horváth János tudós és emberi egészével — e kettő nála felbonthatatlanul egy, mert az ember hófehér márványlépcsőjén jutni fel a tudós magasságába — való organikus összefüggésük szinte magától kívánja azt, hogy ne az ismertetés nyújtotta részletezés prizmaín át, hanem irodalomtudománya rendszerének szintézisével kísérjük meg az egész Horváth Jánost látni.

Mikor Horváth János a századfordulón visszatért Franciaországból, ahová a német tudomány hagyományos követésének kikerülésével ért el, itthon a magyar irodalomtörténetírás tudományát önmagát nyugtalanul kereső válaszüton találta. Ez a válság akkor európai jelenség volt. Mindennütt sorra tűntek fel e tudománynak kétségtelenül kiváló szellemei, akik a multtal egészen szakító módszerekkel próbálkoztak meg új utakon közelíteni az irodalmi jelenségek megismerése és így az irodalom megértése felé. Nem érték be az irodalomtörténetírás eddigi hagyományaival: a csak történeti elvűséggel, az esztétikai irányzattal; az összehasonlító módszerrel, a nemzetegyeniség vonásait az irodalomban kutató romantikus örökségével. Irodalomkivüli tudomány-fogalmakat hoztak magukkal és érvényesítettek deduktív módon az irodalom jelenségeinek vizsgálatánál. Az irodalom volt olyan gazdag és erős, hogy elbirta ennek a sokoldalú kísérletezésnek minden kockázatos terhét és esélyét, de nem tudta kikerülni az ezen az úton szükségképpen ráváró végzetét: elveszítette önállóságát, alkalmi érdekű élethez jutott. A filozofianak, a társadalomtudománynak, a lélektan rendkívül sokágú elágazásainak, a világnézeti irányoknak, a művészettörténetnek stb. kísérleti és bemutatató anyagát alkalmazott területe lett. Sokszor már erre sem volt jó, avagy elég. Csak arra szolgált, hogy egy szellemtörténeti fikció, amely nem találta meg a maga föltett igazolását az irodalomban, ellendüljön az irodalomtól és

szabadon élvezhesse ki magát ott, ahol már túl volt minden irodalmon. Bármennyire el kell is ismerni, hogy ennek az irányzatnak volt valami igazsága, egyetlen megoldási kísérlete sem tudta igazolni az irodalmon a maga rendszerét, mert kívülről való volt, erőszakolt volt, s nem számolt az irodalom egyéniségével, természetével; nem ismerte fel s így nem is tudta tiszteletben tartani annak törvényszerűségét.

Horváth János rendszere igazában irodalomfilozófia, amely teljesen magyarázza meg az irodalmi történet teljes folyamatát. Ő azonban féltő terminológiai tisztasággal és következetességgel irodalomismeretnek nevezi. Világirodalmi viszonylatban is első abban, hogy az irodalom maga alkotta törvényszerű tüneteit, szabályos megisméltődéseit, formai és tartalmi kapcsolatainak változatait induktíve felismerte és így jutott el rendszeréhez, amelynek legdöntőbb és legjellemzőbb vonása az, hogy önelvű tudomány. Mondhatni: az irodalmat ezzel visszaadta önmagának, az irodalomelmélet tudományát a saját elveivel építette ki, rendezte be, függvényelete kötelekeit leoldotta róla s egyéni jogává és feladatúvá önállósította. Horváth János irodalomismeretében az irodalmiság végső alapja egy szellemi életbeli viszony, mely írók és olvasók között megrögzített szövegek közvetítésével érvényesül. Ennek az állandó lényegnek azután vannak változó mozzanatai: a viszony irányítását fenntartó irodalmi élet, a benne résztvevő írók és olvasók, az azt közvetítő irodalmi művek és hagyományok s végül az irodalmi viszony létesítését szolgáló gyakorlati formák: az irodalmi nyelv és műformák. Ezekből alakulnak aztán ki az írók és közönséget irodalmi szempontból egyneművé avató közös lelki formák: az irodalmi ízlés és e közös lelki formákban eszméltre jutó irodalmi tudat, amelynek legönállóbb kiválása a kritika és az irodalomtörténet.

Csak ennek a rendszernek az ismeretében lehet igazában megérteni Horváth Jánost is. Akármilyen a témája: csak tanulmányba való, avagy könyvet kíván a maga számára, mindig egész rendszere van birtokában s tehetsége maximális arányaival dolgozik. Az eléje kerülő problémák soha sem kötik meg és kényszerítik csak magukhoz. Semmi mellett sem megy el a figyelme, mindent meglát, hisz a legkisebb adat jelentőségében, s így lesz hiánytalan minden alkotása. Mindig a valóság talaján jár. Ott szeret lenni, ahol először villan az alkotó ihlet sugallása, ahol kezdődik az élet, de közben állandóan ellenőrzi a maga valóság-érzékét, még akkor is, amikor már a megszólaltatott irodalmi mű szellemi világának szépségei között élvezi az irodalmi lét kivirágzott értelmét.

Rendszeréhez új nyelvet teremtett, Annyi új fogalommal dolgozik, hogy ezek Horváth Jánost szó-alkotásra ihlették, különösen a verstanban, amelyet úgyszólván újateremtett. Ezek a szavak ízesek, magyarosak, plasztikusak, sértetlen magyar nyelvérzékkel készültek. Meglehető szemlélet- és tudomány-fogalmuk árnyékoló, fedező, kifejező finomsága, pontossága, gazdagsága és... költőisége. Nemcsak tudományos, esztétikai értékük, hanem költői asszociációs képességük is van. Aki ezeket a szavakat így tudta megalkotni, az nem csak tudós, hanem művész is.

(Brisits Frigyes)

Felelős kiadó: Saád Béla

Budai nyomda 1619 57 — F. v.: Ligeti Miklós igazgató

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

Nigéria. B. Gy.-nek. Igaza van, Nigéria, melyről legújabbán azt olvastuk, hogy 1959. évre teljes függetlenséget nyer, valóban az angol gyarmatbirodalom legértékesebb területei közé tartozik. „Az angol korona fekete gyémántja“, mint egyik napilapunk találóan írja. Imponáló mindjárt kiterjedése: éppen tízszer akkora, mint Magyarország. (996.700 n. k.) Lélekszáma ellenben csak négyszeresét teszi Magyarország lélekszámának. (32 m.) Földje természeti kincsekben: ásványokban (ezüst, ón, ólom, antimon) és növényi termékekben (banán, kakaó, kaucsuk, mahagóni, pálmaolaj, pamut) igen gazdag. Nevét Afrika harmadik leghosszabb folyójától, a Nigertől nyerte. Az európaiak figyelme csak a XVIII. század végén fordult feléje. De akkor még jóformán semmit sem tudtak róla. Jellemző, hogy a Nigert majd a Nilussal, majd a Szenegállal hozták kapcsolatba. Tömérdek erőfeszítésbe, emberéletbe és anyagi áldozatba került, míg végre sikerült fényt deríteni a kérdésre: Richard Landernek 1830-ban sikerült kijutnia a folyó hatalmas deltatorolatába. Ettől az időtől kezdve meggyorsult a felfedezések üteme s ennek eredményeként a politikai és gazdasági viszonyok is változtak. Addig az ország legfontosabb kiviteli cikke a rabszolga volt. 1866. július 10-én megalakult az angol Niger-társaság (Royal Niger-Company) és a benszülött fejedelmekkel kötött szerződésekkel, számszerint mintegy 350-nel megkezdte a viszonyok normalizálását. A társaság helyébe a századfordulón maga az angol korona lépett s Nigéria protektorátussá alakult át. Az átalakulás különösen társadalmi téren járt kedvező következményekkel: az angol kormány minden, 1900. január 1. után született benszülött gyermeket szabadnak nyilvánított, és 1910-ig egészen felszámolta a rabszolgaság intézményét. Gazdasági téren azonban nem tudott hasonló nagylelkűséget mutatni. A gyarmatosító, tehát kizsákmányoló politika Nigériában is következetes maradt magához. Viszont a benszülöttek minél sűrűbb érintkezésbe jutottak a szabad világgal, annál jobban megrészegültek a szabadság borától. Mint előttük annyi más nép, ők is megindították a szabadságharcot, mely ime most hosszú és szívós küzdelem után eljuttatta őket az önálló államiság küszöbéig. A választott út nem lesz könnyű és rózsákkal szegélyezett, mert az államhoz tartozó nemzetet még ezután kell összekalapálni abból a körülbelül harmadfélszáz törzsből, mely jelenleg Nigéria területét lakja. De az első lépés mindenestre megtörtént.

1957

VIGILIA

JÚLIUS

